اِرْكِلْدِي **irkildi** جۇغلاندى، يىغىلدى، تورپلاندى. سُو تَاِم اِرْكِلْدى *sü təlim irkildi* — ئەسكەر كوپ توپلاندى. ھەرقانداق نەرسىنىڭ جۇغلىنىشى ۋە توپلىنىشىغىمۇ شۇنداق دېيىلىدۇ (اِرْكِلُرْ - اِرْكِلْماكْ *irkilür - irkilmək*). باشقا نەرسە توپلانسىمۇ شۇنداق دېيىلىدۇ. بۇ پېئىل بەزىدە ئۆتۈملۈك ۋە بەزىدە ئۆتۈمسىز بولۇپ كېلىدۇ.

اُرْكُلْدِي **ürküldi** ئۈركىدى ~ ھۈركىدى، ئۈركۈپ كەتتى. اُرْكُنْج بُلُبْ اُرْكُلْدِى *ürküng bolup ürküldi* — ئۈر-كۈش بولۇپ ئۈركۈپ كەتتى (اُرْكُلُرْ - اُرْكُلْماكْ *ürkülür - ürkülmək*).

اَلْكَلْدِي **əlgəldi** ئەلگەلدى ~ ئەگلەندى، تاسقالدى. اُونْ اَلْكَلْدِى *un əlgəldi* — ئۇن ئەلگەلدى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (اَلْكَلُرْ - اَلْكَلْماكْ *əlgəlür - əlgəlmək*).

اَرْتِنْدِي **artïndi** ئارتىندى، ئۈچىسىغا ئارتتى. اَرْ اَرْقِسِنْ اَرْتِنْدى *ər arqïsïn artïndi* — كىشى خورجۇنىنى (ئۈلاققا) ئار-تىۋالدى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (اَرْتِنُرْ - اَرْتِنْماقْ *artïnur - artïnmak*).

اُرْتُنْدِي **ortündi** يېپىندى. اُراغُتْ يُوزِنْ اُرْتُنْدى *uraɣut* — *yüzin ortündi* خوتۇن يۈزىنى يېپىۋالدى. باشقا نەرسىلەرنى

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

يېپىشقىمۇ شۇنداق دېيىلىدۇ[1] (ارتنر - ارتنماك ortünür - ortünmək).

ارتندي ortəndi ئۆرتەندى، كۆيدى. ارتندى ناڭ ortəndi naŋ — ئۆرتەنگەن نەرسە (ارتنر - ارتنماك ortənür - ortənmək). كۈن پاتقاندىن كېيىن بۇلۇت قىزارسا، «بلت ارتندى bulït ortəndi» دېيىلىدۇ. تۈركلەر بۇنى ياخشىلىققا جورۇيدۇ. ماقالىدا مۇنداق كەلگەن:

تنلا بلت ارتنسا اقلك ارى كلدرمشجا بلور

تنكدا بلت ارتنسا اقكا يغى كرمشجا بلور

tünlə bulït ortənsə əvlük uri kəldürmixqə bolur,

taŋda bulït ortənsə əvgə yaqï kirmixqə bolur

تۈندە بۇلۇت ئۆرتەنسە، خوتۇن ئوغۇل تۇغقاندەك بولار،

تاڭدا بۇلۇت ئۆرتەنسە، ئۆيگە يېغى كىرگەندەك بولار.

كەچقۇرۇن بۇلۇت قىزارسا، خوتۇنى ئوغۇل تۇغقاندەك

---

[1] بۇ جۈملىنىڭ ئەرەبچە ئىزاھىدا «ارتندى» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى «سترت — ئاچتى» دەپ بېرىلگەن، كەينىدىنلا يەنە «سترت — ياپتى» دەپ بېرىلگەن. بىز بىر سۆزنىڭ ئىككى قارىمۇ — قارشى مەنىدە كەلمەيدىغانلىغىنى نەزەردە تۇتۇپ، بۇ سۆزنىڭ ھەر ئىككى ئىزاھىنى «ياپتى» دېگەن مەنىدە بەردۇق. چۈنكى بۇ سۆز بىر قىسىم تۈركىي تىللاردا ھازىرمۇ «يېپىمىدى» دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

بولدۇ، تاگدا بۇلۇت قىزارسا، ئۇيگە يېغا كىرگەندەك
بولدۇ. تۇركلەر كېيىنكىسىنى ياخشىلىقتا جورۇمايدۇ.

آڤدِنْدي əvdindi دوۋىلىدى. اڵ اوزِنكا يَميش اڤدِنْدى
— ol ozinə yəmix əvdindi ئۇ ئۆزىگە يېمىش دوۋىلە-
دى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (اڤدِنر - اَڤدنْماك — əvdinür
.(əvdinmək

اُتْرُنْدي utrundi ئۆتتۈرا كەلدى. يۈزلەندى. قارشى چىقتى.
اڵ مَنكا اتْرُنْدى ol maŋa utrundi — ئۇ ماڭا قارشى
چىقتى. يِيل يِغاجْقا اتْرُنْدى yəl yïƣaqka utrundi —
يەل دەرەخكە سوقۇلدى (اتْرُنُر - اتْرُنْماق - utrunur
.(utrunmak

اِسْرِنْدي isrïndi : اَرْ اِسْرِنْدى ər isrïndi — ئادەم خاپا بول-
دى، يەنى چىچىلدى. بۇ سۆز، ئەسلىدە، قازاندا قاينىتى-
لىۋاتقان گۆللۈك توگىتاپىنى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش كوكتات-
لارنىڭ ئۇستىگە پىشماي تۇرۇپلا سوغاق سۇ قۇيسا، خېمىغا
يانغانلىقىغا ئېيتىلىدۇ. كوڭلى يۇمشاق كىشىنىڭ چىچىلە-
شىشىمۇ شۇنداق دېيىلىدۇ (اِسْرِنُرْ - اِسْرِنْماق - isrïnur
.(isrïnmak

آغْرِنْدي aƣrïndi ئاغرىپ كەتتى. ئاغرىشىدىن قىينالدى.
بالِغْ آغْرِنْدي balïƣ aƣrïndi — يارىدار ئادەم ئاغرىشىدا-

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ـدىن ئازاپلاندى. باشقا جەھەتلەردىن ئاغرىشقىمۇ شۇنداق دېيىلىدۇ (اَغْرِنُرْ - اَغْرِنْماقْ aoqrïnur - aoqrïnmak).

اُكْرَنْدِي ɵgrəndi ئۆگەندى. اُلْ بِلِكْ اُكْرَنْدِي — ol bilik ɵgrəndi ئۇ بىلىم ئۆگەندى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (اُكْرَنُرْ - اُكْرَنْماكْ ɵgrənür - ɵgrənmək). شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

اَرْدَمْ تِلَا اُكْرَنِپَنْ بُلْما كُڤاز
اَرْدَمْسِزِنْ اُكُنْسا اَنِكْمَكُوذا انكار

ərdəm tilə ɵgrənipən[1] *bolma küvəz*
ərdəmsizin ɵgünsə əŋməgüzə əŋər

[پەزىلەت تىلە، ئۆگىنىش بىلەن مەغرۇرلانما،
(كىمكى) پەزىلەتسىز تۇرۇپ مەغرۇرلانسا، سىناقتا ھودۇقىدۇ.]

ئىلىم - ھېكمەت ئىستە، ئۆگىنىشتىن چېكىنمە، غادايما، بىرەر نەرسىنى ئۆگەنمەيلا ئۆزىنى بىلىمدان كۆرسىتىپ ماختىنىدىغان كىشى سىناقتا ھودۇقۇپ قالىدۇ. اَرْ اُزْلُقْ اُكْرَنْدِي ər uzluk ɵgrəndi — ئادەم ھۈنەر ئۆگەندى.

اَكْرِنْدِي əgrindi: اُراغُتْ يِپْ اَكْرِنْدِي uraoqut yip əgrindi — خوتۇن ئۆزى ئۈچۈن يىپ ئېگىردى. يىپ ئېگىرىۋاتقاندەك

---

① «اُكْرَنِين» سۆزى جۈملىنىڭ مەنىسىگە قارىغاندا «اُكْرَنِپَن ɵgrənipən» بولۇشى كېرەك.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

بولۇپ كورۇنۇشكىمۇ مۇشۇ سوز ئىشلىتىلىدۇ (اَكْرِنُرْ ـ اَكْرِنْماكْ
əgrinür - əgrinmək).

اُخْسِنْدِي ohsindi ئۇكۇندى، پۇشمان قىلدى. اُلْ قِلْمِشْ اِيشِنْكا
اُخْسِنْدِي *ol kilmix ixiŋa ohsindi* — ئۇ قىلغان ئىشىغا
ئۇكۇندى (اُخْسِنُورْ ـ اُخْسِنْماقْ *ohsinur - ohsinmak*).

آرْسِنْدِي ərsindi ئەر بولۇپ قالدى. اُغُلْ آرْسِنْدِي *oqul* —
ərsindi بالا ئەر بولۇپ قالدى، ئەر يەتتى (آرْسِنُرْ ـ آرْسِنْماكْ
ərsinür - ərsinmək).

آڤْسِنْدِي əvsindi : اُلْ بُو آڤْنِي آڤْسِنْدِي *ol bu əvni əvsindi* —
ئۇ بۇ ئۆينى ئۆز ئۆيى قىلىۋالدى، ھەتتا كىرىپ جايلى-
شىۋالدى (آڤْسِنُرْ ـ آڤْسِنْماكْ *əvsinür - əvsinmək*).

اِجْغِنْدِي iqoqindi قاچۇرۇۋەتتى، ئۇچۇرۇۋەتتى، چىقىرىۋەتتى.
اُلْ قُشْنِي آلْكِدِنْ اِجْغِنْدِي *ol kuxni əlkidin iqoqindi* —
ئۇ قۇشنى قولىدىن چىقىرىپ قويدى. ماقالىدا مۇنداق
كەلگەن: يَقادَاقِي يَلْغاغالِي آلْكِدَاكِي اِجْغِنُورْ *yaka-*
daki yaloqaoqali əlkidəki iqoqinur ياقىسىدىكىنى يالاي-
مەن دەپ، ئىلكىدىكىدىن ئايرىلىپتۇ. ياقىسىغا يېپىشىپ
قالغان ئاشنى يالايمەن دەپ، قولىدىكى ئاياق - تاۋاقلىرى-
دىن ئايرىلىپتۇ. بۇ ماقال بىرەر نەرسىگە ئىنتىلگەن كىشىنى

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

قولىدا قالغىنىنى ساقلاش ئۈچۈن ئېھتىيات قىلىشقا ـ ئۈندەپ
ئېيتىلىدۇ. ارْ اجِغنْدِي — *ar iqojïndi* ئادەم «يەل»
چىقىرىۋەتتى، يەنى كىشى كوپ يەردە تۇتالماي «يەل»
چىقىرىۋېتىپ، بۇنىڭدىن ئۇيالدى (اجِغنور - اجِغنماق
.(*iqojïnur - iqojïnmak*

ارْغنْدِي irojandi ئىرغاڭلىدى. يِغاچ ارْغَنْدِي *yïojaq* —
irojandi ياغاچ (دەرەخ) ئىرغاڭلىدى. باشقىلاردىمۇ
شۇنداق (ارغنور - ارِغنماق *irojanur - irojanmak*).

اَشْغنْدِي axojïndi ئىشقىلاندى، سۈركەلدى، سوقۇلدى. تاش
اشْغنْدِي *tax axojïndi* — تاش ئىشقىلاندى. ھەرقانداق
قاتتىق نەرسىنى ئىشقىلاشقىمۇ شۇنداق دېيىلىدۇ (اشْغِنور -
اشْغنماق *axojïnur - axojïnmak*).

اَلْقِنْدِي alkïndi تۈگىدى. اَلْقِنْدِي ناناك *naŋ alkïndi* —
تۈگىگەن نەرسە. ارْ اَلْقِنْدِي *ar alkïndi* — ئادەم تۈگىدى،
ئۆلدى (اَلْقِنورْ - اَلْقِنْماق *alkïnur - alkïnmak*).

اُتْكُنْدِي ɵtkündi دورىدى، تەقلىت قىلدى. اُلْ مَنكا اتْكُنْدِي
ol maŋa ɵtkündi — ئۇ ماڭا تەقلىت قىلدى. بەسلىشىش ـ
كىمۇ شۇنداق دېيىلىدۇ. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: قَرْغا قازْقا

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

اَتْكُنْسا بِتي سِنُور — *karoqa kazka ətkünsə puti sinur*
قاغا غازنى دورىسا، پۇتى سۇنار. قاغا كۆچتە ۋە ئۇ-
چۇشتا ئۆزىنى غازغا ئوخشاتسا، پۇتى سۇنىدۇ. بۇ ماقال
كىشىنى ئۆز ھالىغا بېقىپ ئىش قىلىشقا ئۈندەپ ئېيتىلىدۇ.

اِرْكِنْدي irkindi يىغدى. تۇپلىدى. اَلْ اُزِنكا نَنْكْ اِرْكِنْدي
— *ol oziŋə nəŋ irkindi* ئۇ ئۆزىگە نەرسە يىغدى.
باشقىلاردىمۇ شۇنداق (اِرْكِنُر - اِرْكِنْماك *irkinür* -
irkinmək).

اِسْكَنْدي iskəndi ئىسكەندى، ئۈزدى. اَتْ اُتْ اِسْكَنْدي
— *at ot iskəndi* ئات ئوت ئىسكەپ يىدى، يەنى بىر -
بىرلەپ ئۈزۈپ يىدى. قىل - يۇڭ ياكى پاكار ئوتلارنى
ئۈزۈشكىمۇ شۇنداق دېيىلىدۇ (اِسْكَنُر - اِسْكَنْماك *iskənür* -
iskənmək).

اَلْكَنْدي əlgəndi ئەلگىدى، تاسقىدى. اُراغُتْ اُونْ اَلْكَنْدي
— *uraqut un əlgəndi* خوتۇن (ئۆزى ئۆچۈن) ئۇن ئەل-
گىدى، ئۇن تاسقىدى (اَلْكَنُر-اَلْكَنْماك *əlgənür - əlgənmək*).

اَمْكَنْدي əmgəndi ئەمگەندى، چارچىدى. اَلْ بو اِيشْتا تَلِمْ
اَمْكَنْدي *ol bu ixta təlim əmgəndi* — ئۇ بۇ ئىشتا
كۆپ ئەمگەندى. بۇ سۆز مۇنداقمۇ ئىشلىتىلىدۇ: خان قَرْشِيقا
اَمْكَنْدي *han karxika əmgəndi* — خان (ھاردۇق يېتىپ)

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

سارايي (ئوردا)غا چۈشتى. بەگلەرگە ۋە چوڭلارغا ناھايىتى سىپايىلىق بىلەن سوزلىگەندە شۇنداق دېيىلىدۇ (امگنر - امكنماك *əmgənür - əmgənmək*). ئوغوزلار بۇنى بىلمەيدۇ.

اپلندى üplәndi تالاندى، يىغىلدى، ئۇچۇرۇلدى. اناك تفارى اپلندى *aniŋ tavari üplәndi* — ئۇنىڭ تاۋرى تالاندى (اپلنر - اپلنماك *üplәnür - üplәnmәk*).

آتلندى atlandi ئاتلاندى، ئاتقا مىندى. ار اتلاندى *ar atlandi* — ئادەم ئاتلاندى. ال تاغقا اتلندى *ol taʁka atlandi* — ئۇ تاغقا چىقتى. ئوغۇزچە، ھەر- قانداق نەرسىگە چىقىشقىمۇ شۇنداق دېيىلىدۇ (اتلنر - اتلنماق *atlanur - atlanmak*).

آتلندى әtlәndi ئەتلەندى، ئەت ئالدى. اغل اتلندى *oʁul әtlәndi* — ئوغۇل ئەتلەندى. ھەرقانداق ئورۇق نەرسىنىڭ سەمرىشىگىمۇ شۇنداق دېيىلىدۇ (اتلنر - اتلنماك *әtlәnür - әtlәnmәk*).

اتلندى itlindi ئىتتىرىلدى. تاش اتلندى *tax itlindi* — تاش ئىتتىرىلدى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (اتلنور - اتلنماك *itlinür - itlinmәk*). بالىنىڭ ئومۇلەشكە باشلىشىغىمۇ شۇن- داق دېيىلىدۇ. بۇ سوز كىشى ئاچچىغلانغاندا ئېيتىلىدىغان «كوزۇمدىن يوقال» دېگەن مەنىدىكى «منك يوزدن اتلن

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

«mənin yüzdin itlin» دىگەن سوزدىمۇ كەلگەن.

اَجْلِنْدى aqlïndi ئېچىلدى. قَبْغ اَجْلِنْدى *kapuq aqlïndi* — قوۋۇق ئېچىلدى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق. باشقا بىر شىۋىدە «اَجْلْدى *aqïldï*» دەپــــمۇ ئېيتىلىدۇ (اَجْلِنور - اَجْلِنْماق *aqlïnur - aqlïnmak*).

اُجْلَنْدى üqləndi ئۈچلەندى، ئۈچ بولدى. اُجْلَنْدى نــانْكْ *üqləndi nəŋ* — ئۈچلەنگەن نەرسە، يەنى ئۈچ بولغان نەرسە. جۈملىدىن «ئىككى غاز ئۈچ بولدى» دىيىش ئورنىدىمۇ «اِكي قاز اُجْلَنْدى *iki kaz üqləndi*» دىيىلىدۇ (اُجْلَنر - اُجْلَنْماك *üqlənür - üqlənmək*).

اِجْلَنْدى iqləndi دان تۈتتى، ئىچى تولدى. تَرِغ اِجْلَنْدى *tarïq iqləndi* — ئاشلىق دان تۈتتى. يېيىلىدىغان نەرسىنىڭ ئوتتۇرىسى يېيىشكە بولىدىغان ھالەتكە كەلسىمۇ شۇنداق دىيىلىدۇ (اِجْلَنر - اِجْلَنْماك *iqlənür - iqlənmək*).

اُجْلَنْدى uqlandi ئۇچلاندى، ئۈچ چىقتى. اُجْلَنْدى نــانْكْ *uqlandi nəŋ* — ئۇچلانغان نەرسە (اُجْلَنر - اُجْلَنْماق *uqlanur - uqlanmak*).

اَذْلَنْدى əzləndi ئازلاندى، ئەتىۋارلاندى، ياخشىلاندى. اَذْلَنْدى نــانْكْ *əzləndi nəŋ* — ئەتىۋارلانغان نەرسە، تاشلاپ قويۇلماي، ئىشلىتىش ئۈچۈن ئېلىنغان نەرسە.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

تېرىدىن جۇۋا، كىگىزدىن پايپاق قىلىنغاندەك (اذْلنر -
اذْلنماك *əzlənmək - əzlənür*).

اُذْلَنْدِي üzləndi كۆيلىدى. يِلْقِي اذْلَنْدِي *yïlkï üzləndi* — يىلقا كۆيلىدى (اذْلنر - اذْلنماك *üzlənmək - üzlənür*).

اَرْلَنْدِي ərləndi ئەرلەندى، ئەرلىك بولدى. اُراغت ارلندى *uraqut ərləndi* — خوتۇن ئەرلىك بولدى (ارلنر - ارلنماك *ərlənmək - ərlənür*).

اُرْلَنْدِي ɵrləndi ئۆرلىدى، پەيدا بولدى. بُلُت ارلندى *bulït ɵrləndi* — بۇلۇت ئۆرلىدى (ارلنر - ارلنماك *ɵrlənmək - ɵrlənür*). ئەڭ چىرايلىقى «اوردى *ordï*» دەپ سوزلەشتۇر. شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

اى قبب اقلنب
اق بُلت ارلنب
بر بر اوزا اكلنب
سجلب سقي انكرشور

ay kapup avlənüp
ak bulït ɵrlənüp
bir bir üzə üklünüp
saqïlïp suvï aŋraxur

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

[ئاي قويۇپ قوتانلىنىپ،
ئاق بۇلۇتلار ئورلىشىپ،
بىر - بىرىنىڭ ئۈستىگە دۆۋىلىنىپ،
سۈيى چىپچىلىپ شاقىرار.]

ئاي چىقىپ قوتانلىنىش بىلەن ئاق بۇلۇتلار كۆتىرىلىپ، بىر - بىرىنىڭ ئۈستىگە مىنگىشىدۇ - دە، شاقىراپ سۈيىنى تۆكىدۇ. ئاي قوتانلاشقانلىقىنى تۈركلەر «يامغۇر ياغىدۇ» دېگەنگە جورۇيدۇ.

اوزلندي üzlündi ئۈزۈلدى. ارق اوزلندى *uruk üzlündi* — ئارغامچا ئۈزۈلدى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (ازلنر - ازلنماك *üzlünür - üzlünmək*).

ازلندي üzləndi يۈزلەندى، كوپۈكلەندى. اشج ازلندى *axïq üzləndi* — قازان كۆپۈكلەندى (ازلنر - ازلنماك *üzlənür - üzlənmək*).

اسلندي aslïndi ئېسىلدى. اسلندى نانك *aslïndi nəŋ* — ئېسىلغان نەرسە (اسلنر - اسلنماق *aslïnur - aslïnmak*).

اقلندي əvləndi قوتانلىدى. اى اقلندى *ay əvləndi* — ئاي قوتانلىدى. ال بو اقنى اقلندى *ol bu əvni əvləndi* — ئۇ بۇ ئۆينى ئۆي قىلىۋالدى، يەنى ئۇز ئۆيى ھېساپلىدى (اقلنر - اقلنماك *əvlənür - əvlənmək*)

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ئۆگلەندى eglandi ئۆزگە كەلدى، ئەقلىنى تاپتى. ئارۇق ئار

ئۆگلەندى aruk ar eglandi — ھارغان ئادەم ھاردۇق چىقاردى (ئۆگلەنۈر – ئۆگلەنمەك eglanür – eglanmak). بىر-كىم بالدۇر چۈشەنمەي، كېيىنرەك چۈشەنسە «ئۆگلەندى eglandi» دېيىلىدۇ، ئەسلى «ئوڭلەندى eglandi» دۇر.

ئىگلەندى iglandi ئاغرىقى تۈزەتتى، تولغاق يەندى. ئاراغۇت

ئىگلەندى uraqut iglandi — خوتۇن تولغاق يەندى، ئۇنىڭ ئاغرىقى تۈزەتتى. بىر كىمنىڭ بىر ئاز ئاغرىشقىنى شۇنداق دېيىلىدۇ.

ئامەلەندى amlandi ئەمەلەندى، داۋالاندى. ئار ئامەلەندى ar — amlandi ئادەم داۋالاندى، يەنى ئۇزۇنغا داۋا تاپتى (ئامەلەنۈر – ئامەلەنمەك amlanür – amlanmak).

بۇ باپتىكى مۇزائەفلەر

ئۇرپاتتى urpatti ھۆرپەيتتى، پاخپايتتى. ئار بىشىن ئۇرپاتتى ar — baxin urpatti ئادەم بېشىنى پاخپايتتى، يەنى چېچىنى كۆپتۈردى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (ئۇرپاتۇر – ئۇرپاتماق

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

urpatur - urpatmak)[1].

اِرْبتّي irpətti تىلدۇردى. اُلْ يِغاچ اِرْبتّي ol yiqaq irpətti — ئۇ ياغاچ تىلدۇردى (اِرْبتر - اِرْبتماك irpətür - irpətmək).

آرْتتّي artatti بۇزدى، نابۇت قىلدى. اُلْ اَرْتتّي ol artatti — ئۇ (نەرسىنى) نابۇت قىلدى (اَرْتتر - اَرْتتماق artatur - artatmak).

اِرْتتّي irtətti ئىزدەتتى. اُلْ اَنى اِرْتتّي ol ani irtətti — ئۇ ئۇنى ئىزدەتتى (اِرْتتر - اِرْتتماك irtətür - irtətmək).

اُرْتتّي ərtətti ئورتەتتى، كۆيدۈرگۈزدى. اُلْ بُكْ اُرْتتّي ol bük ərtətti — ئۇ بۇك (چاتقال) ئورتەتتى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (اُرْتتر - اُرْتتماك ərtətür - ərtətmək).

اِسْتتّم istəttim ئىستەتتىم. مَنْ اَنى اِسْتتّم mən ani istəttim — مەن ئۇنى ئىستەتتىم، يەنى مەن ئۇنىڭ كەينىدىن ئادەم ئەۋەتىپ ئىزدەتتىم (اِسْتتر - اِسْتتماك istətür - istətmək).

---

① بۇ سۆز باشقا ئورۇنلاردا «اِرْبِشْماك، اِرْبِرْماك» شەكلىدە يۇمشاق ئېلىنغان بولسىمۇ، بۇ جايدا «اِرْبتْماق» دەپ كەلگەن. بىز ھەر ئىككى ۋارىيانتنى ساقلىدۇق.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

اُقْتَتّي oktatti ئوق ئاتقۇزدى. بَاكْ اَني اُقْتَتّي — *bag ani oktatti* بەگ ئۇنى ئوق ئاتقۇزدى (اُقتتر - اُقتتماق *oktatur - oktatmak*).

الْخَتّي olhutti ئولتۇرغۇزدى. الْ مَني الْخَتّي — *ol mani olhutti* ئۇ مېنى ئولتۇرغۇزدى (الْختر - الْختماق *olhutur - olhutmak*). ئەسلىدە «غ - *oq*» بىلەن «الْغتي *oloqutti*» بولغىنى توغرا. چۈنكى پېيىل «خ - *h*» بىلەن ئوتتۇملۇك بولماي، «غ - *oq*» بىلەن ئوتتۇملۇك بولىدۇ؛ شۇڭا «اذْغردي *ozoqurdi*» — ئويغاتتى» ۋە «تذْغردي *tozoqurdi*» — تويغۇزدى» پېيىللىرىمۇ شۇنداق «غ - *oq*» بىلەن ئوتتۇملۇك بولۇپ كەلگەن.

اُبرتّي upratti ئۇپراتتى. ال تونن ابرتّي — *ol tonin upratti* ئۇ تونىنى ئۇپراتتى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (ابرتر - ابرتماق *upratur - upratmak*).

اُذْرتّي üzrətti ئاۋۇتتى، كۆپەيتتى. ال تقارغ اذْرتّي — *ol tavarioq üzrətti* ئۇ تاۋارنى ئاۋۇتتى، يەنى مالنى كۆپەيتتى (اذْرتر - اذْرتماك *üzrətür - üzrətmək*).

اَغْرِتّي aoqritti ئاغرىتتى، رەنجىتتى. ال اَني اغْرِتّي — *ol ani aoqritti* ئۇ ئۇنى ئاغرىتتى (اغرتر - اغرتماق *aoqritur - aoqritmak*).

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

اُغرتّي ooƣratti ئەۋەتتى، يونەلدۈردى. اُلْ مَني ايشقا اغرتي
ol məni ixka ooƣratti — ئۇ مېنى ئىشقا يونەلدۈردى
(اغرتر - اغرتماق ooƣratur - ooƣratmak).

اُكْرتّي øgrətti ئۆگەتتى. اُلْ مَنكا بِلك اُكرتي ol maŋa —
bilik øgrətti ئۇ ماڭا بىلىم ئۆگەتتى، يەنى ماڭا ئىلىم-
ھېكمەت ئۆگەتتى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (اُكرتور -
اُكرتماك øgrətür - øgrətmək).

اُكْرِتّي ügritti تەۋەتتۈردى. اُلْ اَنكار بِشك اُكرتي ol —
ayar bəxik ügritti ئۇ ئاڭا بوشۇك تەۋەتتۈردى
(اُكرِتور - اُكرِتماك ügritür - ügritmək).

اَمْرِتّي əmritti قىچىقىنى كەلتۈردى. قِشْماق مَنك يَنيم اَمرتي
kaxïnmak məniŋ yənim əmritti — قىچىشقاق ئەت-
يېنىمنىڭ قىچىقىنى كەلتۈردى. بىر كىم بىر كىمنىڭ
قولتۇغى ياكى بوينىنى ئوينىشىپ قاشلىسا، بۇتۇن بەدە-
نىنىڭ غىدىغى كېلىپ، كۈلۈپ تاشلىغاندەك (اَمرِتر - اَمرِتماك
əmritür - əmritmək).

اَتْسَتّي ətsətti ئەتسىرەتتى، گۆش يىگۈسىنى كەلتۈردى.
اُلْ مَني اَتسَتّي ol məni ətsətti — ئۇ مېنى ئەتسە-
رەتتى (اَتسَتر - اَتسَتماك ətsətür - ətsətmək).

اَخْسَتّي ahsatti ئاخساتتى. اُلْ اَني اَخسَتّي ol ani ahsatti—

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ئۇ ئۇنى ئاخساتتى (اخستر ـ اخستماق *ahsatur - ahsatmak*).

آشستّي axsatti ئاشسىراتتى، ئاش يىگۈسىنى كەلتۈردى. ال انى اشستّي *ol ani axsatti* — ئۇ ئۇنى ئاشسىراتتى (اشستر ـ اشستماق *axsatur - axsatmak*).

آقستّي əvsətti ئۈيسىرەتتى، ئۈيىنى سېغىندۇردى. اغلم منى اقستي *oqlum məni əvsətti* — ئوغلۇم مېنى ئۈيسىرەتتى (اقستر ـ اقستماك *əvsətür - əvsətmək*).

اخشتّي ohxatti ئوخشاتتى. ال منى آتاما اخشتّي *ol* — ئۇ مېنى ئاتامغا ئوخشاتتى *məni atama ohxatti* (اخشتر ـ اخشتماق *ohxatur - ohxatmak*).

اُقشتّي uvxatti ئۇۋشاتتى ~ ئۇۋشتۇدى. ال اتماك اقشتّي *ol* — ئۇ نان ئۇۋشاتتى *ətmək uvxatti* (اقشتر ـ اقشتماق *uvxatur - uvxatmak*). توغرىسى مۇشۇ. بۇنى «اشتّي» *uxatti* مۇ دەيدۇ.

الشتّي ɵlxətti: ال انى الشتّي *ol ani ɵlxətti* — ئۇ ئۇنى (ئېچىرقىتىپ) ئولەر ھالەتكە يەتكۈزدى (الشتر ـ الشتماك *ɵlxətür - ɵlxətmək*[1]).

---

① يازما نۇسخىدا بۇ سۆزگە ھەرىكە قويۇلمىغان، بۇ سۆز يازما نۇسخا 144 ـ بەتتىكى «الشادى» سۆزى بىلەن بىر سۆز بولۇپ، ھەر ئىككىسى «*ɵl*» دىگەن يىلتىزدىن كەلگەن. شۇڭا بىز بۇلارنى «*ɵlxətti*» ۋە «*ɵlxədi*» دەپ ئالدۇق.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ارْغَتّي irƣatti ئىرغاتتى. ال يغاج ارغتّي ol yiƣaq —
irƣatti ئۇ ياغاچ ئىرغاتتى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق
(ارغتر - ارغتماق irƣatur - irƣatmak). شېئىردا مۇنداق
كەلگەن:

يكتْ لرك اشلتو
يغاج يمش ارغتو
قلان كيك اقلتو
بذرم قلب اقنلم

yigitlərig ixlatü
yiƣaq yəmix irƣatu
ⱪulan ⱪəyik avlatu
bəzrəm ⱪilip avnalim

[يىگىتلەرنى ئىشلىتىپ،
مېۋىلىك دەرەخلەرنى ئىرغاتتۇرۇپ،
قۇلان - كېيىك ئوۋلىتىپ،
بايرام قىلىپ ئاۋۇنايلى.]

سەيلە - تاماشانى تەسۋىرلەپ شۇنداق دېيىلىدۇ:
يىگىتلەرنى ئىشقا سېلىپ، مېۋىلىك دەرەخلەرنى ئىرغات-
تۇرۇپ، ياۋا ھايۋانلارنى ئوۋلىتىپ، بايرام قىلىپ كۆڭۈل
ئاچايلى.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

اُلغتّي uloqatti ئۇلغايدى، چوڭايدى. اغلان الغتّي oqlan — ulоqatti بالا ئۇلغايدى، بالا چوڭ بولدى. بۇ سوزنىڭ ئەسلى «الغاذتي ulоqazti — ئۇلغايدى» بولۇپ، ئىدغاملاشتۇرۇلغان (الغتر - الغتماق uloqatur - uloqatmak).

اُركتّي ürkütti ئۈركۈتتى ~ ھۈركۈتتى. ال قوى اركتّي ol koy ürkütti — ئۇ قوي ئۈركۈتتى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (اركتر - اركتماك ürkütür - ürkütmək).

اَمكتّي əmgətti ئەمگەندۈردى، چارچاتتى. ال اَني اَمكتّي ol ani əmgətti — ئۇ ئۇنى ئەمگەندۈردى (امكتر - امكتماك əmgətür - əmgətmək).

اَلكتّي əlgətti ئەلگەتتى، تاسقاتتى. ال ان الكتّي ol un əlgətti ئۇ ئۇن ئەلگەتتى (الكتر - الكتماك əlgətür - əlgətmək).

اُبلتّي üplətti تالاتتى، بۇلىتىۋەتتى. ال انِك تفارِن ابلتّي ol aniŋ tavarin üplətti — ئۇ ئۇنىڭ تاۋرىنى تالىتىۋەتتى (ابلتر - ابلتماك üplətür - üplətmək).

اَتلتّي ətlətti ئەت قىلدۇردى. ال قوى اتلتّي ol koy ətlətti — ئۇ قوينى (سويدۇرۇپ) گوش قىلدۇردى (اتلتر - اتلتماك ətlətür - ətlətmək).

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ئۆكلۈتتى üklütti كويپەيتتى. ئۇ نانكنى ئۆكلۈتتى — ol naŋni üklütti ئۇ بىر نېمىنى كويپەيتتى (ئۆكلۈتەر - ئۆكلۈتمەك üklütür - üklütmək).

ئەزلەتتى əzlətti ئىزىغا سالدۇردى، تۈزەتتى. ئۇ تاۋارنى ئەزلەتتى — ol tawarin əzlətti ئۇ تاۋارىنى تۈزەتتى، يەنى ئارىلىشىپ كەتكەن ياكى چېچىلغان ماللىرىنى تەرتىپكە سالدۇردى (ئەزلەتەر - ئەزلەتمەك əzlətür - əzlətmək).

ئۇزلاتتى uzlatti كېيىنگە سالدى، ئەگەشتۈردى، سوكداشتۇردى. ئۇ ئوغلىن ئۇزلاتتى — ol oqlin uzlatti ئۇ ئوغلىنى ماڭا ئەگەشتۈردى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (ئۇزلاتۇر - ئۇزلاتماق uzlatur - uzlatmak).

ئىشلەتتى ixlətti ئىشلەتتى، ئىشقا سالدى. ئۇ ئاڭار ئىش ئىشلەتتى — ol aŋar ix ixlətti ئۇ ئاڭا ئىش ئىشلەتتى (ئىشلەتەر - ئىشلەتمەك ixlətür - ixlətmək).

ئاشلاتتى axlatti قاداتتى. ئۇ ئاياق ئاشلاتتى — ol ayak axlatti ئۇ ئاياق - تاۋاقلىرىنى قاداتتى (ئاشلاتۇر - ئاشلاتماق axlatur - axlatmak).

ئاغلاتتى aqlatti يىراقلاشتۇردى. ئۇ كىشىنى ئاغلاتتى — ol

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

kixini aoqlatti ئۇ كىشىلەرنى يىراقلاشتۇردى، ئىستىگىنىگە ئېرىشىش ئۈچۈن ئادەملەرنى ئۆزىدىن يىراقلاشتۇردى (اَغلَتُرْ - اَغلَتماق aoqlatur - aoqlatmak).

اُغْلِتّي uoqlitti ئاۋۇتتى، جىقلاتتى. اُلْ تَوارِنْ اُغلِتّي — ol tawarin uoqlitti ئۇ تاۋارىنى ئاۋۇتتى (اُغلِتُر - اُغلِتماق uoqlitur - uoqlitmak).

اَقْلَتّي avlatti ئۇۋلاتتى. اُلْ مَنكا اِقِقْ اَقْلَتّي — ol maŋa ivik avlatti ئۇ ماڭا تاغ ئۆچكىسى ئۇۋلاتتى. باشقىلار- دىمۇ شۇنداق (اَقْلَتُرْ - اَقْلَتماق avlatur - avlatmak).

اِكْلَتّي iglətti چىڭداتتى. اُلْ اَنكَرْ يِيرْ اِكْلَتّي — ol aŋar yər iglətti ئۇ ئاڭا يەر چىڭداتتى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (اِكْلَتُرْ - اِكْلَتماك iglətür - iglətmək).

اِكْلَتّي iglətti ئاغرىتتى، كېسەل قىلدى. بُو يِيرْ اَنِي اِكْلَتّي — bu yər ani iglətti بۇ يەر ئۇنى ئاغرىتىپ قويدى (اِكْلَتُرْ - اِكْلَتماك iglətür - iglətmək).

اَمْلَتِمْ əmləttim ئەملەتتىم، داۋالاتتىم. مَنْ اَنِي اَمْلَتِمْ — mən ani əmləttim مەن ئۇنى ئەملەتتىم (اَمْلَتُرْ - اَمْلَتماك əmlətür - əmlətmək).

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

امْلَتِّم imlәttim ئىملەتتىم، ئىشارەتلەتتىم. مَن آنِي اِمْلَتِّم — مەن ئۇنى ئىملەتتىم *mәn ani imlәttim*، يەنى قول ياكى كوز قىسىش بىلەن ئىشارەت قىلدۇردۇم (املَتُرمن ـ املَتْماك *imlәtürmәn - imlәtmәk*).

آذنَتِّي aznatti ئايىندى، ئۆزگەرتتى. آر آذنَتِّي *ar aznatti* — ئادەم ئايىندى، يەنى باللدۇرقى ھالىنى ئۆزگەرتتى. ھەر ـ قانداق نەرسىنىڭ بىر ھالدىن باشقا ھالغا كۆچۈشىگىمۇ شۇنداق دىيىلىدۇ (آذنَتُر ـ آذنَتْماق *aznatur - aznatmak*).

اُرْنَتِّم ornattim ئورناتتىم. مَن نانْك ارنَتِّم *mәn naŋ ornattim* — مەن بىرنىمە ئورناتتىم (ارنَتُرمن ـ ارنَتْماق *ornaturmәn - ornatmak*).

آسْنَتِّي әsnәtti شامال چىقاردى؛ ئەسنەتتى. تَنْكْرى اَسِن آسنَتِّي *taŋri әsin әsnәtti* — تەڭرى شامال چىقاردى. ياك انِي آسنَتِّي *yәk ani әsnәtti* — شەيتان ئۇنى ئەسنەتتى (آسنَتُر ـ آسنَتْماك *әsnәtür - әsnәtmәk*).

اُسْنَتِّم usnattim ئوخشاتتىم. مَن انكر اُسنَتِّم *mәn aŋar usnattim* — مەن ئاڭا ئوخشاتتىم، يەنى مەن ئۇنىڭغا ئوخشايدۇ دەپ چاغلىدىم (اُسنَتُر ـ اُسنَتْماق *usnatur - usnatmak*).

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

أَغنَتّي aoqnatti ئاغناتتى ~ ئېغىناتتى؛ قوردى. اُلْ اَتِنْ تُپْراقْقا اَغنَتّي ol atin toprakka aoqnatti — ئۇ ئېتىنى توپىراققا ئېغىناتتى. يَغاقْ اَنِكْ تِلِنْ اَغنَتّي yaoqak aniŋ tilin aoqnatti — ياڭاق ئۇنىڭ تىلىنى قوردى، ھەتتا كالۋالاشتۇردى (اَغنَتُرْ-اَغنَتْماقْ aoqnatur - aoqnatmak).

اُلْنَتّي ulnatti ئوڭلاتتى. اُلْ اُقِنْ اُلْنَتّي ol okin ulnatti — ئۇ ئوقىنى ئوڭلاتتى، يەنى ئوقىنىڭ ئاستىنى ئۈستىگە قىلىپ ئوڭلاتتى (اُلْنَتُرْ-اُلْنَتْماقْ ulnatur - ulnatmak).

مەنقۇسنىڭ باشقا بىر تۈرى

اُوتْرْدي otürdi ئۆيدۈردى، ئەسلەتتى، ئۆيلاتتى. اُلْ مَنْكا سوزْ اوتْرْدي ol maŋa soz otürdi — ئۇ ماڭا سۆز ئەسلەتتى، سۆز ياكى باشقا نەرسىلەرنى ئېسىمگە سالدى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (اوتْرُرْ-اوتْرْماكْ otürür - otürmək).

اِيتْرْدي əttürdi ئەتتۈردى، ئەشتۈردى. اُلْ اَنْكَرْ بالِكْ اِيتْرْدي ol aŋar balik əttürdi — ئۇ ئاڭا بېلىق ئەشتۈردى. ھەرقانداق نەرسىنىڭ ھەمىرلىشى، ئېشىلىشىگىمۇ شۇنداق

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

دىيلىدۇ (اِيتر ر - اِيترماك ǝttürür - ǝttürmǝk).

آجْردى aqurdi ئاچۇردى، ئېچىرقاتتى. اُل آنى آجْردى ol — ani aqurdi ئۇ ئۇنى ئاچۇردى، ئېچىرقاتتى (آجرر - آجرماق aqurur - aqurmak).

اُيشدى oyuxdi ئويۇشتى. اُلار اِكى قاغون اِيشدى olar — ikki kaqun oyuxdi ئۇلار ئىككىسى قوغۇن ئويۇشتى، يەنى قوغۇنغا چاقماق ئۇرۇشۇپ باقتى. يارىدەمــلىشىشكىسىمۇ شۇنداق دىيىلىدۇ (اِيشر - اِيشماق oyuxur - oyuxmak).

اُيشدى uyuxdi: اُل آنكر قابقا اُون اِيشدى ol aŋar — kapka un uyuxdi ئۇ ئۇنىڭغا قاپقا ئۇن بىسىشىپ بەردى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (اِيشر - اِيشماق uyuxur - uyuxmak).

اُيكتى üyükti كومۇلدى، پاتتى؛ تېشىرقىدى. اَنك اَذاقى قمْدا اُيكتى üyükti kumda aźaki aniŋ — ئۇنىڭ ئايىغى قۇمغا پاتتى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق. اَنك آذاقى اُيكتى üyükti aźaki aniŋ — ئۇنىڭ ئايىغى تېشىرقىدى (اُيكار - اُيكماك üyükǝr - üyükmǝk).

آيلْدى ayildi ئېيتىلدى. اَنكر سوز آيلْدى aŋar soz —

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ayildï ئاڭا سوز ئېيتىلدى (اَيلُر - اَيلْماق ayilur -
.(ayilmak

اُيُلْدي oyuldï ئويۇلدى، ئوپۇرۇلدى. يير اُيُلدى yər —
yər oyuldï يەر ئويۇلدى. كُتُو اُيُلدى kotü oyuldï —
ئوگزە يامغۇردىن ئويۇلدى (اُيُلُور - اُيُلْماق oyulur -
.(oyulmak

اُيُلْدي uyuldï چىگدالدى، بىسىلدى. اُيُلدى نانْكْ uyuldï —
nanŋ (ئۇن تاغارغا چىگداپ بىسىلغانىدەك) بىسىلغان نەرسە
(اُيُلُور - اُيُلْماق uyulur - uyulmak).

اُيَلْدي uyaldï ئۇيالدى. اُل مَنْدَن اُيَلدى ol məndin —
uyaldï ئۇ مەندىن ئۇيالدى، يەنى بىر كىشنى
قىلىشتىن تارتىندى (اُيَلُر - اُيَلْماق uyalur - uyalmak).

اِيِنْدي iyindï ئىيىندى. كۆچەندى، ئىنجىقلىدى. اَر اِيِندى
ər iyindï — ئادەم ئىنجىقلىدى، تەرەت قىلىش ئۈچۈن
ئۆزىنى زورلىدى (اِيِنُر - اِيِنْماق iyinur - iyinmak).

بۇ باپتىكى تۇت ھەرپلىكلەر

آيتُرْدي ayturdï ئېيتتۇردى~ئېيتقۇزدى. اُل مَنْكا سُوز
اَيتُرْدي ol maŋa soz ayturdï — ئۇ ماڭا سوز ئېيت-

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

تۇردى، يەنى ئۇ مېنى سوزلەتكۈزدى (ايتۇر - ايتۇرماق

(aytur ur - ayturmak).

ايتردي oyturdi ئويدۇردى ~ ئويغۇزدى. ال منكا قاغون ايتردى

ol maŋa kaoŋun oyturdi — ئۇ ماڭا قوغۇن ئويدۇردى،

يەنى چاقماق ئۇردۇردى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (ايتۇر -

ايتۇرماق oytur ur - oyturmak).

ايتردي uyturdi باستۇردى، چىگداتتى. ال اون ايتردى ol—

un uyturdi ئۇ ئۇن چىگداتتى. باشقىلاردىمۇ

شۇنداق (ايتۇر - ايتۇرماق uytur ur - uyturmak).

ايغردي oyoŋurdi ئويغاتتى. ال منى ايغردى ol mani —

oyoŋurdi ئۇ مېنى ئويغاتتى. «ذ - ž» بىلەن «اذغردى

ozoŋurdi» دەپمۇ تەلەپپۇز قىلىنىدۇ (ايغرر - ايغرماق

(oyoŋur ur - oyoŋurmak).

آيرِشدي ayrixdi ئايرىلىشتى. الار اكى ايرشدى olar —

ikki ayrixdi ئۇلار ئىككىسى ئايرىلىشتى

(ايرشور - ايرِشماق ayrixur - ayrixmak). «ذ - ž» بىلەنمۇ

تەلەپپۇز قىلىنىدۇ.

آيتلدي aytildi ئېيتىلدى، سورالدى. سوز ايتلدى soz —

aytildi سوز (ۋە باشقىلار) سورالدى (ايتلر - ايتلماق

(aytilur - aytilmak).

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ئايتىندى aytindi سورالدى. ئۇ سۆز ئايتىندى — *ol soz aytindi* ئۇ سۆز قىلىپ قويۇشنى سورالدى (ئايتىنۇر - *aytinur* ئايتىنماق *aytinmak*).

ئەيمەندى əymandi ئەيمەندى. ئۇ مەندىن بۇ ئىشتا ئەيمەندى — *ol mandin bu ixta aymandi* ئۇ مەندىن بۇ ئىشتا ئەيمەندى (ئەيمەنۈر - ئەيمەنمەك *aymanür - aymanmak*).

ئەرىلدى ərildi يېرىلدى، چاك كەتتى. تام ئەرىلدى — *tam arildi* تام (ۋە باشقىلار) يېرىلدى (ئەرىلۈر - ئەرىلمەك *arilür - arilmak*).
شۇنىڭدەك تولۇن ئاي بارا - بارا كېمىيىپ بارسىمۇ «ئاي ئەرىلدى *ay arildi*» دېيىلىدۇ.

ئەسىلدى əsildi ئازايدى، كېمەيدى. ئەسىلدى نەنىڭ — *asildi nan* ئازايغان نەرسە (ئەسىلۈر - ئەسىلمەك *asilür* - *asilmak*).

ئەۋىلدى əvildi ئۆيۈلدى، ئالدىراپ كېتىلدى. ئىشقا ئەۋىلدى — *ixka avildi* ئىشقا ئۆيۈلدى (ئەۋىلۈر - ئەۋىلمەك *avilür* - *avilmak*).

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

بۇ باپتىكى مۇزائەفلەر

ئۇينەتتى oynatti ئۇيناتتى. اُلْ اَنى ئۇينەتتى — *ol ani oynatti* ئۇ ئۇنى ئۇيناتتى (ئۇينەتەر - ئۇينەتماق *oynatur - oynatmak*).

بۇنىڭ باشقا بىر تۈرى

آيادي ayadi ئايىدى. اُلْ تونِنْ آيادي — *ol tonïn ayadi* ئۇ تونىنى ئايىدى. باشقىلاردا مۇنداق كېلىدۇ: خان انكر اياغ آيادي *ayadi ayaq aŋar han* — خان ئاڭا لەقەم بەردى (آيار - آياماق *ayar - ayamak*).

تۇت ھەرپلىكلەردىن ئۈچ ھەرپلىك بولغانلار

اِرْبادي irpədi ھەرىلىدى. اُلْ يِغاچ اِرْبادي —*ol yïʁaq irpədi* ئۇ ياغاچ ھەرىلىدى. باشقا جايدا مۇنداق كېلىدۇ: اُلْ ايشِغ اِرْبادي — *ol ïxïq irpədi* ئۇ ئىشنى (تۈزدە- تمەن دەپ) بۇزدى (اِرْبار - اِرْباماك *irpər - irpəmək*).

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ئارتادى artadi ئادىدى، بۇزۇلدى. ئارتادى ناننڭ — artadi nəŋ ئادىغان نەرسە (ئارتار - ئارتاماق artar - artamak).

ئۆرتادى ərtədi ئۆرتىدى، كويدۇردى، ياندۇردى. ال اتننڭ ئۆرتادى ol otuŋ ərtədi — ئۇ ئوتۇن كويدۇردى. باش- قىلاردىمۇ شۇنداق (ئۆرتار - ئۆرتاماك ərtər - ərtəmək).

ئىرتادى irtədi ئىزدىدى. ار ايشغ ئىرتادى ər ixiɣ irtədi — ئادەم ئىشنى ئىزدىدى، يەنى ئىشنىڭ كەينىگە چۈشتى (ئىرتار - ئىرتاماك irtər - irtəmək).

ئىستادى istədi ئىستىدى. بۇ سوز «ئىرتادى irtədi» گە ئوخشاش (ئىستار - ئىستاماك istər - istəmək). شېمىردا مۇنداق كەلگەن:

يغلب اذو ارتدم
بغرم بشن قرتدم
قجمش قتغ ارتدم
يغمركني قان سجار

yiɣlap uzu artadim
baɣrim baxin kartadim

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

kaqmix kutuoq irtədim
yaoqmur küni kan saqar

[كەينىمدىن يىغلاپ ئادىدىم،
باغرىم يارىسىنى تاتلىدىم،
قاچقان بەختىنى ئىزلىدىم،
(كوزۇم) يامغۇردەك قان چاچار.]

سويگىنىمنىڭ كەينىمدىن يىغلاپ ئادا بولدۇم، پۈتۈپ بولغان باغرىم يارىسىنى يېگىۋاشتىن تاتلاپ ئىچىۋەتتىم، قاچقان بەختىنى ئىزلىدىم، كوزۇمدىن ياەغۇردەك قانلىق ياش قۇيۇلدى.

اُنْدادي ündədi ئۈندىدى، قىچقاردى. اُلْ مَنى اُنْدادى *ol məni ündədi* — ئۇ مېنى ئۈندىدى (اُنْدار - اُنْداماكْ *ündər - ündəmək*).

اَڤْديدي əvdidi دوۋلىدى، يىغدى، تەردى. اُلْ يِنْجو اَڤْديدى *ol yinqü əvdidi* — ئۇ ئۈنچە يىغدى. باشقا نەرسە ۋە يېمىش توپلاشقىمۇ مۇشۇ سوز ئىشلىتىلىدۇ (اَڤْدير - اَڤْديماكْ *əvdir - əvdimək*).

اَلْدادي aldadi ئالدىدى. اُلْ ياغينى اَلْدادى *ol yaoqini aldadi* — ئۇ دۈشمەننى ئالدىدى (اَلْدار - اَلْداماقْ *aldar - aldamak*).

اُلْديدي uldidi ئۇلدىدى. اَتْ اُلْديدى *at uldidi* — ئات

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ئۆلـدىدى، يـەنى تـاقىسىز مىـكتۆۋىرىپ ئـۆلداپ كەتتى.
باشقىلاردىمۇ شۇنداق (الْدِيرْ ـ الْدِيماقْ uldir - uldimak).

اُپْرادِي upradi ئۆپىردى، كونىردى. تۆنْ اُپرادِي ton — تـون ئـۆپىردى. بـاشقىلاردىمۇ شۇنداق (اُپْرار ـ اُپْراماقْ upradi uprar - upramak).

اُزْرادِي üzrədi ئاۋۇدى، كوپەيدى. اُزْرادِي نانْكْ üzrədi — نەڭ ئاۋۇغان نەرسە (اُزْرارْ ـ اُزْراماكْ üzrər - üzrəmək).

آغْرُودِي aoɪrudi ئـېغىرلىدى، ئـېـغىرلاشتى. آغْرُودِي نـانْـكْ aoɪrudi nəŋ — ئـېغىرلاشقـان نـەرسە. اِكْلِكْ آغْرُودِي iglik aoɪrudi — كېسەل ئېغىرلاشتى (آغْرُورْ ـ آغْرُوماقْ aoɪrur - aoɪrumak).

آغْرِيدِي aoɪrïdi ئاغرىدى. آنِكْ بَشِي آغْرِيدِي aniŋ baxï — ئۇنىڭ بېشى ئاغرىدى. بـاشقا ھەرقانداق يەر- aoɪrïdi نىڭ ياكى يـارىنىڭ ئـاغرىشىغىمۇ شۇنـداق دېيىلىدۇ (آغْرِيرْ ـ آغْرِيماقْ aoɪrïr - aoɪrïmak). مـاقالدا مۇنـداق كەلگەن: بِيرْ تُيِنْ بَشِي آغْرِيسا قَمُغْ تُيِنْ بَشِي آغْرِيماسْ bir toyïn baxï aoɪrïsa kamuoɪ toyïn — baxï aoɪrïmas بىر دەرۋىشنىڭ بېشى ئـاغرىسا، ھەممە

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

دەرۋىشنىڭ بېشى ئاغرىماس. بۇ ماقال دوستلىرى بىر نەرسىنى ئىستەۋاتقان، قوبۇل قىلغان ۋە يەۋاتقان يەردە، باشقا بىر كىمنىڭ شۇنى ئىستىمىگەنلىكىنى ئاگاھتىش ئۈچۈن ئېيتىلىدۇ.

أُغْرادي oorradi يونەلدى، نىيەت قىلدى؛ تۇتۇندى، شۇغۇللاندى. بَكْ آنكَرْ أُغْرادي bəg anar oorradi — بەگ ئاڭا يونەلدى (أُغْرار ـ أُغْراماق oorrar - ooramak). ھەرقانداق بىر ئىشقا تۇتۇنۇشقىمۇ مۇشۇ سوز ئىشلىتىلىدۇ. شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

قُلْسا قَلي اُغْرَبَنْ بَرْكِلْ تَقي اَزُقْلُقْ
قَرْغيشْ قِلُرْ اُمالارْ يُنْجِغْ كُرُبْ قُنُقْلُقْ

kolsa kali oorrapan[1] *bərgil taki azukluk*
karqix kilur umalar yunqioq korüp konukluk

[(بىر كىم) ساڭا ھاجىتى چۈشۈپ كەلسە، (ئۇنىڭغا) ئوزۇقلۇق بەر، مېھمان قىلىشنى ئېغىر كورسەڭ، ئۇلار قاغايدۇ.]

مېھمان ساڭا سورۇنۇپ كەلسە، يېمەكلىك تىلىسە، ئۇنىڭغا

---

[1] بۇ سوزنىڭ «اُغْرَبَنْ ooqrapan» بولۇشى كېرەكلىكى توغرىسىدا بېسىم ئاتالاي مۇۋاپىق ئىزاھ بەرگەن. بىز بۇ پىكىرنى توغرا تېپىپ، «ooqrapan» دەپ ئالدۇق.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

بەرگىن؛ ئوبدان مېھماندوستلۇق قىلىنمىسا، مېھمانلار قاغايدۇ.

اۇقْرادي okradi ئوقرۇۋقىلدى. اَتْ اۇقْرادي *at okradi* — ئات ئوقرۇۋقىلدى، يەنى بوغۇز ئۈچۈن ئوقرۇۋقىلدى (اۇقْرار - اۇقْراماق *okrar - okramak*).

اۆكْرىدي ügridi مەدىرلاتتى، تەۋەتتى. اُراغُتْ بشاكْ اۆكْرىدي *uraqut bəxik ügridi* — خوتۇن بۆشۈك تەۋەتتى. بىر كىمگە ھىلە - مىكىر بىلەن خوشامەت قىلىشقىنى شۇنداق دېيىلىدۇ. اُلْ اَنِي اۆكْرىدي *ol ani ügridi* — ئۇ ئۇنى كىچىك بالىدەك تەۋەتتى (اۆكْرىر - اۆكْرىماك *ügrir - ügrimək*).

اَمْرِيدي əmridi قىچىقلىدى. اُلْ مَنِكْ يَنِمْ اَمْرِيدي *ol məniŋ yənim əmridi* — ئۇ مېنىڭ ئەت - يېنىمنى قىچىقلىدى (اَمْرِير - اَمْرِيماك *əmrir - əmrimək*).

اَقْزادي əvzədi قاپسىدى، تەگىدى، يامانلىدى. اُلْ سوزْنِي اَنْكَرْ اَقْزادي *ol sozni aŋar əvzədi* — ئۇ سۆزنى ئاڭا تەگكۈزۈپ بەردى (اَقْزار - اَقْزاماك *əvzər - əvzəmək*).

اُبْسادِمْ əpsədim ئۆپكۈم كەلدى، سۆيگۈم كەلدى. مَنْ اَنِي

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ئۆپسادىم — *mən ani opsədim* مېنىڭ ئۇنى سويگۈم

كەلدى (ئۆپسارمەن ـ ئۆپساماك *opsərmən - opsəmək*).

ئەتسادى ətsədi ئەتسىرىدى. ئار ئەتسادى *ər ətsədi* —

ئادەم ئەتسىرىدى، يەنى گوش يېگۈسى كەلدى (ئەتسار ـ

ئەتساماك *ətsər - ətsəmək*).

ئاتسادى atsadi ئاتقۇسى كەلدى. ئال اق ئاتسادى *ol ok* —

atsadi ئۇنىڭ ئوق ئاتقۇسى كەلدى (ئاتسار ـ ئاتساماق

atsar - atsamak).

ئۆتسادى ötsədi ئۆتكۈسى كەلدى. ئال ئۆتىن ئۆتسادى *ol* —

öttin ötsədi ئۇنىڭ توشۇكتىن ئۆتكۈسى كەلدى (ئۆتسار ـ

ئۆتساماك *ötsər - ötsəmək*). ھەرقانداق نەرسىدىن ئۆت ـ

كۈسى كېلىشكىنى مۇشۇ سوز ئىشلىتىلىدۇ.

ئىتسادى itsədi ئىتتەرگۈسى كەلدى. ئال تاشىغ ئىتسادى *ol* —

taxiƣ itsədi ئۇنىڭ تاشنى ئىتتەرگۈسى كەلدى. باش ـ

قىلاردىمۇ شۇنداق (ئىتسار ـ ئىتساماك *itsər - itsəmək*).

ئاچسادى aqsadi ئاچقۇسى كەلدى. ئار قاپىغ ئاچسادى *ər* —

kapuƣ aqsadi ئادەمنىڭ قوۋۇق ئاچقۇسى كەلدى. ھەر ـ

قانداق نەرسىنى ئېچىشنى خالاشقىمۇ مۇشۇ سوز ئىشلىتە ـ

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

لىدۇ (اَجْسار ـ اَجْساماق aqsar - aqsamak).

اِجْسادي iqsədi ئىچكۈسى كەلدى. اُلْ سُوق اِجْسادي ol — suv iqsədi ئۇنىڭ سۇ ئىچكۈسى كەلدى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (اِجْسار ـ اِجْساماك iqsər - iqsəmək).

آخْسادي ahsadi ئاخسىدى. اَتْ اَخْسادي at ahsadi — ئات ئاخسىدى (اَخْسار ـ اَخْساماق ahsar - ahsamak). باشقىلاردىمۇ شۇنداق.

اِذْسادي izsadi ئەۋەتكۈسى كەلدى. اُلْ قُلِنْ مَنكا اِذْسادي ol kulin maŋa izsadi — ئۇنىڭ قۇلىنى ماڭا ئەۋەتكۈسى كەلدى (اِذْسار ـ اِذْساماق izsar - izsamak).

اُرْسادي ursadi ئۇرغۇسى كەلدى. اُلْ اَني اُرْسادي ol — ani ursadi ئۇنىڭ ئۇنى ئۇرغۇسى كەلدى (اُرْسار ـ اُرْساماق ursar - ursamak).

اُزْسادي üzsədi ئۈزگۈسى كەلدى. اُلْ يِيْغ اُزْسادي ol — yixiq üzsədi ئۇنىڭ تانىنى ئۈزگۈسى كەلدى (اُزْسار ـ اُزْساماك üzsər - üzsəmək).

آشْسادي axsadi ئاشقۇسى كەلدى. اُلْ اَرْتْ اَشْسادي ol — art axsadi ئۇنىڭ داۋان ئاشقۇسى كەلدى. «بىر نەرسە

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

يىگۈسى كەلدى» دېيىشكىنىمۇ مۇشۇ سۆز ئىشلىتىلىدۇ (آشسار-
آشساماق axsar - axsamak).

آغسادي aoqsadi چىققۇسى كەلدى. ال تاغقا آغسادي ol — taoqka aoqsadi ئۇنىڭ تاغقا چىققۇسى كەلدى. باشقە-
لاردىمۇ شۇنداق (آغسار - آغساماق aoqsar - aoqsamak).

آقسادي əvsədi ئويسىرىدى، ئۇيىنى كۆرگۈسى كەلدى.
آر آقسادي ər əvsədi — ئادەم ئويسىرىدى، يەنى ئۆيىد-
نى كۆرگۈسى كەلدى (آقسار - آقساماك əvsər - əvsəmək).

اِقسادي əvsədi ئالدىرىغۇسى كەلدى. آر اِقسادي ər —
əvsədi ئادەمنىڭ ئالدىرىغۇسى كەندى (اِقسار- اِقساماك
əvsər - əvsəmək).

اُقسادي uksadi ئۇقتۇسى كەلدى. آر سوزك اقسادي ər —
sozüg uksadi ئادەمنىڭ سۆزنى ئۇقتۇسى كەلدى
(اُقسار - اُقساماق uksar - uksamak).

آكسادِم əgsədim : مَن بتق آكسادِم mən putak əgsədim —
مېنىڭ پۇتاقنى ئەككۇم كەلدى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق
(آكسارمن - آكساماك əgsərmən - əgsəmək).

اُكسادي ogsədi ماختىغۇسى كەلدى. ال مَنى اُكسادي ol —

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

məni ɵgsədi ئۆنىڭ مېنى ماختىنغۇسى كېلدى (اُكْسارْ ـ اُكْساماكْ ɵgsər-ɵgsəmək).

اَكْسُودي **əksüdi** ئۆكسۈدى. اَكْسُودى نانْكْ *əksüdi naŋ* — ئۆكسۈگەن نەرسە (اَكْسُورْ ـ اَكْسُوماكْ *əksür-əksümək*).

اُكْسادي **ügsədi** توپىلغۇسى كەلدى. اُلْ تبْراقْ اُكْسادى *ol toprak ügsədi* — ئۇنىڭ توپراق توپىلغۇسى كەلدى. بۇغداي ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەرنى توپىلغۇسى كېلىشكىمۇ مۇشۇ سۆز ئىشلىتىلىدۇ (اُكْسارْ ـ اُكْساماكْ *ügsər-ügsəmək*).

اَلْسادي **alsadi** ئالغۇسى كەلدى. اُلْ اَتْ اَلْسادى *ol at alsadi* — ئۇنىڭ ئات ئالغۇسى كەلدى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (اَلْسارْ ـ اَلْساماقْ *alsar-alsamak*).

اُلْسادي **ɵlsədi** ئۆلگۈسى كەلدى. اَرْ اُلْسادى *ər ɵlsədi* — ئادەمنىڭ ئۆلگۈسى كەلدى (اُلْسارْ ـ اُلْساماكْ *ɵlsər-ɵlsəmək*).

اِلْسادي **ilsadi** چۈشكۈسى كەلدى. اَرْ تاغدِنْ اِلْسادى *ər taqdin ilsadi* — ئادەمنىڭ تاغدىن چۈشكۈسى كەلدى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (اِلْسارْ ـ اِلْساماقْ *ilsar-ilsamak*).

اَمْسادي **əmsədi** ئەمگۈسى كەلدى. كَنْچْ اَناسِنْ اَمْسادى *kənq anasin əmsədi* — بوۋاقنىڭ ئانىسىنى ئەمگۈسى

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

كەلدى. (اَمسْار ـ اَمْساماك amsər - amsamak).

اِنْسادى insədi چۈشكۈسى كەلدى. آرْ كُتودِن اِنسادى ar —— kətüdin insədi ئادەمنىڭ ئۈگزىدىن چۈشكۈسى كەلدى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (اِنْسار ـ اِنْساماك insər - insəmək). بۇ سۆزدە «ل ـ l» ھەرپى «ن ـ n» غا ئالماشقان.

قائىدە

شۇنى بىلگىنكى «سا ـ sa // sə» قوشۇمچىسى ئىككى ياكى ئۈچ ھەرپلىك ئىسىملار بىلەن پېئىللارغا ئۇلىنىپ، ئىشلىگۈچىنىڭ بىر ئىشنى قىلىش ئارزۇسىدا ئىكەنلىكىنى، لېكىن تېخى قىلمىغانلىقىنى بىلدۈرىدىغان ئىستەك پېئىلىنى ياسايدۇ. بۇ «سا ـ sa // sə» قوشۇمچىسى ئىككى ياكى ئۈچ ھەرپلىك ئىسىم ۋە پېئىللاردىن تاشقىرى. قائىدە بويىچە، تۆت ياكى بەش ھەرپلىك ئىسىملار بىلەن پېئىللارغىمۇ ئۇلىنىپ كېلىدۇ. لېكىن مۇنداقلار ئاز ئىشلىتىلىدۇ.

«سا ـ sa // sə» قوشۇمچىسىنىڭ ئىككى ھەرپلىك ئىسىملارغا ئۇلىنىپ، ئىستەك پېئىلى ياسىلىشىغا مىسال:

«آرْ اَتْسادى ar atsədi —— ئادەم ئەتىسىردى، يەنى گۆش يە-گۈسى كەلدى». بۇ جۈملىدىكى «اَتْ at —— گۆش» دىگەن ئىسىم ئىككى ھەرپلىك بولۇپ، ئۇنىڭغا «سا ـ sə» قوشۇمچىسى ئۇلىنىش بىلەن «ئىستەك ـ ئارزۇ» ئۇقۇمى ھاسىل بولغان.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

«اَرْ اَقْسادی ər əvsədi — ئادەم ئویسىردى، يەنى ئوينى كورگۈسى كەلدى» دىگەن جۈملىدىكى «اَقْ əv — ئوى» دىگەن ئىسىمغۇ ئىككى ھەرپلىك بولۇپ، ئۇنىڭغا «سا - sə» قوشۇمچىسى ئۇلىنىش بىلەن «ئارزۇ - ئىستەك» ئىرقۇمى ھاسىل بولغان.

ئۈچ ھەرپلىك ئىسىملارغا «سا - sa// sə» قوشۇمچىسى ئۇلىنىپ كېلىشىگە مىسال: ئاچچىق - چۈچۈك نەرسىلەر «اَجِغْ aqïoq» دەپ ئاتالغانلىقتىن، ئادەمنىڭ تەبىئتى ئاچچىق - چۈچۈكنى خالىغاندا، «اَرْ اَجِغْسادی ər aqïoqsadï — ئادەم ئاچچىقسىردى، يەنى ئاچچىقنى يىگۈسى كەلدى» دىيىلىدۇ. تاتلىق نەرسىلەر «تَتِغْ tatïoq» دەپ ئاتالغانلىقتىن، ئادەمنىڭ تەبىتى تاتلىقنى خالىغاندا، «اَرْ تَتِغْسادی ər tatïoqsadï — ئادەم تاتلىقسىردى، يەنى تاتلىقنى يىگۈسى كەلدى» دىيىلىدۇ.

ئۈچتىن ئارتۇق ھەرپلىك ئىسىملارغا «سا - sa// sə» قوشۇمچىسىنىڭ ئۇلىنىپ كېلىشىگە مىسال: «اَرْ قاغونْسادی ər kaoqunsadï — ئادەم قوغۇنسىردى، يەنى قوغۇن يىگۈسى كەلدى». «اَرْ جِنِشْتِرْكْسادی ər qənüxtürüksədi — ئادەم جىنەستىسىردى، يەنى جىنەستە يىگۈسى كەلدى».

بۇ قائىدە ھەممە سۆزلەرگە ئۇيغۇن كېلىدۇ. بىز پەقەت بەزى مىساللارنىلا كەلتۈردۇق. قالغانلىرىنى شۇنىڭغا قىياس قىلىپ چۈشىنىش مۇمكىن.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ئىككى ھەرپلىك پېئىللارغا «سا ـ *sa// sə*» قوشۇمە-
چىسى ئۇلىنىپ، ئىستەك پېئىلى ياسىلىشىغا مەسال:
«اَرْ قِيزِنْ اپْسادى *ər kizin əpsədi* —— ئادەمنىڭ قىزىنى
ئۆپكۈسى كەلدى»، «اُلْ يا اَتْسادى *ol ya atsadi* —— ئۇ-
نىڭ ئوقيا ئاتقۇسى كەلدى» دىگەن جۈملىدە مەردىكى
«اپْسادى *əpsədi*» پېئىلىنىڭ ئەسلى «ابْدى *əpli*»،
«اَتْسادى *atsadi*» پېئىلىنىڭ ئەسلى «اَتّي *atti*» دۇر.

ئۈچ ھەرپلىك پېئىللارغا «سا ـ *sa// sə*» قوشۇمچىسى
ئۇلىنىپ، ئىستەك پېئىلى ياسىلىشىغا مىسال: «اَرْ يُكْ كتُرْسادى
ər yük kətürsədi —— ئادەمنىڭ يۈك كوتەرگۈسى كەلدى»،
«اُلْ قُشْ اُجْرْسادى *ol kux uqursadi* —— ئۇنىڭ قۇش
ئۇچۇرغۇسى كەلدى».

ئۈچتىن ئارتۇق ھەرپلىك پېئىللارغا مەسال:
«اُلْ تَنْكْرِيكا كِيرْتْكِنْسادى *ol təŋrigə kirtginsədi* ——
ئۇنىڭ تەڭرىگە ئىمان كەلتۈرگۈسى كەلدى. يەنى ئۇنىڭ
خۇدانىڭ بىرلىكىگە ئىشەنگۈسى كەلدى».

ئاخىرىدا «ر ـ *r*» ھەرپى بولغان سوزلەردىن ئىس-
تەك پېئىلى ياسىغاندا، بۇ قائىدە باشقىچىرەك بولىدۇ.
«ر ـ *r*» بىلەن ئاخىرلاشقان سوزنىڭ تومۇرى قاتتىق بولسا،
«سا ـ *sa// sə*» قوشۇمچىسىنىڭ ئالدىغا «غ ـ *ɣ*» ھەرپى
ئۇلىنىدۇ؛ تومۇرى يۇمشاق بولسا، «ك ـ *g*» ھەرپى ئۇلە-
نىدۇ. مەسىلەن: «اُلْ اَقْكا بَرِغْسادى *ol avgə bariɣsadi* ——.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ئۇنىڭ ئويگە بارغۇسى كەلدى»، «مەن سەنى كۆرۈگسادىم
mən səni kərügsədim — مېنىڭ سېنى كۆرگۈم كەلدى».
«بارىغسادى *bariᴏqsadi*» نىڭ ئورنىغا «بارسادى *barsadi*»،
«كۆرۈگسادى *kərügsədi*» نىڭ ئورنىغا «كۆرسادى *kərsədi*»
دېيىشمۇ بولىدۇ. لېكىن ئادەتتە يۇقۇرىدىكىسى قوللىنىلىدۇ.
بۇلارنىڭ ئەسلى «باردى *bardi*» ۋە «كۆردى *kərdi*»
دۇر. «ل - *l*» بىلەن ئاخىرلاشقان سۆزلەرگىمۇ «غ - *oq*»
ھەرپى ئۇلىنىدۇ: «ال اندىن يارماق الغسادى *ol andin* — *yarmak aliᴏqsadi* ئۇنىڭ ئۇنىڭدىن يارماق ئالغۇسى
كەلدى». ئارزۇ - ئىستەك ئۇقۇمىنى «سا - *sa/sə*» قوشۇم-
چىسى ئارقىلىق ئىپادىلەش تۈركلەرنىڭ «بىرەر نەرسىنى
سانىدى» دېگەن مەنىدىكى «سادى ناڭنى *sadi nəŋni*»
ئىبارىسىدىن كېلىپ چىققان. يەنى ئىشلىگۈچى شەخس
قىلماقچى بولغان ئىشنى ئوز ئارزۇ - ئىستەكلىرى قاتارىدا
ساناپ، ئۇنى قىلىش تىلىگىدە بولغان دېمەكچى. مەسىلەن:
«ار سۇۋسادى *ər suwsadi* — ئادەم ئۇسسىدى. يەنى
ئادەمنىڭ سۇ ئىچكۈسى كەلدى» دېگەن جۈملىدىن «سۇ
شۇ ئادەمنىڭ ئارزۇ - ئىستىكى سانالدى» دېگەن ئۇقۇم
ئاڭلىنىدۇ.

«سا - *sa/sə*» قوشۇمچىسىنىڭ تەركىبىدىكى «ا -
ئېلىف» ھەرپى «ى - يا»غا ئالماشسا، مەنىسىمۇ ئۆزگىرىدۇ.
ئۇ ھالدا، ئۇنىڭ ئوزىگە ئوخشاشلىغان نەرسىنىڭ ھال ۋە

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

تەبىئەتنى قوبۇل قىلىپ، بۇرۇنقى ھالىدىن ئۆزگەرگەنلىكىنى
كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن: «سُجِكْ سُوْسِيدى» *süqik suvsidi* —
شاراپ سۇلاشتى. يەنى شاراپنىڭ سۇلۇق خۇسۇسىيىتى ئاشتى».
«اُزُمْ اَجِغْسِيدى» *üzüm aqiqsidi* — ئۈزۈم ئېچىدى».
بۇ قائىدە دائىم سۇيۇقلۇقلارغا ۋە بىر ھالدىن ئىككىنچى
ھالغا ئۆزگىرىدىغان نەرسىلەرگە نىسبەتەن قوللىنىلىدۇ. بۇ
ئۇقۇم «بىر نەرسىنى سۇندۇردى» دېگەن مەنىسىدىكى
«سِيدى نانْكْنِى» *sidi nəŋni* سۆزىدىن كېلىپ چىققان.
مەسىلەن: يۇقۇرىدا ئېيتىلغىنىدەك، سۇنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن
شاراپ تەمىنىڭ، ئېچىش بىلەن ئۈزۈم تەمىنىڭ ئۆزگىرىپ
كەتكەنلىكىگە ئوخشاش. قالغانلارنىمۇ مۇشۇ قائىدە بويىچە
قىياس قىلىش مۇمكىن. مەن ئېيتقان بۇ قائىدە پۈتۈن
تۈركى تىللار ئۈچۈن ئورتاق.

اُخْشادِمْ ohxadim ئەركىلەتتىم، ئويناشتىم. مَنْ اَنِى اُخْشادِمْ
mən ani ohxadim — مەن ئۇنى ئەركىلەتتىم، خۇددى
ئانىلارنىڭ ئۆز باللىرىنى ئەركىلەتكىنىگە ئوخشاش. ماقالدا
مۇنداق كەلگەن: سَقاقْ بِجارْ سَقالْ اُخْشارْ *sakak* —
piqar sakal ohxar ساقالنى ئوينار، ساقاقنى پىچار.
ساقالنى ئوينىغان بولۇپ ئېڭەكنى كېسەر. بۇ ماقال يامان
نىيەتنى ھىيلە-مىكىر بىلەن ئەمەلگە ئاشۇرماقچى بولغان
كىشىلەرگە قارىتىپ ئېيتىلىدۇ. بۇ سۆز يەنە «بِيرْ نانْكْ

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

بیرکا اخشادی *bir nəŋ birgə ohxadi* — بىر نەرسە
بىر نەرسىگە ئوخشىدى». «آت اخشادی *at ohxadi* —
ئات ئوخلىدى» دېگەن مەنىلەردىمۇ ئىشلىتىلىدۇ. بۇ سۆز-
نىڭ «ئوخلىدى» دېگەن مەنىسى يەمەك، يـاباقۇ ۋە بىر-
مۇنچە كوچمەن خەلقلەر تىلىغا خاس بولۇپ، پەقەت ئاتقىلا
ئىشلىتىلىدۇ (اخشار - اخشاماق *ohxar - ohxamak*).

الشادی **ələxədi**: ار اجب الشادی *ər aqip ələxədi* — ئادەم
ئېچىرقاپ ئۇلەر ھالەتكە يەتتى، يەنى كـوزلىرى قاراڭغۇ-
لىشىپ، ھوشىدىن كېتەي دېدى. چىگىلچە. (الشار - الشاماك
(əlxər - əlxəmək).

ارغادی **iroqadi** ئىرغاتتى. ال يغاج ارغادی *ol yiqaq iroqadi* —
ئۇ (مۇسىنى چۇشۇرۇش ئۇچۇن) دەرەخنى ئىرغاتتى. باش-
قىلاردىمۇ شۇنداق (ارغار - ارغاماق *iroqar - iroqamak*).

ارقادی **arvadi** ئەرۋىدى. قام ارقش ارقادی *kam arvax arvadi* —
arvadi باخشى ئەپسۇن - ئەرۋەش ئوقۇدى (ارقار-
ارقاماق *arvar - arvamak*).

ارقادی **arkadi** ئاختۇردى، تەكشۇردى. ال انك اقن ارقادی
ol aniŋ əvin arkadi — ئۇ ئۇنىڭ ئۆيىنى ئاختۇردى.
ئوغۇزچە. ال انی قرغادی ارقادی *ol ani karoqadi* —

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

arkadi ئۇ ئۇنى قارغىدى، يامانلىدى. بۇ ئىككى سۆز دائىم جۈپ سۆز ھالىتىدە ئىشلىتىلىدۇ، يالغۇز - يالغۇز قوللىنىلمايدۇ. «اَرْقادي *arkadi*» سۆزى «ئالقىش» مەنىسىدىكى «اَلْقادي *alkadi*» سۆزىدىن ئېلىنغان. ئەسلىدە ياخشىلىقنى بىلدۈرىدىغان بۇ سۆز «قَرْغادي *karoqadi*» دېگەن سۆز بىلەن قوشما ھالدا كۆپ قوللىنىلغانلىقى ئۈچۈن، يامانلىقنىمۇ بىلدۈرىدىغان بولۇپ قالغان. بۇ سۆزدىكى «ر - *r*» ھەرپى «ل - *l*»دىن ئۆزگەرگەن. بۇ خۇددى تەكرىنىڭ «كَاَنَّهم بنيان مرصوص» دېگەن ئىبارىسىدىكى «مرصوص» سۆزىنىڭ «ملصوص» دېمۇ ئوقۇلغىنىغا ئوخشايدۇ (اَرْقار - اَرْقاماق *arkar - arkamak*).

اِسْكادي iskədi تىتتى. اُلْ يونْكْ اِسْكادي *ol yuŋ iskədi* — ئۇ يۇڭ تىتتى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (اِسْكار - اِسْكاماك *iskər - iskəmək*).

اَلْكادي əlgədi ئەلگىدى ~ ئەگلىدى، تاسقىدى. اُلْ اُونْ اَلْكادي *ol un əlgədi* — ئۇ ئۇن ئەلگىدى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (اَلْكار - اَلْكاماك *əlgər - əlgəmək*).

اَمْكادي əmgədi ئەمگىدى، جاپا تارتتى. اَرْ اَمْكادي *ər əmgədi* — ئادەم ئەمگىدى (اَمْكار - اَمْكاماك *əmgər - əmgəmək*).

اُبْلادي üplədi بۇلاڭ - تالاڭ قىلدى، تالىدى. اُلْ اَنِكْ تَـڤارِنْ

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

اُبْلادي üplədi tavarïn aniŋ ol — ئۇ ئۇنىڭ مېلىنى
تالىدى (اُبْلارْ - اُبْلاماكْ üplər - üpləmək).

آتْلادي ətlədi ئەت قىلدى. اُلْ قُويِغْ آتْلادي ol koyïoŋ —
ئۇ قويىنى گۆش قىلدى (آتْلارْ - آتْلاماكْ ətlər - ətləmək).

اُتْلادي otladï ئوتلىدى. آتْ اُتْلادي at otladï — ئات ئوت-
لىدى. باشقا مالىلارنىڭ ئوتلىشىغىمۇ شۇنىداق دېيىلىدۇ
(اُتْلارْ - اُتْلاماقْ otlar - otlamak).

آتْلاندي atlandï ئاتلاندى. اُلْ آتْ آتْلاندي ol at atlandï —
ئۇ ئاتقا مىندى (آتْلَنُرْ - آتْلَنْماقْ atlanur - atlanmak).
شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

يِلْقي يَزِنْ اَتْلَنُورْ
اَتْلَبْ اَنِنْ اَتْلَنُورْ
بِكْلَرْ سِمِزْ اَتْلَنُورْ
سِقْنِبْ اَكِرْ اِسْرِشُورْ

yïlkï yazïn[1] atlanur
otlap anïn ətlənür

① بۇ سۆز بۇ يەردە «يِزِنْ» شەكلىدە يېزىلغان. بىز يازما نۇس-
خا 514 - بەتتە «يازْ yaz» سۆزىنىڭ باهار مەنىسىدە كەل-
گەنلىكىگە ۋە مۇشۇ شېئىردىكى ئورنىغا قاراپ «yazïn» دەپ
ئالدۇق.

bəglər səmüz atlanur
səvnüp ügür isrixur

[يىلقا يازدا ئات بولار،
ئوتلاپ يۈرۈپ ئەتلىنەر،
بەگلەر سېمىز ئات مىنەر،
سۆيۈنۈپ ئۈيۈر چىشلىشەر.]

باھارنى تەسۋىرلەپ شۇنداق دېيىلىدۇ: كۆكلەم - يازدا چارۋا ماللارنىڭ ئەھۋالى ياخشىلىنىدۇ، ئوتلاپ يۈرۈپ ئەت ئالىدۇ، شۇڭا، بەگلەرنىڭ مىنىشى ئۈچۈن سېمىز ئاتلار تەييار بولىدۇ، ئۈيۈر بولۇپ يۈرگەن ئاتلار خۇشاللىقىدىن بىر - بىرىنى چىشلەپ ئوينىشىدۇ.

اِتْلادي itladi ئىتلىدى، ئىتقا ئوخشاتتى. اُلْ اَنِي اِتْلادى *ol ani itladi* ئۇ ئۇنى «ئىت» دەپ تىللىدى (اِتْلار - اِتْلاماق *itlar - itlamak*).

اِجْلادي iqlədi ئىچلىدى، ئەستەرلىدى. اُلْ تُونُغ اِجْلادى *ol tonuq iqlədi* — ئۇ تونىنى ئەستەرلىدى (اِجْلار - اِجْلاماك *iqlər - iqləmək*).

اَذْلادي əzlədi ئەنلىك قىلدى، كېگەيتتى. اُلْ اَذْلادى نانكِن *ol əzlədi nənin* — ئۇ بىر نېمىسىنى ئەنلىك قىلدى (اَذْلار - اَذْلاماك *əzlər - əzləmək*).

اُزْلادي ɵzlədi ئۈزلۈك قىلدى. اُلْ اونغ ازلادى *ol unuq* —

ezlədi ئۇ خېمىرنى چەيلەپ ئۇزلۇك قىلدى (ازْلارْ ـ ازْلاماك (ezlər - ezləmək.

ئاسْلادي əslədi ئەسلىدى؛ پەملىدى، پەرق ئەتتى. ئاڭقاردى.

اَل اسْلادي نانْكَنى ol əslədi nəŋni — ئۇ بىر نىمىنى پەملىدى، يەنى ياخشىنى يامانىدىن ئايىردى. ئوخشۇزچە (اسْلارْ ـ اسْلاماك əslər - asləmək).

آشْلادي axladi قادىدى، قادادىق سالىدى. اَل اَياق اَشْلادي ol ayak axladi — ئۇ ئاياق (قاچا) قادىدى. باشقىلار ـ دىمۇ شۇنداق (اَشْلارْ ـ اَشْلاماق axlar - axlamak).

اِشْلَدي ixlədi ئىشلىدى. اَرْ اِشْلادي ər ixlədi — ئادەم ئىشلىدى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (اِشْلارْ ـ اِشْلاماك ixlər - ixləmək).

اِغْلادي iqladi يىغلىدى. اُغْلانْ اِغْلادي oqlan iqladi — بالا يىغلىدى. بۇ سوز «يِغْلادي yiqladi» مۇ دىيىلىدۇ (اِغْلارْ ـ اِغْلاماق iqlar - iqlamak).

آفْلادي avladi ئوۋلىدى؛ ئولاشتى. بَكْ اَفْ اَفْلادي bəg av avladi — بەگ ئوۋ ئوۋلىدى. اَنْكارْ كشى اَفْلادي ayar kixi avladi — ئاڭا كىشى ئولاشتى (اَفْلارْ ـ اَفْلاماق avlar - avlamak).

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

اُكْلِيدِي üklidi كۆپەيدى. اُكْلِيدى نانْكْ *üklidi nəŋ* —
كۆپەيگەن نەرسە (اُكْلِيرْ - اُكْلِيماكْ *üklir - üklimək*).

اكلادِي iglədi چىگدىدى. الْ يِيمِرِكْ اكلادى *ol yərig* —
iglədi ئۇ يەرنى چىگدىدى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (اكلار-
اكلاماك *iglər - iglımək*).

اِكْلادِي iglədi يىگلىدى، كېسەل بولدى. اَرْ اِكْلادى *ər* —
iglədi ئادەم كېسەل بولدى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق
(اِكْلارْ - اِكْلاماكْ *iglər - iglımək*).

آمْلادِمْ əmlədim ئەملىدىم، داۋالىدىم. مَنْ انِي آمْلادِمْ *mən* —
anï əmlədim مەن ئۇنى ئەملىدىم (آمْلارْمَنْ - آمْلاماكْ
əmlərmən - əmlımək).

اِمْلادِمْ imlədim ئىملىدىم، ئىشارەت قىلدىم. مَنْ آنكارْ اِمْلادِمْ
mən aŋar imlədim — مەن ئاڭا ئىملىدىم، يەنى
ئاڭا قول ياكى كۆز بىلەن ئىشارەت قىلدىم
(اِمْلارْمَنْ - اِمْلاماكْ *imlərmən - imlımək*). ماقالىدا
مۇنداق كەلگەن: آيْ تُلُونْ بُلْسا آلكِنْ اِمْلاماسْ
ay tolun bolsa əlkin imləməs — ئاي تولۇن بولسا،
قول بىلەن ئىملەنمەس. بۇ ماقال ھەممىگە ئايان بولغان
نەرسىلەر ھەققىدە ئېيتىلىدۇ.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

آذنادي aźnadi ئاينىدى، ئۆزگەردى، باشقا تۈسكە كىردى.
يېر آذنادى *yər aźnadi* — يەر ئۆزگەردى. باشقىلاردىمۇ
شۇنداق (آذنار - آذناماق *aźnar - aźnamak*).

اۆرنادم ornadim ئورنىدىم، ئورنلاشتىم. من بو يېردا ارنادم
mən bu yərdə ornadim — مەن بۇ يەردە ئورنلاشتىم.
ارنادى ناڭ *ornadi nəŋ* — ئورنىغان نەرسە. كون ارنادى
kün ornadi — كۈن ئولتۇردى (ارنار - ارناماق *ornar-*
ornamak).

اۆزنادي oznədi ياندى، قارشى چىقتى. اغل آتاقا ازنادى
oqul ataka oznədi — ئوغۇل ئاتىسىغا ياندى
(ازنار - ازناماك *oznər - oznəmək*).

آسنادي əsnədi شامال چىقتى: ئەسنىدى. آسن اسنادى *əsin* —
əsnədi شامال چىقتى. آر اسنادى *ər əsnədi* — ئادەم
ئەسنىدى (اسنار - اسناماك *əsnər - əsnəmək*).

اۆسنادي üsnədi ئوخشىدى. بير ناڭ بير ناڭكا اسنادى *bir* —
nəŋ bir nəŋgə üsnədi — بىر نەرسە بىر نەرسىگە ئوخ-
شىدى (اسنار - اسناماك *üsnər - üsnəmək*).

آغنادي aqnadi ئېغىنىدى؛ دۇدۇقلىدى. آت آغنادى *at* —

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

aoƣnadi ئات ئېغىنىدى. آرْ آغنادي ər aoƣnadi — ئادەم
دۇدۇقلىدى (آغنار - آغناماق aoƣnar - aoƣnamak).

بۇ باپتىكى غۇنىلىكلەر

اُرنكَردي ɵrŋərdi ئۈگدى، ئاقاردى. ارنكَردى نانك
ɵrŋərdi nəŋ — ئۈگگەن نەرسە (ارنكور - ارنكرماك
ɵrŋərür - ɵrŋərmək).

آسنكَردي asŋardi ئېسەنكىرىدى. آر آسنكَردى ər asŋardi —
ئادەم ئېسەنكىرىدى (آسنكرار - آسنكرماق asŋarar -
asŋarmak).

آنكَرشدي aŋraxdi ئىڭراشتى. اغلان انكرشدي ooƣlan —
aŋraxdi بالىلار ئىڭراشتى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق
(انكرشور - انكرشماق aŋraxur - aŋraxmak).

اِنكَرندي iŋrandi ئىڭرىدى. اِنكان اِنكرندي ingən —
iŋrandi ھىنگان ئىڭرىدى (اِنكرانور - انكرانماق iŋranur -
iŋranmak).

اُنكلَندي ɵŋləndi ئۆڭ ئالدى، رەڭ تۇزدى. ازم انكلندي
ɵŋləndi üzüm — ئۈزۈم رەڭ تۇزدى. ئادەم كېسەلدىن
ساقىيىپ ئۆڭى تۈزەلسىمۇ، شۇنداق دېيىلىدۇ

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

(ئەڭلەنۈر - ئەڭلەنمەك *oŋlənür - oŋlənmək*).

ئەڭتۈردى əŋtürdi هاڭ - تاڭ قالدۇردى. ئەرنى ئەڭتۈردى *ərni əŋtürdi* — ئادەمنى هاڭ - تاڭ قالدۇردى (ئەڭتۈر - ئەڭتۈرمەك *əŋtürür - əŋtürmək*).

ئۈڭتۈردى üŋtürdi تەشتۈردى، بۇرغىلاتتى. ئۇ ئاڭار يىغاچ ئۈڭتۈردى *ol aŋar yïƣaq üŋtürdi* — ئۇ ئاڭا ياغاچ تەشتۈردى (ئۈڭتۈر - ئۈڭتۈرمەك *üŋtürür - üŋtürmək*).

غوڭنىلىكلەرنىڭ باشقا بىر تۈرى

ئاڭلادى aŋladï چۈشەندى. ئۇل سۆزىك ئاڭلادى *ol sözüg aŋladï* — ئۇ سۆزنى چۈشەندى. ئوغۇزچە. باشقىلار - دىمۇ شۇنداق (ئاڭلار - ئاڭلاماق *aŋlar - aŋlamak*).

تۇت ھەرپلىكلەر بابى تۈگىدى.

بەش ھەرپلىكلەر باپلىرى

اۇتغردى **uvutqardi** ئۇۋاتقۇزدى ~ ئۇيالدۇردى. ال منى اۇتغردى — *ol məni uvutqardi* — ئۇ مېنى ئۇۋاتقۇز-دى (اۇتغرر - اۇتغرماق *uvutqarur - uvutqarmak*).

اِسرکندی **isirkəndi** ئىسسىقلىق ئۇرلىدى. انك بشى اسر کندی — *aniŋ baxi isirkəndi* — ئۇنىڭ بېشىغا (ئۇزۇنغىچە چېچىنى ئالدۇرمىغاچقا، ئىسسىتما سەۋەبىدىن) ئىسسىقلىق ئۇرلىدى (اِسرکنور - اِسرکنماك *isirkənür - isirkənmək*).

آسرکندی **əsirkəndi** ئېسىركەندى، ئېچىندى. آر تڤارنكا اِسرکندی — *ər tavariŋa əsirkəndi* — ئادەم (قولىدىن كەتكەن) تاۋىرىغا ئېسىركەندى (آسرکنر - آسرکنماك *əsirkənür - əsirkənmək*).

اۇتلندی **uvutlandi** ئۇۋاتتى ~ ئۇيالدى. ار اۇتلندی *ər uvutlandi* — ئادەم ئۇيالدى. ئوغۇزلار بىرقانچە ھەرپنى بىراقلا چۈشۈرۈپ، «اتندی» *utandi* دەيدۇ (اۇتلنر - اۇتلنماق *uvutlanur - uvutlanmak*).

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

آكَتْلَنْدى agətləndi ئېگەتلەندى. قيز آكَتْلَنْدى — kiz agətləndi قىز ئېگەتلىلىك بولدى، يەنى كېلىن بولغۇچى قىز ئۆزى بىلەن باردىغان خىزمەتچىگە ئىگە بولدى (آكَتْلَنُر ـ آكَتْلَنْماك agətlənür – agətlənmək).

آشجَلَنْدى axïqlandi قازانلىق بولدى. آر آشجَلَنْدى — ər axïqlandi ئادەم قازانلىق بولدى (آشجَلْنُور ـ آشجَلْنْماك axïqlanur – axïqlanmak[1]).

آنجَلَنْدى ənüqləndi پەردە ئۆستى. آنكْ كوزى آنجلَنْدى — anïŋ kozi ənüqləndi ئۇنىڭ كۆزىگە پەردە ئۆستى (آنجلنُر ـ آنجلنماك ənüqlənür – ənüqlənmək).

آغرَلَنْدى aqïrlandi قەدىرلەندى، يۇقۇرى باھالاندى. آر آغرلَنْدى — ər aqïrlandi ئادەم قەدىرلەندى. بۇنىڭدىكى «ن ـ n» ھەرپى «ل ـ l» ئورنىغا ئالماشقان. ال بُو آتْني آغرَلَنْدى ol bu atnï aqïrlandi — ئۇ بۇ ئاتنى قىممەت كوردى (آغرلنُور ـ آغرلنماق aqïrlanur –

---

① بۇ سۆز يازما نۇسخىدا «اَشجلَنْماك» شەكلىدە يېزىلغان. بۇ پېئىل «اَشج ax + ïq — قازان» دىگەن ئىسىمدىن ياسالغان. شۇڭا بىز بۇ سۆزنىڭ يىلتىزىنىڭ قاتتىق ئېكەنلىگىنى نەزەردە تۇتۇپ «axïqlanmak» دەپ ئالدۇق.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

مۇشۇ سوز ئىشلىتىلىدۇ. بىر نەرسىنىڭ ئېغىرلىقىنى بىلدۈرۈشكىمۇ .(aoγirlanmak)

اُغۡرلَنْدي oqurlandi: اُغْرلَنْدي نانىڭ noŋ oqurlandi — ۋاقتى - سائىتى كەلگەن نەرسە. يُول اُغرلَنْدي yol — oqurlandi يول ئۆگۈشلۈق بولدى. اَتْ اُغرلَنْدي at — oqurlandi (تەقدىم قىلىنغان) ئاتنىڭ بەدىلى تولەندى. ئو- غۇزچە (اُغرلَنُور - اُغرلَنْماق oqurlanur - oqurlanmak).

اُكْرلَنْدي ügürlandi ئۆيۈرلەندى. يُند اُكرلَنْدي yund — ügürlandi يىلقا ئۆيۈرلەندى، يەنى ئايغىرلىق بولدى (اُكرلَنُر - اُكرلَنْماك ügürlənür - ügürlənmək). ئۆيۈر بولۇپ توپلىشىپ ياشايدىغان باشقا ھايۋانلارغىمۇ شۇنداق دېيىلىدۇ.

اَتِزْلَنْدي atizlandi ئېتىزلاندى. يِيرْ اَتِزْلَنْدي yər atizlandi — يەر ئېتىزلاندى (اَتِزْلَنُر - اَتِزْلَنْماكْق[1] atizlanur - atizlanmak).

اُجْزْلَنْدي uquzlandi ئەرزەن كوردى؛ كەمسىتتى. اُلْ بُو

---

[1] بۇ پىىل بۇ يەردە ئاۋال «اَتِزْلَنْماكْ» شەكلىدە يېزىلىپ، كېيىن «اَتِزْلَنْماكْق» شەكلىدە تۈزىتىلگەن. يازما نۇسخا 152 - بەت 13 - قۇردا بۇ سوز «اَتِزْلاماق» شەكلىدە يېزىلغان. شۇڭغا ئاساسەن بىز بۇ سوزنى «atizlanmak» دەپ ئالدۇق.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

نانگنی اجزلندی ol bu nəŋni uquzlandi — ئۇ بۇ نەرسىنى ئەرزەن كوردى (اجزلنر - اجزلنماق uquzlanur - uquzlanmak).

آذزلندی əzizləndi ئېگىز كوردى. اُل تاغنی آذزلندی ol taqni əzizləndi — ئۇ تاغنى ئېگىز كوردى، يەنى چوڭ توسالغۇ دەپ ھېساپلىدى (آذزلنر - اذزلنماك əzizlənür - əzizlənmək).

اسزلندی əsizləndi ياماننلاشتى، ئەسكىلەشتى. اغلان اسزلندی oqlan əsizləndi — بالا ئەسكىلىشىپ كەتتى (اسزلنر - اسزلنماك əsizlənmək - əsizlənür).

اغزلندی oquzlandi ئوغۇزلاشتى. ئوغۇز قىياپىتىگە كىردى. آر اغزلندی ər oquzlandi — ئادەم ئوغۇزلاشتى. يەنى ئوغۇز قىياپىتىگە كىردى (اغزلنر - اغزلنماق oquzlanur - oquzlanmak).

اكزلندی öküzləndi ئۆكۈزلۈك بولدى. آر اكزلندی ər — öküzləndi ئادەم ئۆكۈزلۈك بولدى، يەنى ئۆكۈزگە ئىگە بولدى (اكزلنر - اكزلنماك öküzlənür - öküzlənmək).

اغشلندی oquxlandi ئۆيلۈك - ئوچاقلىق، ئۇرۇق - جەمەت-

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

لىك بولدى. آر اغشلندى *ar ooquxlandi* — ئادەم

ئويلۇك ـ ئوچاقلىق، ئۇرۇق ـ جەمەتلىك بولدى (اغشلنر ـ
اغشلنماق *ooquxlanmak - ooquxlanur*).

ارغلندى uruoqlandi ئۇرۇقلاندى، دان تۇتتى. ترِغ ارغلندى
tarioq uruoqlandi — ئاشلىق دان تۇتتى. كَباز ارغلندى
kapaz uruoqlandi — كېۋەز غوزىلىدى. هەر قانداق
مۇنگمۇ شۇنداق دىيىلىدۇ(ارغلنر ـ ارغلنماق ـ *uruoqlanur*
uruoqlanmak).

اُجقلندى oqaklandi ئوچاقلىق بولدى. اق اجقلندى *ar* —
oqaklandi ئۆي ئوچاقلىق بولدى (اجقلنر ـ اجقلنماق
oqaklanur - oqaklanmak).

اَذَقلندى ażaklandi ئاياقلاندى، ئاياقلىق بولدى. اذقلندى
ناڭ *nay ażaklandi* — ئاياقلىق بولغان نەرسە. ماقالدا
مۇنداق كەلگەن: الِم كيج قلسا اذقلنر *alim kaq* —
kalsa ażaklanur ئىلىم كەچ قالسا، ئۇنىڭغا پۇت چە-
قىدۇ، يەنى قەرز ئىگىسى قەرزنى ئۇندۇرۇش ئۈچۈن
ئۇنىڭ كەينىدىن ماڭىدۇ (اذقلنر ـ اذقلنماق ـ *ażaklanur*
ażaklanmak).

آرِقلندى ariklandi ئېرىق چىقىرىۋالدى. سوُق آرِقلندى
suv ariklandi — سۇ ئېرىق چىقىرىپ ئاقتى. سۇنىڭ

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

يەرلەرنى يۇيۇپ كېتىپ، جىرا ۋە ئېقىن پەيدا قىلىشقىنمۇ
شۇنداق دېيىلىدۇ (ارقلنر - ارقلنماق - ariklanur
ariklanmak).

ازقلندي azuklandi ئوزۇقلۇق بولدى. ار ازقلندي — ər
azuklandi ئادەم ئوزۇقلۇق بولدى (ازقلنر - ازقلنماق
azuklanur - azuklanmak).

اتكلندي ətəkləndi ئېتەكلەندى، ئېتەك سىلىندى. تون
اتكلندي ton ətəkləndi — تون ئېتەكلەندى، يەنى
تونغا ئېتەك سىلىندى (اتكلنر - اتكلنماك - ətəklənür
ətəklənmək).

اتكلندي ətükləndi ئوتۇكلۇك بولدى. ار اتكلندي — ər
ətükləndi ئادەم ئوتۇكلۇك بولدى (اتكلنر - اتكلنماك
ətüklənür - ətüklənmək).

اركلندي ərükləndi مۆۋىلىدى، مۆۋىلىك بولدى. يغاج
اركلندي yiqaq ərükləndi — دەرەخ مېۋىلىدى
(اركلنر - اركلنماك ərüklənür - ərüklənmək).

اسكلندي isigləndi: ال بو اغردا برماقڨا اسكلندي ol —
bu oqurda barmakka isigləndi — ئۇ مېڭىشقا بۇ ۋاقىت-
نى بەك ئىسسىق كوردى (اسكلنر - اسكلنماك - isiglənür
isiglənmək).

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

آنُكْلَنْدِي ənükləndi كۆچۈكلۈك بولدى. ات انُكْلَنْدى

— it ənükləndi ئىت كۈچۈكلۈك بولدى (انُكْلَنُر ـ انُكْلَنْماك

ənüklənür ـ ənüklənmək).

آتَنْلَنْدِي atanlandi ئاتانلىق (ئاتان) تۇغمىلىك بولدى.

ار اتَنْلَنْدى — ər atanlandi ئادەم ئاتانلىق بولدى

(اتَنْلَنُر ـ اتَنْلَنْماق atanlanur ـ atanlanmak).

اُزْمَلَنْدِي üzümləndi ئۈزۈملەندى، ئۈزۈملۈك بولدى، ئۈزۈم

چۈشتى. بَذِج اُزْمَلَنْدى üzümləndi baziq — بېدىش

ئۈزۈملەندى، يەنى بېدىشتە ئۈزۈم چۈشتى (اُزْمَلَنُر ـ

اُزْمَلَنْماك üzümlənmək ـ üzümlənür).

بۇ باپتىكى كەم ئىشلىتىلىدىغان مۇزائەفلەر

اُبْلَلْدِي üpləldi تالاندى، بۇلاندى. آر تَفارى اُبْلَلْدى ər —

tavari üpləldi ئادەمنىڭ تاۋىرى تالاندى، يەنى

بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىندى (اُبْلَلُور ـ اُبْلَلْماك üpləlür ـ

üpləlmək).

آتْلَلْدِي ətləldi گوش قىلىندى. قۇى آتْلَلْدى koy ətləldi —

قوي گوش قىلىندى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (اتْلَلُور).

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

اَتْلَلْماكْ (ətlələr - ətləlmək.

آذْلَلْدي əzləldi ياخشىلاندى. آذْلَلْدى نـانْكْ əzləldi — نەڭ ياخشىلانغان نەرسە. بىر نەرسىنى ئىزلەشكىمۇ مۇشۇ سوز ئىشلىتىلىدۇ (آذْلَلُورْ - آذْلَلْماكْ əzlələr - əzləlmək).

آشْلَلْدي axlaldi قـادالـدى. آياقْ آشْلَلْدى ayak axlaldi — ئاياق قادالدى، يەنى چىنە قادالدى (آشْلَلُرْ - آشْلَلْماقْ axlalur - axlalmak).

اِشْلَلْدي ixləldi ئىشلەندى. ايشْ اشْلَلْدى ix ixləldi — ئىش ئىشلەندى (اشْلَلُرْ - اشْلَلْماكْ ixlələr - ixləlmək).

آقْلَلْدي avlaldi ئوۋلاندى. كَيِكْ آقْلَلْدى kəyik avlaldi — كېيىك (ئوۋ) ئوۋلانـدى (آقْلَلُورْ - آقْلَلْماقْ avlalur - avlalmak). شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

آقْلَلُورْ اوزُمْ آنِكْ تُوزُنكا

آمْلَلُرْ كوزُمْ آنِكْ توزِنكا

avlalur ozüm aniŋ tüzüŋə
əmlələr kozüm aniŋ toziŋa

[ئۇنىڭ تۈزلۈكى (گۈزەللىكى) بىلەن كۆڭلۈم ئوۋلىنىدۇ، ئۇنىڭ (ئاياق) توزىكى بىلەن كۆزۈم ئەملىنىدۇ.]

شائىر سۆيۈملۈكىنى تەرىپلەپ مۇنداق دەيدۇ: ئـۇنىڭ

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ھوسنى ـ جامالى پۈتۈن ۋۇجۇدۇمنى ئوۋۇلىۋالدۇ، ئۇنىڭ ئايىغىدىن چىققان تۇزاك بىلەن كۆزۈم ئەملىنىدۇ.

اِكْلَلْدِي igləldi يىگىلدى، كىسەل بولدى، ئاغرىدى.

تَكْما تُرْلُكْ اِيكْ اِكْلَلْدِي — *təgmə türlüg ig igləldi* ھەر تۈرلۈك كىسەللەر بىلەن ئاغرىدى (اِكْلَلُر ـ اِكْلَلْمَاكْ *igləlür – igləlmək*).

آمْلَلْدِي əmləldi ئەمەلەندى، داۋالاندى. اِكْتِكْ آمْلَلْدِي — *iglik əmləldi* كىسەل ئەمەلەندى (آمْلَلُر ـ آمْلَلْمَاكْ *əmləlür – əmləlmək*).

اِمْلَلْدِي imləldi ئىملاندى. كِشي اِمْلَلْدِي — *kixi imləldi* كىشى ئىملاندى، يەنى كىشىگە كۆز ياكى باشقا ئەزالار ھەركىتى بىلەن ئىشارەت قىلىندى (اِمْلَلُر ـ اِمْلَلْمَاكْ *imləlür – imləlmək*).

مەنقۇسلاردىن بەش ھەرپلىكلەر

آرْبَـلَنْدِي arpalandi ئارپىلىق بولدى. آتْ آرْبَلَنْدِي — *at arpalandi* ئات ئارپىلىق بولدى، يەنى ئاتنىڭ يەيدىغان ئارپىسى بار بولدى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (آرْبَالَنُر ـ آرْبَلَنْمَاقْ *arpalanur – arpalanmak*).

اُرْدُلَنْدِي ordulandi ئوردا قىلىندى، قاراگاھ قىلىندى.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

بَـنْكْ بِرْ يِيرِكْ اُرْدُلَـنْدى — *bəg bir yərig ordulandi*
بـەگ بىر يـەرنـى ئـوزـىگە ئـوردا (قـارارگـاھ) قـىلـدى
(اُرْدُلَـنُرْ ـ اُرْدُلَـنْمَاقْ *ordulanur - ordulanmak*).

اُتْرُلَنْدى utrulandi ئـۇتـتـۇرىلانـدى، يـۈزمۇ ـ يـۈز كـەلـدى.
اُلْ آنْكَـرْ اُتْـرُلَـنْدى *utrulandi* *ayar* *ol* — ئـۇ ئـاڭـا
ئۇتتۇرىلاندى(اُتْرُلَـنُرْ ـ اُتْرُلَـنْمَاقْ *utrulanur - utrulanmak*).

اَرْقَلَنْدى arkalandi تـايـانـدى، يـۆلـەنـدى، ھـىمـات قـىلـدى.
اُلْ مَنى اَرْقَلَنْدى *ol məni arkalandi* — ئۇ مېنى ھىمات
قىلدى. اُلْ تاغْنى اَرْقَلَـنْدى *arkalandi* *taɣni* *ol* —
ئـۇ تـاغـقـا يـۆلـەنـدى (اَرْقَـلَـنُـرْ ـ اَرْقَـلَـنْـمَاقْ ـ *arkalanur*
arkalanmk).

اُزُمْلَنْدى üzümləndi ئۈزۈملەندى. يِغاچ اُزُمْلَنْدى *yiɣaq* —
üzümləndi دەرەخ ئۈزۈملەندى، يەنى ئۈزۈمە دەرىخىدە ئۈزۈمە
بولدى (اُزُمْلَـنُرْ ـ اُزُمْلَنْمَاكْ *üzümlənür - üzümlənmək*).

بۇ بابتىكى باشقا تۈر

اُوتْلَنْدى otlandi ئوت بولۇپ كەتتى، قىزىپ كەتتى. اَتْ اُوتْلَـنْدى
at otlandi — ئات (مېكىپ) قىزىپ كەتتى. اَرْ اُوتْلَـنْدى

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ئوتلاندى *ər otlandi* ــــ ئادەم قىزىپ كەتتى، يەنى غەزەپلەندى (ئوتلىنۇر ـ ئوتلانماق *otlanur – otlanmak*).

ئازلاندى **äzlandi** ئاز كوردى، ئاز ساناندى. ئول بۇ يارماقىغ ئازلاندى *ol bu yarmakïɣ äzlandi* ــــ ئۇ بۇ پۇلنى ئاز كوردى. باشقىلار دېمۇ شۇنداق (ئازلىنۇر ـ ئازلانماق *äzlanur – älanmak*).

ئوزلاندى **uzlandi** ئۇزلاندى، ئۇستىلىق كورسەتتى. ئار ئوزلاندى *ər uzlandi* ــــ ئادەم (ھۈنەر ـ سەنئەتتە) ئۇستىلىق كورسەتتى (ئوزلانۇر ـ ئوزلانماق *uzlanur – uzlanmak*).

ئىشلاندى **ixləndi**: ئار ئىشلاندى *ər ixləndi* ــــ ئادەم ئوزىنى ئىشلەۋاتقاندەك قىلىپ كورسەتتى ①.

ئىسلاندى **islandi** ئىسلاندى. ئات ئىسلاندى *ər islandi* ــــ ئۆي ئىسلاندى، يەنى ئىستىن قارايدى. كىيىم ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەرنىڭ ئىستىن قارىيىشىمۇ شۇنداق دېيىلىدۇ (ئىسلىنۇر ـ ئىسلانماق *islanur – islanmak*).

ئاۋلاندى **ävlandi** ئۆيلەندى، ئۆۋ قىلدى. ئار ئوزىنگا ئاۋلاندى

---

① يازما نۇسخىدا «ئىشلاندى» سۆزىنىڭ مەستەر شەكلى كېيىنكى «ئىسلاندى *islandi*» سۆزى بىلەن قوشۇپلا «ئىسلىنۇر ـ ئىسلانماق» قىلىپ بېرىلگەن.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ar ozinə āvlandi —— ئادەم ئۆزى ئۈچۈن ئوۋ قىلدى
(آۋلنر - آۋلنماق *āvlanur - āvlanmak*).

اوكلندي **oglondi** هاردۇق چىقاردى، دەم ئالدى. ارق ار
اوكلندي *aruk ər oglondi* —— هارغان ئادەم هاردۇق
چىقاردى. باللىناڭ چوڭىيىشىمۇ شۇنداق دېيىلىدۇ (اوكلنر -
اوكلنماك *oglonür - oglonmok*).

بۇ باپتىكى توت ھەرپلىكلەر

آذتلادي **azutladi** ئۇچۇملىدى. ار يرماق اذتلادي *ər* ——
yarmak azutladi ئادەم يارماق ئۇچۇملىدى. سۆزنى ئۈچۈرە -
لاشقىمۇ شۇنداق دېيىلىدۇ (اذتلار - اذتلاماق *azutlar* -
azutlamak).

ازتلادي **üzütledi** بېخىل كوردى. ال آني ازتلادي *ol ani* ——
üzütledi ئۇ ئۇنى بېخىل كوردى (ازتلار - ازتلامك
üzütlər - üzütləmək).

اكتلادي **ogütledi** ئۈگۈت - نەسىھەت قىلدى. ال اغلن اكتلادي
ol oolin ogütledi —— ئۇ ئوغلىغا ئۈگۈت - نەسىھەت قىلدى
(اكتلار - اكتلامك *ogütlər - ogütləmək*).

آكتلادي **əgətledi**: ال قيزن اكتلادي *ol kizin əgətledi* ——
ئۇ قىزنى ئېگەتلىك قىلدى، يەنى قىزىغا ئايال خىزمەت -

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

چى قوشۇپ بەردى (آكتلار ـ آكتلاماك əgätlər - əgatləmək).

اُلْتلادي olütlədi جان تىكتى. ار اُلتلادى ər olütlədi — ئادەم جان تىكىپ ئۆرۈشتى، يەنى ئۆرۈشۈپ بىر ـ بىرىنى ئۆلتۈرىدىغان دەرىجىگە يەتتى (التلار ـ التلاماك olütlər - olütləmək).

آمجْلادي amaqladi قارىغا ئالدى، نىشانلىدى. ار قشغ امجلادى ər kuxuoq amaqladi — ئادەم قۇشنى قارىغا ئالدى (امجلار ـ امجلاماق amaqlar - amaqlamak).

آنجْلادي ənüqlədi: اتاجى كوزك انجلادى otaqi kozüg ənüqlədi — تېۋىپ كوز پەردىسىنى داۋالىدى، يەنى كوز پەردىسىگە دورا سۈردى (انجلار ـ انجلاماك ənüqlər - ənüqləmək).

آذرْلادي əzərlədi ئېگەرلىدى. ار آت اذرلادى ər at əzərlədi — ئادەم ئات ئېگەرلىدى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (اذرلار ـ اذرلاماك əzərlər - əzərləmək).

آغرْلادي aoqirladi قەدىرلىدى، ئەزىز قىلدى. تنكرى منى اغرلادى təŋri məni aoqirladi — تەڭرى مېنى ئەزىز قىلدى. بىر ـ بىرىنى ھورمەت قىلىشقىمۇ مۇشۇ سوز ئىشلىتىلىدۇ (اغرلار ـ اغرلاماق aoqirlar - aoqirlamak).

اُغْرلادي oqurladi: ار ايشن اغرلادى ər ixin oqurladi —

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ئادەم ئىشىنى دەل پەيتىدە قىلدى (ئاغرلار - ئاغرلاماق oqurlar - oqurlamak). شۇنىڭدەك «ئار تاۋار ئاغرلادى ar tauar oqurladi — ئادەم مال ئوغرىلىدى»مۇ دېيە-لىدۇ. چۈنكى ئوغرى ۋاقىت ۋە پۇرسەت كۈتىدۇ. بۇنداق مەنىدە كېلىشىگە باشقا بىر سەۋەپ بار، «ئاغرى oqri» سۆزى «ئوغرىلىغۇچى» مەنىسىدە بولۇپ، يۇقۇرىدىكى پېئىل ئەشۇ سۆزدىن ياسالغان، لېكىن يېزىلىشتىش ئۈچۈن ئاخىرىدىكى «ى - يا» ھەرىپى چۈشۈرۈپ قالدۇرۇلغان. بۇ ئەھۋال ماڭا ناھايىتى ياقىدۇ، ئەككىلىسمۇ چىرايلىق. شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

بَكِمْ اُوزِنْ اَغْرْلادى
يَرغ بياب اَغْرْلادى
الْغ تَنْكرى اَغْرْلادى
انِن قُت قُف ترى تغدى

bagim ozin oqurladi
yaraq bilip oqurladi
uluq tagri aqirladi
anin kut kiv tori tuqdi

[بېگىم ئۆزىنى داۋالىدى ئالدى،
پۇرسىتىنى پايلىدى، ئىشنى دەل ۋاقتىدا قىلدى،
ئۇلۇغ تەڭرى ئەزىزلىدى،
شۇنىڭ بىلەن بەخت - سائادىتى تۇغۇلدى.]

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

تاڭغۇت بېگىنىڭ دۈشمەندىن يوشۇرۇنۇشىنى تەسۋىر-
لەپ شۇنداق دېيىلگەن: بېگىم پۇرسەت كۈتۈپ، ئەسكەر-
لەردىن ئۆزىنى چەتكە ئېلىپ يوشۇرۇندى، تەڭرى ئۇنى
غەلىبە بىلەن ئەزىز قىلدى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ
بەختى - دۆلىتى يۈكسەلدى.

اَتِزْلادِي atizladi ئېتىزلاشتۇردى. اَرْ يِيرِنْ اَتِزْلادِي ər yərin atizladi — ئادەم يېرىنى ئېتىزلاشتۇردى، يەنى چونەكلەپ، قىر تارتىپ، تېرىقچىلىق قىلىشقا لايىق قىلدى (اَتِزْلارْ - اَتِزْلاماقْ atizlar - atizlamak).

اُجُزْلادِي uquzladi كەمسىتتى. خارلىدى. بَكْ اَنِي اُجُزْلادِي bag ani uquzladi — بەگ ئۇنى كەمسىتتى (اُجُزْلارْ - اُجُزْلاماقْ uquzlar - uquzlamak).

اُذُزْلادِي uzuzladi: اُلْ اَنِي اُذُزْلادِي ol ani uzuzladi — ئۇ ئۇنىڭ قوتۇرىنى داۋالىدى (اُذُزْلارْ - اُذُزْلاماكْ uzuzlar - uzuzlamak[1]).

---

① بۇ پېيىلنىڭ مەستىرى يازما نۇسخا 152 - بەتتە «اُذُزْلار-اُذُزْلاماكْ» شەكلىدە بېرىلگەن. بىز يازما نۇسخا 84 - بەتتىكى «اُذُزْلُغْ uzuzluγ — قوتۇر كېسەللى بار» سۆزىگە ئاساسەن. بۇ سۆزنىڭ يازما نۇسخا 39 - بەتتىكى تومۇرىنى «uzuz»، بۇ يەر-دىكى كەلگۈسى زامان ۋە مەستىرىنى «uzuzlar - uzuzlamak» دەپ ئالدۇق.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

آغزْلادي aoqizladi: اُلْ اَرِقني آغزْلادي — *ol arikni*
aoqizladi ئۇ ئېرىقتا ئېقىز (ئېچىق) ئاچتى. اُلْ قولِن
آغزْلادي *ol kulin aoqizladi* — ئۇ قولىنىڭ ئاغزىغا
سالدى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (آغزْلار - آغزْلاماق
aoqizlar - aoqizlamak).

اُغزْلادي ooquzladi: اُلْ مني اُغزْلادي *ol mani ooquzladi*—
ئۇ مېنى ئوغۇزغا ئوخشاتتى (اُغزْلار- اُغزْلاماق - *ooquzlar*
ooquzlamak).

اُقتْسادي okitsadi ئوقۇتقۇسى كەلدى. اُلْ بِتِكْ اُقتْسادي
ol bitik okitsadi — ئۇنىڭ خەت ئوقۇتقۇسى كەلدى.
بىر كىمنى قىچقىرغۇسى كەلگەنلىكىمۇ مۇشۇ سۆز ئىشلىتە-
لىدۇ (اُقتْسار - اُقتْساماق *okitsar - okitsamak*).

اُكتْسادي ügitsədi ئۇن تارتقۇزغۇسى كەلدى. اُلْ تَرِغْ اُكتْسادي
ol tarioq ügitsədi — ئۇنىڭ بۇغداينى ئۇن تارتقۇزغۇسى
كەلدى (اُكتْسار - اُكتْساماك *ügitsər - ügitsəmək*).

آكِرْسادي əgirsədi ئېگىرسىمەردى. ئېگىر يىگۇسى كەلدى.
اَرْ آكِرْسادي *ər əgirsədi* — ئادەم ئېگىرسىمەردى. يەنى
ئېگىر بىلەن داۋالانغۇسى كەلدى (آكِرْسار - آكِرْساماك
əgirsər - əgirsəmək).

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

آگِرْسادي əgirsədi : ئاراغتْ يِبْ آگِرْسادي uraqqut yip —
əgirsədi خوتۇننىڭ يىپ ئېگىرگۈسى كەلدى. بَكْ كَنْدْ
آگِرْسادي əgirsədi kənd bəg — بەگنىڭ كەنتنى ئوراپ
ئالغۇسى كەلدى (آگِرْسار - آگِرْساماكْ əgirsər - əgirsəmək).

آجِغْسادي aqïqsadi ئاچچىقسىرددى، ئاچچىق نەرسە يېگۈسى
كەلدى. ارْ آجِغْسادي aqïqsadi ər — ئادەمنىڭ ئاچچىق
نەرسە يېگۈسى كەلدى (آجِغْسار - آجِغْساماق aqïqsar -
aqïqsamak).

اُلْغسادي uluqsadi : ارْ آتّا اُلْغسادي uluqsadi atta ər —
ئادەمنىڭ زور ئاتقا ئىگە بولغۇسى كەلدى. ھەرقانداق
نەرسىنىڭ چوڭىنى ئىستەشكىمۇ مۇشۇ سۆز ئىشلىتىلىدۇ
(اُلْغسار - اُلْغساماق uluqsar - uluqsamak).

آرُكْسادي ərüksədi ئورۇكسىرددى. ارْ آرُكْسادي ərüksədi ər —
ئادەم ئورۇكسىرددى، يەنى ئادەمنىڭ ئورۇك - شاپتۇل
يېگۈسى كەلدى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (آرُكْسار - آرُكْساماكْ
ərüksər - ərüksəmək).

اُلْكسادي olügsədi ئۆلگۈسى كەلدى. ارْ اُلْكسادي ər —
olügsədi ئادەمنىڭ ئۆلگۈسى كەلدى (اُلْكسارْ - اُلْكساماكْ
olügsər - olügsəmək).

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ئۈكۈشلادي **üküxlədi** كۈپسەندى، كۆپ دەپ ھەساپلىدى.

ئار تاۋارىن ئۈكۈشلادى *ər tawarin üküxlədi* — ئادەم مىلىنى كۆپ دەپ ھەساپلىدى (ئۈكۈشلار ـ ئۈكۈشلاماك *üküxlər* - *üküxləmək*).

ئارىغلادي **ariɣladi** : ئول قوزى ئارىغلادى *ol kozi ariɣladi* — ئۇ قوزىنى پەچەتتى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق. ئول يەرماقىغ ئارىغلادى *ol yarmakiɣ ariɣladi* — ئۇ يارماقنى خىل-لىدى، يەنى پۇلنىڭ ياخشىسىنى تاللىدى. بىر نەرسىنىڭ ياخشىسىنى تاللاشقىمۇ مۇشۇ سۆز ئىشلىتىلىدۇ (ئارىغلار- ئارىغلاماق *ariɣlar* - *ariɣlamak*).

ئارىغلادي **ariɣladi** ئېرىتىلدى. ئول كَباز ئارىغلادى *ol kəpəz* — ئۇ كېۋەز ئېرىتىلدى، يەنى پاختىنى چىگە-تەدىن ئاجراتتى. ھەرقانداق مۇنىڭ ئۇرۇغىنى ئايرىش-قىمۇ مۇشۇ سۆز ئىشلىتىلىدۇ (ئارىغلار ـ ئارىغلاماق *ariɣlar* - *ariɣlamak*).

ئازىغلادي **aziɣladi** : تىڭىز ئاتىغ ئازىغلادى *toŋuz atiɣ aziɣladi* — توڭگۇز ئاتنى مەرگەن چىشى بىلەن ئۇرۇپ يارىلىدى. مەن تىڭىزنى ئازىغلادىم *mən toŋuzni aziɣladim* — مەن توڭگۇزنىڭ مەرگەن چىشىغا ئۇردۇم. بۇ سۆز ئىككى تەرە-

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

پەدە مەرگەن چىشى بار يىرتقۇچ هايۋانلارغىمۇ شۇ مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ (اَزِغْلارْ - اَزِغْلاماقْ azioqlar - azioqlamak).

اُلْغْلادي uluoqladi ئۇلۇغلىدى. تَنْگْرِى مَنِى الْغْلادي tonri moni uluoqladi — تەڭرى مېنى ئۇلۇغلىدى، يەنى ماڭا ئۇلۇغلۇقنى ئاتا قىلدى. بَكْ مَنِى الْغْلادي bag moni uluoqladi — بەگ مېنى ئۇلۇغلىدى، يەنى مېنى ئۇلۇغلار قاتارىدا كوردى. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: الْغْنِي الْغْلاسا قُتْ بلور uluoqni uluoqlasa kut bulur — ئۇلۇغنى ئۇلۇغلىسا، بەخت تاپار (الْغْلارْ - الْغْلاماقْ uluoqlar - uluoqlamak).

اَذَقْلادي azakladi پۇتقا ئۇردى. اُلْ اَنِى اَذَقْلادي ol ani azakladi — ئۇ ئۇنىڭ پۇتىغا ئۇردى (اَذَقْلارْ - اَذَقْلاماقْ azaklar - azaklamak).

اَذُقْلادي azukladi ئەجەپلەندى. قىزىقسىندى. اُلْ اَنِى اَذُقْلادي ol ani azukladi — ئۇ ئۇنى (كورۇپ) ئەجەپلەندى (اَذُقْلارْ - اَذُقْلاماقْ azuklar - azuklamak).

اَرُقْلادي arukladi هاردۇق ئالدى. بَكْ اَرُقْلادي bag arukladi — بەگ هاردۇق ئالدى. بۇ سوز خاقانىيە تىلىدا «ئۇزغلاش»نى بىلدۇرىدۇ. ئەسلىدە «هارغانلىقتىن دەم ئالدى» دېگەن سوز (اَرُقْلارْ - اَرُقْلاماقْ aruklar - aruklamak).

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

اَشْقُلادي axukladi ئوشۇغىغا ئۇردى. اُلْ اَني اَشْقُلادى ol —
ani axukladi ئۇ ئۇنىڭ ئوشۇغىغا ئۇردى (اَشْقُلار -
اَشْقُلاماق axuklar - axuklamak).

اَشَقْلادي axakladi پەس كوردى. سەل چاغلىدى. اُلْ اَنـي
اَشَقْلادى axakladi ani ol — ئۇ ئۇنى پەس كـوردى.
ماقالدا مۇنداق كەلگەن: يَغينى آشَقْلاسا بَشْقا چِقار yaoqini —
axaklasa baxka qikar يىغىنى سەل چاغلىسا، باشقا
چىقار، بۇ ماقال «هوشيار بول، دۈشمەننى سەل چاغلىما،
بېشىڭنى يەيدۇ» دىگەن مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ.

اُشَقْلادي uxakladi ئۇششاقلىدى. بۇرمىلىدى. اُلْ مَنىڭ سُوزُمْني
اُشَقْلادى uxakladi sozümni mənin ol — ئۇ مېنىڭ
سۆزۈمنى بۇرمىلىدى (اُشَقْلار - اُشَقْلاماق uxaklar -
uxaklamak).

اَنُقْلادي anukladi تەييار پىتى ئالدى. اُلْ اَنُقْلادى نانْگْني
ol anukladi nənni — ئۇ نەرسىنى تەييار پىتى
تېپىۋالدى (اَنُقْلار - اَنُقْلاماق anuklar - anuklamak).

اِجْكُلادي iqükladi ئىچكىلىدى. اُلْ تونُغ اِجْكُلادى ol —
tonuq iqükladi ئۇ تونىنى ئىچكىلىدى، يەنى تونىنىڭ ئىچـ
گە بۆلەك، تېمىن تېرىلەردىن ئىچلىك قىلدى (اِجْكُلار -

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

اِجُكْلاماكْ *iqüklər - iqükləmək*).

آرُكْلادي **ərükledi** ئاشلىدى. اُلْ تَرى اَرْكْلادى — *ol təri*
ərükledi ئۇ تېرە ئاشلىدى (اَرْكْلارْ - اَرْكْلاماكْ *ərüklər* -
ərükləmək).

اُزَكْلادي **ozəkledi** ئۆزەك تومۇرىنى كەستى. اُلْ قويغ اُزَكْلادى
ol koyuoq ozəkledi — ئۇ قوينىڭ ئۆزەك تومۇرىنى
كەستى. گۆرەن تومۇرىغا ئۇرۇشقىمۇ مۇشۇ سوز ئىشلىتى-
لىدۇ (اُزَكْلارْ - اُزَكْلاماكْ *ozəklər - ozəkləmək*).

اِسِكْلادي : **isigledi** اَرْ اِسِكْلادى *ər isigledi* — ئادەم ئىسسىقتا
يول يۈردى (اِسِكْلارْ - اِسِكْلاماكْ *isiglər - isigləmək*).

اُسُكْلادي : **osüglədi** اُلْ كِرِتْلِكْ اُسُكْلادى *ol kiritlik* —
osüglədi ئۇ قۇلۇپنى ئاچقۇچ سالماي پەم بىلەن
ئاچتى (اُسُكْلارْ - اُسُكْلاماكْ *osüglər - osügləmək*). كەنچەكچە.

آسِرْكادي **əsirkədi** ئېسىركەدى. ئېچىندى. اُلْ آسِرْكادى
ol əsirkədi nəŋni ناڭْني — ئۇ نەرسىنى ئېسىركەدى.
يەنى نەرسىنىڭ يوقالغىنىغا ئېچىندى (آسِرْكارْ - آسِرْكاماكْ
əsirkər - əsirkəmək).

اُشِكْلادي **üxiklədi** ئۆششۈك پىتى تۇتتى. اُلْ كَيِكْني اُشِكْلادى

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ئۇ كېيىكنى ئۈششۈپ تۇرغان — ol kəyikni üxiklədi ۋاقتىدا تۇتتى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (اُشكْلارْ ـ اُشكْلاماكْ
(üxiklər - üxikləmək).

آكَكْلادي əkəklədi تىللىدى. آرْ اُراغْتْنِي آكَكْلادي
ئادەم خوتۇنىنى تىللىدى — ər uraqutni əkəklədi
يەنى ئۇنىڭ ئەسكىلىكىدىن نەپرەتلەندى (آكَكْلارْ ـ آكَكْلاماكْ
(əkəklər - əkəkləmək).

اُكَكْلادي ükəklədi ئۆكەك سالدى. الْ تامِغْ اُكَكْلادي
ئۇ سېپىل ئۈستىگە ئۆكەك — ol tamiq ükəklədi
(قاراۋۇل تۇرا) ياسىدى. ھەرقانداق بىر نەرسىگە ئۆكەك
سېلىشقىمۇ مۇشۇ سۆز ئىشلىتىلىدۇ (اُكَكْلارْ ـ اُكَكْلاماكْ
(ükəklər - ükəkləmək).

آلُكْلادي əlüklədi زاڭلىق قىلدى، مەسخىرە قىلدى. الْ آنِي
آلُكْلادي ol ani əlüklədi — ئۇ ئۇنى زاڭلىق قىلدى
(آلُكْلارْ ـ آلُكْلاماكْ əlüklər - əlükləmək). شېئىردا مۇنداق
كەلگەن:

تَنْكْتْ سُوسِنْ اُشكْلادي

كشي ايشِنْ آلُكْلادي

ارِنْ آتِنْ بِلكْلادي

بِلِنْ بولِب بشي تغدي

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

taŋut süsin üxiklədi
kixi ixin əlüklədi
ərin atïn bəliklədi
bulun bolïp baxi tïoqdi[①]

[تاڭغۇت قوشۇننى ئۈششۈپ تۇرغاندا باستى،
ئۇلارنىڭ خوتۇن - قىزلىرىنى مەسخىرە قىلدى،
ئەرلىرىنى، ئاتلىرىنى غەنىمەت ئالدى،
(تاڭغۇتلار) ئەسىر بولۇپ، بېشىنى ئەگدى.]

چىنغا يېقىن بولغان تاڭغۇت ئېلىنىڭ قوشۇنى غەلىبە قىلالمىسۇن دەپ، قاتتىق سوقاقتا، ئۇلارغا كېچىسى ھۇجۇم قىلىندى. ئۇلارنىڭ خوتۇن - قىزلىرى مەسخىرە قىلىندى، ئۇلار ئات ۋە ئەرلىرىنى بىزگە سوغا قىلدى، غەم - قايغۇغا پېتىپ، بېشىنى تۆۋەن سالدى.

اَمِكْلادي əmiklədi : اَرْ اُراغْتْني اَمِكْلادي *ər uraoqutni* — ئادەم خوتۇنىنىڭ ئەمچىكىگە ئۆردى *əmiklədi*
(اَمِكْلارْ - اَمِكْلاماكْ *əmiklər - əmikləmək*).

اَنُكْلادي ənüklədi كۈچۈكلىدى. اِتْ اَنُكْلادي *ït ənüklədi* — ئىت كۈچۈكلىدى. اَرْسْلانْ اَنُكْلادي *arslan ənüklədi* —

① بۇ شېئىرنىڭ ئاخىرقى مىسراسىدىكى «تىغدى» سۆزى بۇ يەردە ھەرىكىسىز بېرىلگەن. بىز يازما نۇسخا 271 - بەتتىكى «تِغْماق *tïoqmak* — قايرىماق» پېئىلىغا ئاساسەن. «*tïoqdï*» دەپ ئالدۇق.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ئارسلان كۈچۈكلىدى (اَنكْلارْ ـ اَنكْلاماكْ *ənüktər* ـ
ənükləmək)۔

اَسَنْلادي əsənlədi ئېسەنلەشتى. اُلْ مَنكا اَسَنْلادى *ol* ——
maŋa əsənlədi ئۇ مەن بىلەن ئېسەنلەشتى (اَسَنْلارْ ـ اَسَنْلاماكْ
əsənlər ـ *əsənləmək*)۔

بۇ باپتىكى باشقا بىر تۈر

اُذۇلادي użuladi ئەگەشتى. اُلْ اَني اُذۇلادى *ol ani* ——
użuladi ئۇ ئۇنى ئەگەشتى (اُذۇلارْ ـ اُذۇلاماقْ
użular ـ *użulamak*)۔

آرالادي araladi ئارىلىدى، ئارىچىلىدى، ياراشتۇردى. اُلْ اِكّي
كِشي اُتْرا آرالادى *ol ikki kixi otra araladi* —— ئۇ
ئىككى كىشىنى ئارىچىلىدى. ئىككى كىشى ياكى ئىككى
نەرسە ئارىسىدىن ئارىلاپ ئۆتۈشكىنى مۇشۇ سۆز ئىشلە-
تىلىدۇ. «ياراشتۇردى» سۆزى بەزىدە ئاۋام خەلقنىڭ
جانلىق تەلەپپۇزىدا «اَريلادى *arïladi*» دېيىلىدۇ، لېكىن
«آرالادى *araladi*» شەكلى توغرا (آرالارْ ـ آرالاماقْ
aralar ـ *aralamak*)۔

اُريلادي uriladi ھۆررىلىدى، ۋاقىردى. آرْ اُريلادى *ər* ——

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

urïladï ئادەم ۋاقىرىدى، يەنى ھوكىرىدى (اُرِيلاڒ - اُرِيلاماق *urïlar - urïlamak*).

اُرِيلادي uriladi كورەڭلىدى. آڒ اُرِيلادى *ər urïladï* — ئادەم كورەڭلەپ كەتتى (اُرِيلاڒ - اُرِيلاماق *urïlar - urïlamak*). شىبىردا مۇنداق كەلگەن:

اُزْنْ اكنب اُرِيلادى
يِرَق يىرك قرِيلادى
اتِغ كمشب اُرِيلادى
اُفت بولب تُبو اغدى

ozin ognüp urïladï
yïrak yərig karïladï
atïoɣ kəmxip urïladï
ufut bolup topü aoɣdï

[ئۆزىنى ماختاپ كورەڭلىدى،
يىراق يەرنى گەزلەپ كەلدى،
ئاتنى دىۋىتىپ ھۆررا سالدى،
رەسۋا بولۇپ تويە ئاشتى.]

ئوز ئۇستىگە ھۇجۇم قىلىپ كەلگەن بىر باتۇرنى تەسۋىرلەپ شۇنداق دىيىلىدۇ: ئۇ كورەڭلەپ، ھەددىدىن ئاشتى، ئۆزىنى سالاپەتلىك كورسىتىپ، خۇددى يەرنىڭ

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

تاناۋنى تارتىۋىدىغاندەك، ئات بىلەن ھەملە قىلىپ كېلىۋىدى،
ئاخىرى شەرمەندە بولۇپ، دوگدىن ئارتىلىپ قىچىپ كەتتى.

اُرولادی ərülədi ئورە تۇرغۇزۇپ بوغۇزلىدى. اُلْ قُونُغ اُرولادی — *ol konuoq ərülədi* ئۇ قوينى ئورە تۇرغۇزۇپ بوغۇزلىدى (اُرولارْ - اُرولاماكْ *ərülər - ərüləmək*).

آغولادی aoquladi ئۇغىلىدى، زەھەرلىدى. اُلْ اَشِنْ اَغولادی — *ol axin aoquladi* ئۇ ئېشىنى ئۇغىلىدى. باشقا نەرسىلەرنى زەھەرلەشكىمۇ موشۇ سوز ئىشلىتىلىدۇ (اَغولارْ - اَغولاماقْ *aoqular - aoqulamak*).

آڤالادی avaladi ئولاشتى، توپلاندى. اَنِكْ تَكْرا كِشی اَڤالادی — *anin təgrə kixi avaladi* ئۇنىڭ چۆرىسىگە كىشى ئولاشتى. «آڤالادی» سوزى ئاساسەن چۇقان-سۈرەن، ماجىراغا قارىتىلىدۇ. باشقا ئورۇندا «اَڤْدی *ävdi*» سوزى ئىشلىتىلىدۇ (اڤالارْ - اَڤالاماق *avalar - avalamak*).

آقیلادی akiladi سېخى ھىساپلىدى، سېخى كوردى. اُلْ مَنی اقیلادی — *ol məni akiladi* ئۇ مېنى سېخى ھىساپلىدى (اَقیلارْ - اقیلاماقْ *akilar - akilamak*).

آكالادی əgələdi ئاچىلىدى، ئېگىچىلىدى، «ئېگىچە» دېدى.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

اُلْ اَنی اَکالادی *ol anī əgələdi* — ئۇ ئۇنى ئاچىلىدى (اَکالارْ ـ اَکالاماكْ *əgələr - əgələmək*).

اُکالادی ɵgələdi كاتتا ھساپلىدى. اُلْ اَنی اُکالادی — *ol anī ɵgələdi* ئۇ ئۇنى يۇرت كاتتىسى ھساپلىدى (اُکالارْ ـ اُکالاماكْ *ɵgələr - ɵgələmək*).

آنالادی analadī ئانىلىدى. اُلْ اَنی آنالادی *ol anī analadī* — ئۇ ئۇنى ئانىلىدى، يەنى ئانىسى ئورنىدا كۆردى (اَنالارْ ـ آنالاماقْ *analar - analamak*).

بۇ باپتىكى غۇنىلىكلەر

آنْکْدیدی aŋdīdī ماردى، پىيىگە چۇشتى. اَقْجی کَیکْنی اَنْکْدیدی *avqī kəyiknī aŋdīdī* — ئوۋچى كىيىكنىڭ پىيىگە چۇشتى، يەنى ئۇنى تۇتۇش ئۇچۇن ماراپ يۇردى. اُلْ اَنی اَنْکْدیدی *ol anī aŋdīdī* — ئۇ ئۇنىڭ پىيىگە چۇشتى (اَنْکْدیرْ ـ اَنْکْدیماقْ *aŋdīr - aŋdīmak*).

بۇ باپتىكى باشقا بىر تۇر

آنْکیلادی aŋīladī ھاگىردى. اَشْیاكْ اَنْکیلادی *əxyək* —

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

aŋïlar - ئېشەك ھاڭرىدى (ئاڭىلار - ئاڭىلىماق *aŋïladi*
(*aŋïlamak*.

بۇ باپتىكى يەنە بىر تۇر

ئۆڭىكلەندى *əŋikləndi* چاچ سالدى. ئار اغتئۆڭىكلەندى *uraqut* —
əŋikləndi خوتۇن چاچ سالدى، يەنى ئۇچكە چۇپۇرىدىن
ياسالغان ماڭلاي چاچ تاقىۋالدى (ئۆڭىكلەنۇر - ئۆڭىكلىماق
(*əŋiklənür* - *əŋiklənmək*[1].

بۇ باپتىكى بەش ھەرپلىكلەر

ئاغرىقەندى *aqrïkandi* ئاغرىق تارتتى. ئار ئاغرىقەندى *or* —
aqrïkandi ئادەم ئاغرىقتىن زارلاندى (ئاغرىقەنۇر - ئاغرىقەنماق
(*aqrïkanur* - *aqrïkanmak*.

---

[1] بۇ سۆز يازما نۇسخىدا «ئۆڭىكلىماق» شەكلىدە يېزىلغان بولسىمۇ،
بىز بۇ سۆزنىڭ تەركىۋىدە «ك - *k*» تاۋۇشىنىڭ بارلىغىنى
ۋە يازما نۇسخا 80 - بەتتە «ياسالما چاچ» مەنىسىدە كەلگەن
«ئۆڭك» سۆزىنى نەزەردە تۇتۇپ، «*əŋiklənmək*» دەپ ئالدۇق.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

بۇ باپتىكى ئىككى ساكنىلىقلار

اندغردم andoqardīm ئانت ئىچكۈزدۈم، قەسەم قىلدۇردۇم.
من اني اندغردم *mən ani andoqardīm* — مەن ئۇنى قەسەم قىلدۇردۇم (اندغررمن - اندغرماق *andoqarurmən* - *andoqarmak*).

بۇ باپتىكى ئالتە ھەرپلىكلەر

ارمتلندي armutlandī: يغاچ ارمتلندى *yioqaq* — *armutlandi* ئامۇت دەرىخى مېۋىلىدى (ارمتلنر - ارمتلنماق *a·mutlanur* - *armutlanmak*).
ارتجلندي artuqlandi: تاغ ارتجلندى *artuqlandi taoq* — تاغ ئارتۇچ دەرىخى بىلەن قاپلاندى، يەنى تاغدا ئارتۇچ دەرىخى كۆپەيدى (ارتجلنر - ارتجلانماق *artuqlanur* - *artuqlanmak*).
ارکجلندي ərküqləndi ئۆركەشلەندى. سوۋ اركجلندى *suv ərküqləndi* — سۇ ئۆركەشلەندى (اركجلنر - اركجلنماك *ərküqlənür* - *ərküqlənmək*).
ارکجلندي ərgüqləndi ئۆرۈمە چاچلىق بولدى. قيز اركجلندى

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

kiz ərgüqləndi — قىزنىڭ چېچى ئورۇمگە كىردى، يەنى قىز ئورۇمە چاچلىق بولدى (ارگُچلنر - ارگُچلنماك - *ərgüqlənür* - *ərgüqlənmək*).

ارْكُچلَنْدى ərküqləndi: اَشْچ ارْكُچلَنْدى *axiq ərküqləndi* — قازان ئۈچ پۇتلۇق ئوچاقتا ئېسىلدى (ارْكُچلنر - ارْكُچلنماك *ərküqlənür* - *ərküqlənmək*).

اَذْغِرْلَنْدى ażoqirlandi: تاي اَذْغِرْلَنْدى *tay ażoqirlandi* — تاي ئايغىرلاندى، يەنى ئايغىر قىلىنغا كىردى. بايتاللار ئايغىرلىق بولسىمۇ، شۇنداق دېيىلىدۇ (اَذْغِرْلنر - اَذْغِرْلنماق *ażoqirlanur* - *ażoqirlanmak*).

اُذْمَقْلَنْدى użmaklandi شاگىرتلىق بولدى. اَر اُذْمَقْلَنْدى *ar użmaklandi* — ئادەم شاگىرتلىق بولدى (اُذْمَقْلنر - اُذْمَقْلنماق *użmaklanur* - *użmaklanmak*).

اَرْتُقْلَنْدى artuklandi ھەددىدىن ئاشتى. اَر اَرْتُقْلَنْدى *ar artuklandi* — ئادەم ھەددىدىن ئاشتى (اَرْتُقْلنر - اَرْتُقْلنماق *artuklanur* - *artuklanmak*).

اِژْمَقْلَنْدى izmaklandi شور ئورلىدى. تاز بَشى اِژْمَقْلَنْدى *taz baxi izmaklandi* — تازنىڭ بېشىدا شور ئورلىدى. يِير اِژْمَقْلَنْدى *yər izmaklandi* — يەر شورلاشتى. باش قىلاردىمۇ شۇنداق (اِژْمَقْلنر - اِژْمَقْلنماق *izmaklanur* - *izmaklanmak*).

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

أغرقلندي aoqruklandi ئېغىرسىندى. اُل بو ايشغ اغرقلندي — *ol bu ixioq aoqruklandi* — ئۇ بۇ ئىشنى ئېغىرسىندى. يۈكنى ئېغىر كورۈشكىنمۇ شۇنداق دېيىلىدۇ (اغرقلنر - اغرقلنماق *aoqruklanur - aoqruklanmak*).

أغرقلندي ooqraklandi ئوغراقلاشتى. ار اغرقلندي *ər* — *ooqraklandi* ئادەم ئوغراقلاشتى (اغرقلنر - اغرقلنماق *ooqraklanur - ooqraklanmak*). ئوغراق—بىر تۇرلۇك قەبىلىسى.

آتمكلندي ətməkləndi نانلىق بولدى، نانغا ئىگە بولدى. ار اتمكلندي *ər ətməkləndi* — ئادەم نانلىق بولدى (اتمكلنر - اتمكلنماك *ətməklənür - ətməklənmək*).

بۇ خىل پېئىللار كۆپ، بۇلار ئىسمدىن ياسىلىدۇ. بۇنىڭغا ئەرەپ تىلىدىنمۇ مىسال كۆپ تېپىلىدۇ. مەسىلەن: ئەرەپچىدە «اَلبَنَ الرّجل» دېگەن سوز «ئادەم سۈتلۈك بولدى»، «اَسحي» دېگەن سوز «خەت - چەكەرنى باغ - لايدىغان شوينىسى كۆپەيدى» دېگەن بولىدۇ.

اِجمكلندي iqməkləndi ئىچكىلىك بولدى. ار اِجمكلندي — *ər iqməkləndi* — ئادەم ئىچكىلىك بولدى، يەنى ئىچىك كىيدى. ئىچكىكە ئىگە بولۇشقىمۇ شۇنداق دېيىلە - دۇ (اِجمكلنر - اِجمكلنماك *iqməklənür - iqməklənmək*).

آرسكلندي ərsəkləndi ئەرسىردى. اشلار آرسكلندي *ixlər* —

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ərsəkləndi خوتۇن ئەرسىرىدى. (ارسكلنر - ارسكلنماك
(*ərsəklənür - ərsəklənmək*.

اُكمكلندى əkməkləndi زىرىلىك بولدى، ھالقىغا ئىگە بولدى.

اُراغت اُكمكلندى *uraqut əkməkləndi* — خوتۇن زىرىلىك بولدى(اُكمكلنر - اُكمكلنماك *əkməklənür - əkməklənmək*).

اَكرِملندى əgrimləndi ئەگرۈملەندى، قايىنام ھاسىل قىلدى.

سوُق اَكرِملندى *suv əgrimləndi* — سۇ ئەگرۈملەندى. يەنى سۇ قايىنام ھاسىل قىلىپ، ئەگىلىپ ئاقتى (اَكرِملنر - اَكرِملنماك *əgrimlənür - əgrimlənmək*).

اِشتنلندى ïxtonlandï ئىشتانلىق بولدى. ار اِشتنلندى *ər* — *ïxtonlandï* ئادەم ئىشتانلىق بولدى. بۇ سۆزنىڭ ئەسلى «اِجتنلندى *ïqtonlandï*» بولۇپ، «ش - *x*» بىلەن «ج - *q*» تاۋۇشلىرىنىڭ چىقىش ئورۇنلىرى بىر - بىرىگە يېقىن بولغاچقا «ج - *q*» ھەرپى «ش - *x*» غا ئالماشقان (اِشتنلنر - اِشتنلناق *ïxtonlanur - ïxtonlanmak*).

بۇ باپتىكى مۇزائەفلەر

اَرققلندى arkuklandï باش تارتتى، بويۇنتاۋلىق قىلدى. ار

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ئَرْقَقْلَنْدى — ər arkuklandi ئادەم بويۇنتاۋلىق قىلدى (ئَرْقَقْلَنُرْ - ئَرْقَقْلَنْماق arkuklanur - arkuklanmak).

اَمْكَكْلَنْدى əmgəkləndi ئېغىر كوردى. ال بۇ ايشغ امككلندى — ئۇ بۇ ئىشنى ئېغىر ol bu ixiq əmgəkləndi كوردى (امككلنر - امككلنماك əmgəklənür - əmgəklənmək).

اَشْكَكْلَنْدى əxkəkləndi ئېشەكلىك بولدى. ار اشككلندى — ər əxkəkləndi ئادەم ئېشەكلىك بولدى. ئەككى تىلنىڭ بىرىدە (اشككلنر - اشككلنماك əxkəklənür - əxkəklənmək).

اَرْكَكْلَنْدى ərkəkləndi: سُوقْ اَرْكَكْلَنْدى suv ərkəkləndi — سۇ مەۋجلەندى. انك تيني اركككلندى aniŋ yəni — ئۇنىڭ تۆكلىرى ھۈرپەيدى ərkəkləndi (اركككلنر - ارككلنماك ərkəklənür - ərkəklənmək). بۇ سۆز «ئەركەكلىك قىلدى» دېگەن مەنىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

بۇ باپتىكى تۇت ھەرپلىكلەر

اَرْبالادى arpaladi: اَلْ اَتِنْ اَرْبالادى ol atin arpaladi — ئۇ ئېتىغا ئارپا بەردى (اَرْبالارْ - اَرْبالاماق arpalar - arpalamak).

اُرْتُولادى ortuladi: اَرْ يَاشِنْ اُرْتُولادى ər yaxin ortuladi — ئادەم ئوتتۇرا ياشلىق بولدى (اُرْتُولارْ - اُرْتُولاماق ortular - ortulamak).

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ئِرْتالادي ərtələdi: ئَرْ ئِشْقا ئِرْتالادي ər ixka ərtələdi —
ئادەم ئىشقا ئەتىگەن كىرىشتى (ئِرْتالار - ئِرْتالاماك ərtələr-ərtələmək).

ئَسْرِيلادي asrīladi: ئُلْ كِذِزْنِي ئَسْرِيلادي ol kizizni —
asrīladi ئۇ كىگىزنى قاپلان رەڭگىگە كىرگۈزدى، يەنى
كىگىزگە ئالا - چىپار گۈل باستى (ئَسْرِيلار - ئَسْرِيلاماق
(asrīlar - asrīlamak).

ئُغْرِيلادي ooqrīladi: ئوغرىلىدى. ئُلْ نانْكْ ئُغْرِيلادي ol —
ooqrīladi nan ئۇ بىر نىمە ئوغرىلىدى. ئاۋام خەلقنىڭ
جانلىق تىلىدا بۇ سۆزدىكى «ر - r» ھەرپى ساكىنلىق،
يەنى «ئُغْرْلادي ooqurladi» دەپ تەلەپپۇز قىلىنىدۇ،
بۇ توغرا ئەمەس (ئُغْرْلار - ئُغْرْلاماق (ooqrīlar - ooqrīlamak[1]

ئِكْتُولادي iktüledi باقتى. ئوت - بوغۇز بەردى. ئُلْ قوي
ئِكْتُولادي ol koy iktüledi — ئۇ قوي باقتى. باشقا
ھايۋانلارغا ئوت - چۆپ بېرىشكىمۇ مۇشۇ سۆز ئىشلىتىلىدۇ
(ئِكْتُولار - ئِكْتُولاماك (iktülər - iktüləmək.

---

[1] بۇ سۆزنىڭ كەلگۈسى زامانى ۋە مەستىرى يازما نۇسخىدا
«ئُغْرْلار - ئُغْرْلاماق» شەكلىدە يېزىلغان. بىز ئاپتورنىڭ «ر - r»
نى ساكىنلىق ئوقۇش توغرا ئەمەس دېگىنىگە قاراپ
«ooqrīlar - ooqrīlamak» دەپ ئالدۇق.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ارغولادي aroquladi يېرىپ ئۆتتى. ال اكي كشي آرا ارغولادي — *ol ikki kixi ara aroquladi* ئۇ ئىككى كىشى ئارىسىدىن يېرىپ ئۆتتى (ارغولار - ارغولاماق، *aroqular- aroqulamak*).

ابكلادي ɵpkələdi : ال انكر ابكلادي — *ol aŋar ɵpkələdi* ئۇ ئۇنىڭ كۆكرىكىگە ئۈردى (ابكلار - ابكلاماك *ɵpkələr- ɵpkələmək*).

ابكيلادي ɵpkilədi ئۆپكىلىدى. ال اندن ابكيلادي — *ol andin ɵpkilədi* ئۇ ئۇنىڭدىن ئۆپكىلىدى، يەنى يامانلاپ قالدى (ابكيلار - ابكيلاماك *ɵpkilər - ɵpkiləmək*).

قائىدىلەر ئۆز جايىدا سوزلىنىدۇ. خۇداغا شۈكرى،

ھەمزىلەر بولۇمى تۈگىدى.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمْ

ئايغۇچى، كوپۇنگۇچى تەڭرىنىڭ ئىتى بىلەن باشلايمەن

سالىم ئىسىملار بۆلۈمى

ئىككى ھەرپلىكلەر بابى

تَبْ tap يېتەرلىك، كۇپايە. بُو اَشْ مَنكا تَبْ *bu ax maŋa tap*— بۇ ئاش ماڭا يېتەرلىك. تَبْ بُلْدِي *tap boldi* — يېتەرلىك بولدى.

تُبْ top بىر خىل يىمەكلىك. بۇغداي سۇدا قاينىتىلىدۇ. ئاندىن ئارپا خېمىرى بىلەن يۇغۇرۇلۇپ، قاچىغا سېلىنىپ، ئىسسىق يەردە بولدۇرۇلىدۇ، بولغاندىن كېيىن ئىچىلىپ يېيىلىدۇ.

جَبْجَبْ qap qap چىپ-چىپ، شوپ-شوپ. بىر نەرسە يىگەندە ياكى قاچا ئۇرغاندا چىقىدىغان ئاۋازنى بىلدۇرىدىغان ئىملىق سۆز. اُلْ اُرْكْ جَبْجَبْ يِيدِي *ol ərük* —

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

qap qap yədi ئۇ ئورۇكنى شوپۇلدىتىپ يېدى.

جۆپ qөp دۆغ، تىلىپ، ھەرقانداق نەرسىنىڭ دۆغى. شۇنىڭدىن ئېلىنىپ، پەس كىشىلەرمۇ «جۆپ جۆپ كىشىلەر qөp qөp kixilər» دېيىلىدۇ.

جىپ qip چىۋىق، ئىنچىكە ياش نوتا. بۇ سۆز «جىبىق qibik» سۆزىدىن قىسقارتىلغان. خۇددى «تۆپ top» سۆزى «تۆپىق topik» سۆزىدىن قىسقارتىلغانغا ئوخشاش.

جۆپ qөp چوپ، كەسمە. بىر جۆپ يىگىل bir qөp yəgil — بىر تال چوپ يېگىن. ئۇگرىمۇ شۇنداق دېيىلىدۇ.

زەپزەپ zəp zəp شىپ-شىپ. تېز، يۇمشاق قەدەم تاشلىغاندا چىققان ئاۋاز. زەپ زەپ بارغىل zəp baroğil — شىپ-شىپ ماڭغىن، تېز ماڭ.

سەپ səp سەپ. كېلىن بولغۇچى قىز ئۈچۈن تەييارلانغان ئۆي جاھازلىرى.

سىپ sip ئىككى ياشقا ماڭغان تاي.

شەپ xap شاپ، پات، تېز، چاپسان. ئەرەپچىدىكى «ھەللا» دېگەن سۆزگە ئوخشاش. شەپ كەل xap kəl — پات كەل.

قۆپ kop «خوپ، خوي، خېلى» دېگەندەك تەكىتلەش، ئاشۇرۇش مەنىلىرىنى بىلدۈرىدىغان يارەمچى سۆز. ئاغىل قۆپ بىدۇدى

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

قُبْ اَذْكُو نانْكْ *kop əzgü nəŋ* — خوپ ياخشى نەرسە.

oɵɣul kop bɵldi — ئوغـۇل خـېلى چـوك بـولـدى.

كُبْ: kop كُبْ نانْكْ *kɵp nəŋ* — كوپ نەرسە، بۆك - باراقسان نەرسە. كُبْ سَجْ *kɵp saq* — كوپ (قويۇق، ئوسكملەك) چاچ. ماقالدا مۇنداق كەلگەن:

كُبْ سُكُتْكا قُشْ قُنار
كُرْكْلُوكْ كِشِي كا سُوزْ كَلِير

kɵp sɵgütkə kux konar
kɵrklüg kixigə sɵz kəlir

بۆك - باراقسان سوگەتكە قۇش قونار،
چىرايلىق قىزغا سوز كېلەر.

بۇنىڭ «يِغاجْ اُوجِنكا يِيلْ تكير كُرْكْلُكْ كِشِيكا سُوزْ كَلِير» — *yioaq uqiŋa yəl təgir kɵrklüg kixigə sɵz kəlir* دەرەخ ئۇچىغا يەل تېگەر، چىرايلىق قىزغا سوز كېلەر» دىگەن تۈردىمۇ بـار. بۇ مـاقال ئىبهتىياتـچان بولۇشقا ئۈندەپ ئېيتىلىدۇ.

بَتْ pat چوكمە، دۆر.

بَتْ pat پات، چاپسان. بَتْ كَلْ *pat kəl* — پات كـەل. «شَبْ كَلْ «*xap kəl*» دەپمۇ ئېيتىلىدۇ. ئـېغىر بىر نـەرسە يـەرگە

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

«پاق» قىلىپ چۈشسە، ئۇمۇ «بَتْ تُشْدِى *pat tüxdi* دېيىلىدۇ.

بِتْ pit پىت. بۇغدايغا چۈشىدىغان ئۇششاق قۇرۇتقا «تَرِغْ بِتِى *tariq piti*» دېيىلىدۇ.

جَتْ qat چاق-چۇق. چالاق-چۇلۇق. بىر نەرسە يەرگە چۈشكەندە چىققان ئاۋازنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق سۆز.

جَتْ جَتْ اُرْدِى *qat qat urdi* — چاق-چۇق ئۇردى، يەنى ئۇرغاندا چالاق-چۇلۇق قىلغان ئاۋاز چىقتى.

جِتْ qit چىت. قومۇش ۋە تىكەندىن قىلىنغان چىت.

شَتْ xat جۇرئەت، جاسارەت. اَنِكْ نا شَتِى بارْ *aniŋ na xati bar* — ئۇنىڭ نېمە جاسارىتى بار؟ بۇ سۆز بىلەن بىرىكمىنىڭ يۇرەكسىز، جاسارەتسىز ئىكەنلىكىگە ئىما قىلىنىدۇ.

قَتْ kat قات، قەۋەت. تُوْنْ قَتِى *ton kati* — تون قېتى، قەۋىتى. تاغ قاتلاملىرىنى «قَدْراقْ *kadrak*» دېيىشىمۇ شۇنىڭدىن كەلگەن.

قَتْ kat قات، قاش، يان. ئوغۇزچە. بَكْ قَتِنْدا *bəg katinda* — بەگ قېشىدا، بەگ يېنىدا.

قُتْ kut قۇت، بەخت، دۆلەت. «قُتْلُغْ *kutluq*» سۆزىمۇ شۇنىڭدىن ياسالغان. شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

قُتْ قُمْغْ بِرْسا اِذِم قُولِنكا
كُنْدا اِشي يُكْسَبَن يُوقار آغار

kut kuvïq bərsə izim kulïŋa
kündə ïxi yüksəpən yukar aƣar

[بەخت ـ دولەت بەرسە ئىگەم قولىغا،
كۈندە ئىشى يۈكسىلىپ يۇقۇرى ئۆرلەر.]

كُتْ kөt كوت، قوڭ.

مَتْ mat//mət شۇنداق. تەكىت ئۇلانمىسى. اَنْدَغ مَتْ
andaƣ mat — ھە، شۇنداق.

سَجْ saq چاچ.

سُجْ suq سۇس، گال. بىر نەرسىنىڭ ئىشقا يارامسىزلىقىنى.
قِلِج سُجْ قِلْدي *kiliq suq kildi* — قىلىچ گاللىق قىلدى.
اَرْ سُجْ قِلْدي *ər suq kildi* — ئادەم سۇسلۇق قىلدى، يەنى ئىشنى ئۈستىگە ئېلىشتىن باش تارتتى.

قَجْ kaq قانچە. سوراق ئالمىشى. قَجْ يَرْماق بِيرْدي
kaq yarmak bərdi — قانچە يارماق بەردى؟

قُجْ koq قوچقار. ئوغۇزچە. ئەسلى «قُجْنكار» «*koqŋar*».

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

قَجْ kaq قانچه. قَجْ قَتا اَيْدِمْ *kaq kata aydīm* — قـانـچه "قـاتا ئېيتتىم.

كُجْ kəq كوچ. سُو كُجْتِي *sü kəqti* — قوشۇن كوچتى.

كُجْ kəq دەم، پەيت، كەز. بِيرْ كُجْ كُذْكِلْ *bir kəq küzgil* — بىردەم كۈتكىن، بىر ئاز كۈت.

هَجْهَجْ həq həq تىك ـ تىك. ئـات بـېشىنى تـۇتـقۇزماي شاشلىق قىلغاندا يۇۋاشلىتىش ئۈچۈن ئېيتىلىدىغان ئىملىق سوز. بۇ ئەرەپچىگە ئۈيغۇن. چـۈنكى بـۇ سـوزدە تۈركى تىل قائىدىسىگە يات «هـ ـ *h*» هەرپى بار؛ تـۈركى تىلدا بۇ هەرپ يوق.

كَدْ kəd بۇ سوز «د ـ *d*» بىلەنمۇ، «ذ ـ *ẕ*» بىلەنمۇ تەلەپ-پۇز قىلىنىدۇ. بىرەر نەرسىنى تـەكىتلـەش ۋە ئـاشۇرۇپ كورسىتىش ئۈچۈن «قـالتىس» مـەنىسىدە قـوللىنىلـىدۇ. كَذْ اَتْ *kəẕ at* — قالتىس ئـات. كَذْ نانْكْ *kəẕ naŋ* — قالتىس نەرسە.

بِرْ bir بىر، ساناق سان. بِرْ يَرْماقْ *bir yarmak* — بىر يار-ماق. بۇ سوزنى مەنقۇس بابـىغا كىـرگـۈزۈپ. «بِيرْ *bīr*» دەپ سوزۇپىراق تەلەپپۇز قىلىشمۇ مۇمكىن. مۇنداق سوزلەر ئاز ئەمەس. لېكىن تۈركى تىلدا سـوز ئېيتىلىشتا ئـەپلىك، يېزىلىشتا ئىخچام بولغىنى ياخشى.

تَرْ tər تەر، تېرىكىش. اَرْ تَرْ بُلْدِي *ər tər boldi* — ئادەم

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

تەر بولدى، يەنى تېرىكتى. بۇ سوز «اِرْ بُلْدِى ïr boldi» دەپمۇ ئېيتىلىدۇ.

جَرْ qər بەدەننىڭ ئېغىرلاشقانلىقىنى بىلدۈرىدىغان بىر سوز.

اَرْ جَرْلَنْدِى ər qərləndi — ئادەمنىڭ بەدىنى ئېغىرلاشتى. خاقانىيە تىلىدا.

جَرْ qər ۋاقىت، چاغ. ئوغۇزچە. بُو جَرْلِكْ دا كَلْ bu qərlikdə kəl — بۇ ۋاقىتتا كەل.

جَرْ qər يېزىمۇ - يېزا، ئۇدۇل. اَنِكْ اَقِي بُو جَرْلِكْ دا anïŋ əvi bu qərlikdə — ئۇنىڭ ئۆيى ئۇدۇل تەرەپتە. جەگدە بىر - بىرىگە قارىمۇ - قارشى تىزىلغان سەپلەرمۇ «جَرِكْ qərik» دېيىلىدۇ.

جِرْ qïr جىرت. كىيىم يىرتىلغاندا چىقىدىغان ئاۋاز. اُلْ تُونِنْ جِرْ يِرْتِي ol tonïn qïr yïrtti — ئۇ تونىنى جىرت قىلىپ يىرتتى.

جُرْ qür مەنپەئەت، نەپ. اُلْ آنْدِنْ نَانِكْ جُرْلادِى ol andïn nəŋ qürlədi — ئۇ ئۇنىڭدىن نەرسە ئۇندۇردى، نەپ ئالدى.

جُرْجُرْ qor qor چور - چور. سۈت ساغقاندا چىقىدىغان ئاۋاز. ھەرقانداق سۇيۇق نەرسىنىڭ ئاققان ئاۋازىمۇ مۇشۇ سوز بىلەن بىلدۈرۈلىدۇ.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

جِرْ qir ياغ. اَشْجِتا جِرْ يوْقْ *axiqta qir yok* — قاژاندا
ياغ يوق. بوْ آتّا جِرْ يوْقْ *bu əttə qir yok* — بۇ ئەتتە
(گوشته) ياغ يوق.

جَرْجُرْ qar qur شاپ - شۇپ. اۇلْ جَرْجُرْ يِدى *ol qarqur yədi* —
ئۇ شاپ - شۇپلا يەۋەتتى.

سِرْ sir چىر - چىر. چىبكەتكىنىڭ ئاۋازى. سِرْ سِرْ اِتّى *sir*
sir əlli — چىرىلدىدى. قەلەم ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسە-
لەردىن چىققان ئاۋازمۇ شۇنداق دېيىلىدۇ.

سِرْ sir سىر. چىنىلىقلار قاچىنى نەقىشلەپ سىرلايدىغان بىر خىل
يېلىملىق بوياق. سِرْلِغْ اَياقْ *sirliq ayak* — سىرلىق ئاياق
(قاچا).

شَرْشَرْ xar xar شار - شار. قاتتىق يامغۇر ئاۋازى. ھەرقانداق
سۈيۈق نەرسىنىڭ ئاققان ئاۋازىمۇ مۇشۇ سۆز بىلەن بىلدۈ-
رۈلىدۇ. بۇ سۆزدىكى «ش - *x*» تاۋۇشى «ج - *q*» دىن
ئالماشقان.

قَرْقُرْ kar kur: قَرْقُرْ اِتّى قَرِنْ *kar kur ətti karin* — قېرىن
(قۇساق) غورۇلدىدى. بۇ سۆز ئېيتىلىش جەھەتتىنمۇ، مەنە
جەھەتتىنمۇ ئەرەپچە سۆزدەك قىلىدۇ.

قُرْ kur قور. مەرتىۋە. مَنِكْ قُرِمْ اُلُغْ *mənin kurim uluq* —
مېنىڭ مەرتىۋەم ئۇلۇغ (يۈقۇرى).

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

قُرْ kur قۇر، بەلۋاغ. اِچ قُرْ *iq kur* — ئىشتانباغ، بوقۇچ.

قِرْ kïr: قِرْ يَغي *kïr yaqï* — قىر يېغا. ئەشەددىي ياۋ.

قِرْ kïr: قِرْ آتْ *kïr at* — بوز ئات.

قِرْ kïr قىر، تىرگەن.

قِرْ kïr قىر، توپىلىك، دوڭ.

كُرْ kür جەسۇر. كُرْ اَرْ *kür ər* — جەسۇر ئادەم. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: كِمْ كُرْ بُلْسا كُڤاز بُلُورْ *kim kür bolsa kovəz bolur* — كىم جەسۇر بولسا، شۇ مەغرۇر بولىدۇ. شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

اَرْتِشْ سُفِي يِماكِي
سِتْغَبْ تُتَرْ بِلاكِي
كُرْمَتْ اَنِكْ يِراكِي
كَلْكالِمَتْ اِرْكِشُورْ

ərtix suvï yəməki
sïtoqap tutar biləki
kürmət aniŋ yürəki
kəlgəlimət irkixür

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

[ئېرتىش سۈيى (بويىدىكى) يەمەكلەر،
بىلەكلىرىنى شىمايلاۋاتىدۇ،
(ئۇلار) يۈرەكلىرىنى قاپتەك قىلىشىپ،
(بىزگە) كەلگىلى تويلىنىشماقتا.]

يەمەك — قىپچاقلارنىڭ بىر ئايمىقى. شېردا مۇنداق دېيىلگەن: ئۇلار بىلەكلىرىنى چىڭ تۈرۈپ. قاتتىق غەزەپ بىلەن بىزنىڭ ئۈستىمىزگە بېسىپ كېلىشكە توپلانماقتا.

بِزْ biz بىز. بِزْ كَلْدِيمِزْ *biz kəldimiz* — بىز كەلدۇق.

تُزْ tüz تۈز. تُزْ يِيرْ *tüz yər* — تۈز يەر.

جُزْ qüz زەرباپ. چىندا ئىشلەنگەن، قىزىل رەڭلىك، زەر بېسىلغان يىپەك رەخت.

قُزْ kuz قۇز، تەسكەي. قُزْ تاغْ *kuz taoq* — تەسكەي تاغ، كۈن قايرىلغاندىن كېيىن ئاپتاپ تېگىدىغان تاغ. ئۇ كۈننىڭ سول تەرىپىدە قالىدۇ، ئۇنىڭدا ھېمىشە قار ئۈكسۈمەيدۇ ۋە سوغاق بولىدۇ. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: قُزْدا قارْ اَكْسُوماسْ قُويْدا ياغ اَكْسُوماسْ — *kuzda kar əksüməs koyda yaoq əksüməs* تەسكەيدە قار ئۈكسۈمەس. قويدا ياغ ئۈكسۈمەس.

قِزْ kiz قىممەت. قِزْ نانْكْ *kiz nəŋ* — قىممەت نەرسە.
بُو اَتْ قِزْ اَلْدِمْ *bu at kiz aldim* — بۇ ئاتنى قىممەت ئالدىم.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

قِزْ kïz چوره. قِزْ قِرقِنْ *kïz kïrkïn* — چورىلەر.

قِزْ : kïz مَنِنْك قِزِمْ *mən.ŋ kïzïm* — مېنىڭ قىزىم. اَوْ قِزِى *əw kïzï* — ئۇي قىزى. يِنْجْكا قِزْ *yinqkə kïz* — بويىغا يەتكەن قىز. بۇ سۆز ئازات قىزلارغا قوللىنىلغاندەك، سىتىمۇپىلىنغان چورىلەرگىمۇ قوللىنىلىدۇ. بۇ ئەسلىدە «بويىغا يەتكەن، لېكىن ياتلىق بولمىغان قىز» دىگەن بولىدۇ. باشقا مەنىلىرى شۇنىڭغا ئوخشىتىپ ئېيتىلغان كۆچمە مەنىلەردۇر.

قِزْ : kïz قِزْ قُشْ *kïz kux* — كوكتاغاق. ئادەمنىڭ ئۈستىگە قونىدىغاندەك پەس ئۇچىدىغان قۇش.

قِزْ : kïz قِزْ كِشِي *kïz kixi* — بىخىل كىشى. ئارغۇچىـ ماقالدا مۇنداق كەلگەن: قِزْ كِشِي ساقِي يُورِغْلِي بِلْماسْ *kïz kixi savï yorïqlï bolmas* — بىخىل كىشىنىڭ داڭقى چىقماس. بۇ ماقال كىشىلەرنى ياخشى نام چىقىـ رىپ شوھرەت قازىنىش ئۈچۈن، سېخى بولۇشقا ئۈندەپ ئېيتىلىدۇ.

كَزْ kəz كېيىن، ئارقا. اُقْ كَزِى *ok kəzï* — ئوقنىڭ كەينى.

كَزْ kəz گەز. سۆت ۋە ئۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەردىن قازان تېگىگە يېپىشىپ قالىدىغان گەز. اَشِجْ كَزِى *axïq kəzï* — قازان گېزى.

كَزْ kəz كەس. چىنىدا ئىشلەنگەن بىر خىل يېپەك رەخت.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

كُزْ küz كۈز، كۈز پەسلى.

كِزْ kiz قۇتا، قاپچۇق، ساندۇق قاتارلىق نەرسىلەر. كِزْداكى كِزْ يِبارْ *kizdəki kin yipar*[1] — قۇتىدىكى كىندىك ئىپار، قۇتىدا ساقلانغان كىندىك ئىپار. بۇ ماقال خوتۇن-قىزلارنىڭ ئاغزىنىڭ خۇش پۇرىقىنى ئىپارغا ئوخشاتقاندا ئىشلىتىلىدۇ.

مِزْ miz بىز. بۇ سۆزدىكى «م - *m*» ھەرپى «ب - *b*»نىڭ ئورنىغا ئالماشقان. «ب - *b*» ھەرپى پەقەت سۆز بېشىدىلا كېلىدۇ. مەسىلەن: بِزْ بَرْدِمْزْ *biz bardimiz* — بىز باردۇق؛ «كَلْدِمْزْ *kəldimiz*» سۆزىمۇ «كەلدۇق» دىگەن بولىدۇ. بۇ قائىدە ھەممە ئىسىملار ۋە پېئىللارغا بىردەك ئۇيغۇن كېلىدۇ. مەسىلەن: «اَتِمْزْ *atimiz* —(مىنىدىغان) ئېتىمىز» دىگەنگە ئوخشاش.

بِسْ bis دۇغ. تۇلۇم ۋە چاناچلارنىڭ تېگىگە ئولتۇرۇپ قالغان لايقا.

تَسْ tes ئاشۇرۇش قوشۇمچىسى. ئوغۇزچە. ئوغۇزلار يۇمۇلاق

---

[1] بۇ سۆز بۇ يەردە «كِزْ يِبارْ» شەكلىدە يېزىلىپ، «نافجة مِسْكْ — كىندىك ئىپار» دەپ ئىزاھلانغان. بىز بۇ سۆزنىڭ يازما نۇسخا 171 - بەت 12 - قۇردا «كِنْ يِبارْ» دەپ يېزىلىپ.يەنىلا «نافجة مِسْكْ — كىندىك ئىپار» دەپ ئىزاھلانغانلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، «*kin yipar*» دەپ ئالدۇق.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

نەرسىنى مۇبالىغە قىلىپ سۆزلىمەكچى بولسا، «تَشْ تَكِرْما
las lagirma» دەيدۇ. بۇ «يۇپ - يۇمۇلاق» دىگەن بو-
لىدۇ. بۇ قائىدىگە خىلاپ. چۈنكى نەرسىلەرنىڭ رەڭگىنى
كۈچەيتۈرۈپ سۆزلىمەكچى بولغاندا، سۆزنىڭ باش ھەرپىنى
ئېلىپ، ئۇنىڭغا «ب - *p*» ھەرپىنى قوشۇش پۈتۈن تۈركى
تىللاردا ئورتاق قائىدە. ئۇغۇزلار «ب - *p*» ئورنىغا «م - *m*»
ھەرپىنى قوشىدۇ. قېنىق كۆك رەڭلىك نەرسىنى تۈركلەر
«كُبْ كُوكْ *kөp kөk*» دىسە، ئۇغۇزلار «كُمْ كُوكْ *kөm*
kөk» دەيدۇ. يەنى تۈركلەر «كۆك» سۆزىنىڭ بىرىنچى
ھەرپىنى ئېلىپ، ئۇنىڭغا «ب - *p*» ھەرپىنى قوشۇپ،
«كُبْ *kөp*» شەكلىنى ھاسىل قىلىدۇ. بۇ ئاشۇرۇش قو-
شۇمچىسى. بۇنىڭدىن كېيىن رەڭنىڭ ئىسمىنى كەلتۈرۈپ،
«كُبْ كُوكْ» دەيدۇ. ئۇغۇزلار «ب - *p*» ھەرپىنى
«م - *m*» غا ئالماشتۇرۇپ، «كُمْ كُوكْ» دەيدۇ. بۇ «قېنىق
كۆك» دىگەن بولىدۇ.

سېرىق نەرسە «سَرِغْ *sarïq*». توق سېرىق نەرسە،
«سَبْ سَرِغْ *sap sarïq*» دېيىلىدۇ. بۇنىڭدا «سَرِغْ»
سۆزىنىڭ «س - *s*» ھەرپى ئېلىنىپ، ئۇنىڭغا «ب - *p*»
ھەرپى قوشۇلغان. شۇنىڭ بىلەن ئاشۇرۇش قوشۇمچىسى
ياسالغان. ئاندىن رەڭنى بىلدۈرىدىغان سۆز كەلتۈرۈلگەن.
خۇددى شۇنىڭدەك، بوش، ئۇچۇق يەر «يَزِي *yazï*» —
يېزىق» دېيىلىدۇ. بۇنىڭ سۈپىتىنى ئاشۇرۇپ كۆرسەتمەك.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

چى بولغاندا، «يَبْ يَزِى *yap yazi*» دېيىلىدۇ. ھەممە
ئاشۇرما سۈپەتلەر مۇشۇ يول بىلەن ياسىلىدۇ. لېكىن
«ب ـ *p*» ھەرپىنى «س ـ *s*» ھەرپىگە ئالماشتۇرۇش
قائىدىگە ياتتۇر.

تَسْ tas يامان، پەس نەرسە. ئوغۇزچە. بُو اَتْ تَسْ تَكُلْ
bu at tas təgül — بۇ ئات يامان ئەمەس.

تُسْ تُسْ tus tus تاس ـ تۇس. كىگىز ۋە تونفا ئوخشاش يۇمـ
شاق نەرسىلەرنى ئۇرغاندا چىقىدىغان ئاۋاز. تُسْ تُسْ اُرْدِى
tus tus urdi — تاس ـ تۇس ئۇردى.

كَسْ kəs كېسەم، توغرام. ھەرقانداق نەرسىنىڭ پارچىسى.
بِيرْ كَسْ اَتْماكْ *bir kəs ətmək* — بىر توغرام نان.

كَسْ kəs كېسەك، چالما. تەرەت سىندۇرغاندا ئىشلىتىلىدۇ.

كِسْ kis خوتۇن. ئۆي كىشىسى. اَنِكْ كِسِي *aniŋ kisi* — ئۇنىڭ
خوتۇنى. بەزىلەر بۇ سۆزنى ئىزافەتلىك قىلىپ (تارتىم
قوشۇمچىسى قوشۇپ). «اُلْ كِسِى اَلْدِى *ol kisi aldi* —
ئۇ خوتۇن ئالدى» دەپ ئىشلىتىدۇ.

بُشْ box بوش. بُشْ يِلْقِي *box yilki* — بوش يىلقا. بۇ سۆز-
دىن ئېلىنىپ «اُلْ اِشْلَارْ بُشْ *ol ixlər box*» دېيىلىدۇ.
بۇنىڭ مەنىسى «ئۇ خوتۇن بوش، يەنى قويۇۋېتىلگەن»

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

دېگەن بولىدۇ. اُل قُل بُش قلدى *ol-kul box kildi* —
ئۇ قۇلنى بوشاتتى، ئازات قىلدى. ئومۇمەن، «ئەركىن،
ئازات» دېگەن مەنە «بُش *box*» دېگەن سوز بىلەن ئىپا-
دىلىنىدۇ. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: بُش نانْكْكا اذى بلْماس
box nəŋgə izi bolmas — بوش (تۇرغان) نەرسىگە
ئىگە بولماس. بۇ ماقال ئۆز ھېلىمىنى ئوبدان ساقلاشقا
دەۋەت قىلىپ ئېيتىلىدۇ.

تُش *tüx* تۈش ~ چۈش. سەپەردە دەم ئالىدىغان ئورۇن ياكى
ۋاقىت. بۇنىڭدىن ئېلىنىپ «تُش اوذی *tüx uzi*» دېيىلىدۇ.
بۇ «چۈشۈش ۋاقتى»، «چۈش ۋاقتى» دېگەن بولىدۇ.

جَش *qəx* چەش. شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

يَرَتی يَشِل جَش
سَوُرْدی اُرُنْك قَش
تِزِلْدی قَرا قُش
تُن كُن اُزا يِرْگَنُور

yaratti yaxil qəx
savurdi ürüŋ kax
tizildi kara kux
tün kün üzə yərgənür

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

[يېشىل چەش (ئاسمان) ياراتتى،
(ئۆندمگفا) ئاق قاشتېشىنى چاچتى،
قىزا قوش (مىزان يۇلتۇزى) تىزىلدى،
تۈن كۈنگە يوگىلدۇ.]

ئاسماننى تەسۋىرلەپ شۇنداق دېيىلىدۇ: تەڭرى ئاسماننى چەش رەڭگىدە ياراتتى. ئۇنى ئۇزۇككە كوز قىلىنىدىغان ئۈزۈك قاش (تاش) تەك يۇلتۇزلار بىلەن بېزىدى؛ مىزان يۇلتۇز (تۈركلەر ئۇنى «قارا قوش» دەيدۇ) تىزىلدى. كېچە بىلەن كۈندۈز بىر-بىرىنى يوگىدى. ئورىۋالدى.

چِشْ چِشْ qix qix چىش-چىش. ئاياللار باللىنى سىيدۈرمەكچى بولغاندا ئىيتىلىدىغان ئىملىق سوز. ئات مىنگەن كىشىمۇ ئاتنى مىنىپ كەلگەندىن كېيىن سىيدۈرمەكچى بولغاندا شۇنداق دەيدۇ.

سِشْ six شىش، زىخ. چوپ خېمىرى تىزىلىدىغان نەرسىمۇ «سِشْ six» دېيىلىدۇ.

قُشْ kux قوش. بۇ توردىن ئىسىم. كېيىن ئايرىم سوزلەر قوشۇلۇپ ئۇلار بىر-بىرىدىن ئاجرىتىلىدۇ. ئرنْكْ قُشْ ürün kux — ئاق لاچىن. قَرا قُشْ kara kux — قارىقۇش. تَقْى قُشْ tova kux — توگقۇش. يُنْ قُشْ yun küx — توز. ايلْ قُشْ al kux — تاسقارا. ئاندىن قالسا، مۇشتەرى يۇلتۇزىمۇ «قَرا قُشْ kara kux

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

دىيىلىدۇ. مۇشتەرى يۇلتۇزى چىقسا. «قَرا قُشْ تُغْدى kara
kux tuoqdi» دىيىلىدۇ. بۇ يۇلتۇز ئۇ ياقلاردا تاڭ ۋاقتىدا چىقى-
دۇ. ئوغۇزلار توگە پۇتلىرىنىڭ ئۇچىنىمۇ «قَرا قُشْ kara kux»
دەيدۇ. قِزْ قُشْ kiz kux — پەيلىرىنىڭ رەڭگى خامە-
لىيونغا ئوخشاش ئوزگىرىپ تۇرىدىغان بىر خىل قۇش.

قِشْ kix قىش. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: قِشْ قُنُقى اُوتْ
kix konuki ot — قىشنىڭ زىياپىتى ئوت.

تَفْ taf ھىلە. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: آقْجى نَجا آلْ بِلْسا
اَذِغْ اَنْجا يُولْ بِلِيرْ avqi nəqə al bilsə aziq
anqa yol bilir① — ئوۋچى قانچە ھىلە بىلسە، ئېيىق شۇنچە
يول بىلىدۇ.

جِفْ qif چىپ. شاراپ كوزىدا بۇژۇلداپ قاينىغاندا چىققان
ئاۋاز.

قِۋْ kiv بەخت، دولەت.

تُقْ tok: تُقْ كِشى tok kixi — توق ئادەم. تُقْ اَرْ tok ər —
چىچىنى تۇركلەر قويغاندەك قويمىغان تېقىر باش ئادەم.
تُقْ يِلْقى tok yilki — توقال (مۈگگۈزسىز) ھايۋان.

① بۇ ماقال «تَفْ» سوزىگە مىسال قىلىپ ئېلىنغان بولسىمۇ، لېكىن
ئۇنىڭدا «تَفْ» نورنىغا «ھىلە، ئالدام» مەنىسىدىكى «اَلْ al»
سوزى يېزىلغان.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

تۇق تۇق ئاتتى *tok tok ətti* — (تاش) تاشقا ئۇرۇلغاندەك
تۇق - تۇق قىلدى. ئار كىشى بىرلا تۇق تۇق بولدى *ər
kissi birlə tok tok boldi* ئەر خوتۇنى بىلەن دوق قە-
لمىشتى، يەنى تاكاللىشىپ قالدى.

چاق qak «دەل، خۇددى» دېگەنگە ئوخشاش بىر نەرسە-
نىڭ نەق ئۆزىنى بىلدۈرىدىغان سۆز. چاق ئال ئاتنى
تۇتغىل *qak ol atni tutoqil* — دەل شۇ ئاتنى تۇتقىن.
چاق ئامچىنى ئارغىل *qak amaqni urojil* — دەل نىشانغا
ئۇرغىن.

چاق چۇق qak quk چاق - چۇق، قارس - قۇرس. ئۇتۇن، سو-
گەك ۋە ياكى قاقشا ئوخشاش نەرسىلەر سۇندۇرۇلغاندا چىقىدىغان
ئاۋاز. «چاق چۇق ئاتتى *qak quk ətti* — چاق - چۇق
قىلدى» دېگەنگە ئوخشاش.

چاق qak غىلك. بۇمۇ ئاۋازنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق سۆز.
ئال ئانى ئاردى چاق ئاتمادى — *ol ani urdi qak
atmadi* ئۇ ئۇنى ئۇردى، (ئۇ) غىلك قىلمىدى.

زاق زاق zak zak زاق - زاق، جاق - جاق. قوچقارلارنى ئۇ-
سۈشۈشكە ئۈندىگەندە ئىيتىلىدىغان ئىملىق سۆز.

ساق ساق sak sak ساق بول، سەگەك بول. دۈشمەندىن قەلئە،

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

قورغان ۋە ئاتلارنى ساقلايدىغان نوۋەتچى ۋە كۆ-
زەتچىلەرنى سەگەك بولۇشقا ئۈندەپ ئېيتىلىدىغان سوز.
«سَقْ سَقْ» *sak sak* دىگەن «هۇشيار بولۇڭلار» دىگەن
بولىدۇ. هۇشيار، سەگەك ئادەممۇ «سَقْ اَرْ» *sak ər»*
دىيىلىدۇ.

سُقْ :suk سُقْ يَلْنكُوسْ اَرْ *suk yalŋus ər* —— ياپ - يالغۇز
ئادەم، ياردەمچىسى ۋە هەمراسى يوق ئادەم.

بَكْ bək بەك، چىڭ. بَكْ نانْكْ *bək nəŋ* —— بەك نەرسە.

بُكْ bük بۈك، بۈك - باراۋسانلىق.

بُكْ bük بۇلۇڭ، بۇرجەك. ئارغۇچە.

تَكْ tək مۇنداقلا. ئانچىكىم؛ تىنچ، شۈك. تَكْ كَلْدِمْ *tək*
kəldim —— هىچبىر مەقسەتسىز، مۇنداقلا كەلدىم. تَكْ تُرْ
tək tur —— تىنچ تۇر، شۈك تۇر. ئوغۇزچە.

جَلْ جُلْ qal qul جۇل - جۇل رەخت.

جُكْ جُكْ qok qok چوك - چوك. توگىنى چوكتۇرۇشتە ئېيد-
تىلىدىغان ئىملىق سوز.

جِكْ جِكْ qik qik چىك - چىك. ئوغلاقنى قىچقارغاندا ياكى
هەيدىگەندە ئېيتىلىدىغان ئىملىق سوز.

جِكْ qik چىك، چىككە. ئوشۇق ئويۇنىدا ئوشۇق ئوگدا ياتسا،

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

«چِكْ تُرْدِي *qik turdi*» دېيىلىدۇ.

دُكْ : dük دُكْ اُرْدِي *dük urdi* — دۈك ئۇردى، مۇشت بىلەن ئاستا ئۇردى.

دُكْ : dük دُكْ مِنْكْ *dük miŋ* — مىڭلارچە. دُكْ مِنْكْ يَرْمَاقْ *dük miŋ yarmak* — مىڭلارچە يارماق.

دِكْ dik تىك. دِكْ تُرْدِي *dik turdi* — تىك تۇردى.

سِكْ sik ئەرلەرنىڭ جىنسىي ئەزاسى. مەھمۇت ئېيتىدۇكى: ئەدەپ ساقلاش ۋە ئۇلۇغ تەڭرىنىڭ كىتاۋىغا ھۆرمەت بىلدۈ-رۈش ئۈچۈن، بىلىمسىز ئەرلەر ۋە ئاياللار ئالدىدا قۇرئان ئوقۇغان كىشى «وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكِّينًا»، «مَايَفْتَحِ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ» ئايەتلىرىنى پەس ئاۋاز بىلەن ئوقۇشى كېرەك. چۈنكى ئۇلار بۇ ئايەتلەرنىڭ مەنىسىنى ئۇقمىغانلىقتىن، بەزى سۆزلەرنى ئۆز تىلىدىكىدەك چۈشىنىپ، كۈلۈۋېتىپ گۇناكار بولىدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش يەنە «اِنْ هَذَا اِلَّا اخْتِلَاقٌ» ئايىتىنى ئوقۇغاندىمۇ ئاۋازنى پەسەيتىش كېرەك. چۈنكى تۈركى تىلدا ئاياللارنىڭ جىنسىي ئەزاسى «تِلَاقْ *tilak*» دېيىلىدۇ. شۇنىڭدەك بىلىمسىز ئوغۇزلار يېنىدا «ءَانْتُمْ اَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ اَمْ نَحْنُ

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

المُنْزِلُونَ» ئايىتىنى ئوقۇغاندىمۇ سوراق قوشۇمچىسى بولغان «اَمْ» سوزىنى پەس ئاۋاز بىلەن ئوقۇش كېرەك. چۈنكى ئوغۇزلارنىڭ تىلىدا ئايالىلارنىڭ جىنسىي ئەزاسى «اَمْ am» دېيىلىدۇ. سوزلەرنىڭ مەنىسىنى توغرا چۈشىنىدىغانلار ئالدىدا بۇ ئايەتلەرنى قانداقلا ئوقۇسا بولىۋېرىدۇ.

شُكْ xük شۈك. تىنجىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان سوز. تۈرك-لەر «جىم تۇر» دېگەننى «شُكْ تُرْ *xük tur*» دەيدۇ.

مُكْ mük مۆكچەيدى. اُلْ مُكْ تُرْدِي *ol mük turdi* — ئۇ مۆكچىيىپ تۇردى.

بُلْ bul بۇل. بُلْ آتْ *bul at* — ئاق پاچاق ئات. پېشانە-سىدە قاشقىسى بار ئات «اَغَرْ بُلْ *uqar bul*» دېيىلىدۇ. ئۇزۇن يىللار تۇرۇپ قېلىپ تەمى بۇزۇلغان بۇغداي «بُلْ تَرِغْ *bul tarïq*» دېيىلىدۇ. يامغۇردا قېلىپ نەم ئۆتۈپ كەتكەن بۇغدايمۇ شۇنداق دېيىلىدۇ. زامانىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇزۇلۇپ كاردىن چىققان نەرسىلەرمۇ «بُلْ *bul*» دېيىلىدۇ. بۇ سوز تەلەپپۇزدا ۋە مەنىدە ئەرەپچىگە يېقىن. چىرىگەن نەرسە ئەرەپچىدە «بَلِيّ» دېيىلسە، تۈركچىدە «بُلْ» دېيىلىدۇ.

تِلْ til تىل. اُلْ آنْكَرْ تِلْ تَكُرْدِي *ol aŋar til tëgürdi* — ئۇ ئۇنىڭغا تىل تەككۈزدى.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

تِلْ til تىل. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: اَرْدَمْ بَشِى تِلْ ərdəm baxi til — ئەدەپ - ئەردەم بېشى تىل. بۇ ماقال ئەرەپچىدىكى «اَلْمَرْءُ مَخْبُوٌّ تَحْتَ لِسانِه» دىگەن ماقالغا توغرا كېلىدۇ. بۇ يەردە «ياخشى سۆز» نەزەردە تۇتۇلىدۇ.

تِلْ til تىل، سۆز، لۇغەت. مەسىلەن: «اُغُزْ تِلِى oquz — ئوغۇز تىلى»، «يَبَاقُو تِلِى yabaku tili — ياباقۇ تىلى» دىگەنگە ئوخشاش. بۇ سۆز مەنە جەھەتتىن ئەرەپچىگە ئۇيغۇن كېلىدۇ. چۈنكى ئەرەپچىدە «لسان» سۆزى «سۆز ۋە لۇغەت» مەنىلىرىدىمۇ قوللىنىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن «اِنِّي اَتَتْنِي لِسانٌ لَااَسُرُّ بِهامِنْ عُلْوٍ لَاعَجَبٌ فِيها وَلَاسُخْرٌ» دىگەن مىسالدا «لسان» سۆزى «سۆز» دىگەن مەنىدە كەلگەن.

تِلْ til تىل. دۈشمەندىن ئىلىنغان ئەسىر. تِلْ تُتْتِيمْ til tuttim — تىل تۇتتۇم، يەنى دۈشمەن ئەھۋالىنى بىلىش ئۈچۈن ئەسىر تۇتتۇم.

جِلْ qil كۆك، تاياق ئىزى، تېرىگە چۈشكەن تاياق ئىزى.

شَلْ شُلْ xəl xül : شَلْ شُلْ اَلِكْلِكْ xəl xül əliklig — قولى قولاشمايدىغان ئادەم، يارامسىز ئادەم.

قُلْ kul قۇل. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: قُلْ يَغِى اِتْ بُرِى

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

kul yaoqi it bori — قۇل يىغا، ئىت بورە. قۇل ئىگىسىنىڭ مېلىنى قولغا كىرگۈزسە، يوقۇتۇۋېتىدۇ؛ پۇرسەت تاپسىلا قېچىشنىڭ كويىدا بولىدۇ. ئىتمۇ ئۆي ئىگىسى ئۈچۈن بورىدۇر. چۈنكى ئۇ يەيدىغان نەرسە تاپسا، ئۇ-نىڭدىن ئۆزىنى تىيالمايدۇ. بۇ ماقال قۇلنىڭ خوجايىنىغا ۋاپا قىلمايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئېيتىلىدۇ.

قِلْ **kil** قىل، تۈك. ئادەم ۋە باشقا نەرسىلەرنىڭ تۈكى.

قِلْ قُشْ — *kil kux* ئەتىيازدا كېلىدىغان، ئۆدەككە ئوخشاش بىر خىل قۇش. بەگلەر ئەتىيازدا ئۇنى بىر-بىرىگە سوغا قىلىدۇ. ئۇنى «قِلْ قُذْرُقْ *kil kuzruk* — قىل قۇي-رۇق» دەپمۇ ئاتايدۇ.

كُلْ **kül** كۆل. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: كُلْ اُرْكُنْجا كُوز اُرْسا يِيَكْ *kül ürgünqə koz ürsə yəg* — كۆل پۈۋلىگۈچە، چوغ پۈۋلىگەن تۈزۈك. بۇ ماقال كىشىلەرنى كىچىك ئىشنى تاشلاپ، چوڭ ئىشقا تۇتۇش قىلىشقا ئۈندەپ ئېيتىلىدۇ.

تَمْ **təm** دەم، تىرەك. قَبُغْ تَمْلَتى *kapuoq təmlədi*① — قوۋۇق دەملىدى، يەنى ئىشىككە دەم سالدى.

---

① بىسىم ئاتالاينىڭ ئىزاھاتىغا قارىغاندا، بۇ سۆز يازما نۇسخىدا ئەسلىدە «تَمَلْدى» شەكلىدە يېزىلىپ، كېيىن خاتا تۈزىتىلىپ «تَمَلْتى» قىلىپ قويۇلغان.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

تُمْ tum سوغاق، تۇم ـ سوغاق. بۇ سوز ئەسلىدە «سوغاق» دىگەن مەنىنى بىلدۇرىدۇ. لېكىن «سوغاق ۋە سوغ نەرسە» دىگەن مەنىلەردە «تُمْلُغْ tumluq» سوزىمۇ قوللىنىلىدۇ.

تُمْ tum تۇم. ھايۋانلارنىڭ رەڭگىنى بىلدۈرۈشتە «توق» دىگەن مەنىنى بېرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ياردەمچى سوز. تُمْ قَرَا آتْ tum kara at — تۇم قارا ئات.
تُمْ تَرُغْ آتْ tum toruq at — تۇم تورۇق ئات.

جِمْ qim بەك، راسا، تازا. بىر نەرسىنىڭ ياش ياكى خام ئىكەنلىكىنى ئاشۇرۇپ كورستىش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان سوز. جِمْ يِيكْ آتْ qim yik at — بەك خام گوش؛
جِمْ أَلْ تُونْ qim ol ton — تازا ھول تون.

جِمْ qim چىم. يەردىن ئورۇۋېلىپ، ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ، تۇتروق قىلىنىدىغان ئوت. جِمْ بِجْتِي qim piqti — چىم چاپتى.

سُمْ süm بەك. سُمْ سُجِكْ نَانْ süm süqük nan — بەك تاتلىق نەرسە، ئوغۇزچە.

قُمْ kum قۇم. چىكىلىچە. بۇنى ئوغۇزلار بىلمەيدۇ.

كَمْ kəm كېسەل. آتْ كَمْلَنْدِي at kəmləndi — ئات كېسەل بولدى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

كُمْ kөm كوك رەڭگىنى ئاشۇرۇپ كورسىتىش قوشۇمچىسى.
كُمْ كُوكْ kөm kөk — كوپ - كوك. ئوغۇزچە.

كِمْ kim كىم. سوراق ئالمىشى. ئەرەپچىدە بۇنىڭ تەڭدىشى «مَنْ». بُو كِيمْ bu kim — بۇ كىم؟ بۇ سوز بىرلىك ۋە كوپلۇك ئۇچۇن ئوخشاش قوللىنىلىدۇ. ئوغۇزلار «بُوىْ كِيمْ boy kim» دەيدۇ. بۇ «قايسى قەبىلە» دىگەن بولىدۇ. «بُوىْ boy» سوزى تۇرداش ئىسىم.

بَنْ bәn مەن. بَنْ بَرْدِمْ bәn bardim — مەن باردىم. ئوغۇزچە. تۇركلەر «مَنْ mәn» دەيدۇ.

تُنْ tün تۈن، كېچە. تُونْلا كَلْدِمْ tünlә kәldim — تۈن بىلەن كەلدىم.

تِنْ tin تىن، تىنىق، نەپەس؛ روھ، جان. اَنِكْ تِنِى كَسِلْدِى aniŋ tini kәsildi — ئۇنىڭ تىنىقى كېسىلدى، يەنى ئۇ جان ئۈزدى.

تِنْ tin يۈگەن. تِنْ تِزْكِنْ tin tizgin — يۈگەن - تىزگىن.

جِنْ qin چىن، راست. جِنْ سُوزْلارْ qin sөzlәr — چىن سوزلەيدۇ، يەنى راست سوزلەيدۇ. جِنْ اَيْدِنْكْ qin aydiŋ — راست ئېيتتىڭ.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

سَنْ sən سەن. تۈركلەر بۇ سوزنى باللارغا، خىزمەتچىلەرگە، ياشتا ۋە مەرتىۋىدە ئۆزىدىن تۆۋەن كىشىلەرگە ئىشلىتىدۇ، ئۇلاردىن چوڭ، ھۆرمەتلىك كىشىلەرنى «سِزْ *siz*» دەيدۇ. ئوغۇزلار بۇنىڭ تەتۈرسىچە، چوڭلارنى «سَنْ *sən*»، كىچىكلەرنى «سِزْ *siz*» دەيدۇ. كوپلۈك ئۈچۈنمۇ «سِزْ *siz*» ئىشلىتىلىدۇ. قائىدىمۇ شۇنداق، چۈنكى «سِزْ *siz*» كوپلۈكنى بىلدۈرىدۇ.

قِنْ kin قىن. پىچاق ۋە قىلىچقا ئوخشاش نەرسىلەرنىڭ قىنى. قِلِجْ قِينِي *kiliq kini* — قىلىچ قىنى.

كَنْ kən كۆنچىقىش تەرەپتىكى ھەربىر شەھەر نامىغا «كَنْ *kən*» سوزى قوشۇلىدۇ. بۇ سوز «كَنْدْ *kənd*» سوزىنىڭ قىسقارغان شەكلىدۇر.

كُنْ kün كۈن. قۇياش. كُنْ تُغْدِى *kün tuᶈdi* — كۈن تۇغدى. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: كُنْكَا بَقْسَا كُوزْ قَمَارْ *küngə baksa kəz kamar* — كۈنگە باقسا، كوز قاماشار.

كُنْ kün كۈن—كۈندۈز. بُو كُنْ بَرْغِلْ *bu kün barqil* — بۈگۈن بارغىن. «كۈن — كۈندۈز» كۈننىڭ نۇرى بىلەن ھاسىل بولغانلىقتىن، شۇنداق ئاتالغان.

كِنْ يِبَارْ kin yipar كىندىك ئىپار.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

مَنْ mən مەن. تۈركچە.

مُنْ mün شورپا. مەن ياغمىلاردىن ئاڭلىدىم: ئۇلار «شورپا كەلتۈر» دېيىشنىڭ ئورنىغا «مُنْ كَلْدُرْ *«mün kəldür»* دەيدۇ ۋە ئۇگرىلىك شورپا كەلتۈرىدۇ.

بۇ ئىسىملارنى تۈركى يېزىق بىلەن يازغاندا، بىر ھەرپى لىن قوشۇپ يېزىشقىمۇ بولاتتى. لېكىن جانلىق تىلدا مەن يازغاندەك تەلەپپۇز قىلىنىدۇ.

ئىككى ھەرپلىك سالىم سۆزلەر تۈگىدى.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ئۈچ ھەرپلىكلەر باپلىرى

فَعْل fə'l، فُعْل fu'l، فِعْل fi'l شەكىللىرىدە باش ھەرپلىرى ھەر خىل ھەرىكىلىك ۋە ئوتتۇرا ھەرپى ساكىنلىق سۆزلەر بابى

بَرْتْ bart شاراپ ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش سۇيۇق نەرسىلەرنى ئۆلچەيدىغان كەمچەن.

يَرْتْ part (yart?)① سۇ ئىچىدىغان قاچا. ئوغۇزچە.

يَرْتْ يُرْتْ purt part (yart yurt?): يَرْتْ يُرْتْ تُتّي part purt tutti — كاپلا قىلىپ تۇتۇۋالدى.

بُرْتْ burt قارا بىسىش. شۇنىڭدەك «كىتى② بُرْتْ» دېيىلىدۇ.

---

① بۇ ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى سۆزلەم يازما نۇسخىدا «يَرْتْ» شەكلىدە يېزىلغان. بىز سۆزلەرنىڭ ئېلىپبە تەرتىۋى بويىچە كېلىشىگە ۋە مەنىسىگە ئاساسەن «بَرْتْ» بولۇشى كېرەك. دەپ ھېساپلىدۇق ۋە «*part*» دەپ ئالدۇق.

② يازما نۇسخىدا بۇ سۆزنىڭ يېزىلىشى ئېنىق ئەمەس.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

بِرت bort ببرىم. قۇلىنىڭ ھەر يىلى قول ئىگىسىگە بېرىدى-
غان بېرىمى. بۇ سوزنى «ى - يا» بىلەن «بِيرت»
شەكلىدە يازغان تۈزۈك.

تِرت tirt تىرت. اَنِكْ تُونِن تِرت تِرت يِرتّى — *aniŋ tonin tirt tirt yirtti* ئۇنىڭ تونىنى تىرت - تىرت
قىلىپ يىرتتى.

تُرت tort توت. تُرت يَرماق — *tort yarmak* توت يار-
ماق. بۇ سوزنى «و - ۋاۋ» بىلەن «تُورت» شەكلىدە
يازغان تۈزۈك.

جَرت جُرت qart qurt ھەرقانداق نەرسىنىڭ ئۈششىگى،
ئۈۋۈشى.

جَرت qart بىر ئاز، ئازراقىنا، كىچىككىنە. بِزنِك اَنْدا بير جَرت
اَلْغُومز بار — *biznin anda bir qart aloqumiz bar*
بىزنىڭ ئۇنىڭدا ئازراقىنا ئىلىشىمىز بار.

جِرت qirt چىرت. جِرت سُوذتى — *qirt suzti* چىرت قى-
لىپ تۈكۈردى، يەنى بىركىم چىشلىرىنىڭ ئارىسىدىن
«چىرت» قىلىپ تۈكۈردى.

سَرت sart سودىگەر. بۇ سوز «سَرت اَزُقى اَرِغ بُلسا يُلدا
يِير «*sart azuki ariq bolsa yolda yər* دىگەن ما-

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

قالدىمۇ كەلگەن (بۇ ماقالنىڭ مەنىسى بىر نەچچە قېتىم ئېيتىپ ئۆتۈلدى).

سَرْت سُرْت sart surt چوگراق ئاياق كىيگەندە چىقىدىغان ئاۋاز. اَنىڭ اَذاقى سَرْت سُرْت قىلْدى — aniŋ azaki sart surt kildi ئۇنىڭ ئايىغى كولۇپ ـ كولۇپ قىلدى.

سِرْت sirt قىل، يال. ئۇغۇزلار تۆپە ۋە ئېدىر ـ جىلغىلارنىمۇ «سِرْت sirt» دەيدۇ.

قَرْت kart يارا. شۇنىڭدىن ئېلىنىپ مىجەز ـ خۇلقى ئەسكى ئادەم «قَرْت اَر kart ər» دېيىلىدۇ.

قُرْت kurt قۇرۇت، ھاشارەت. تۈرك خەلقلىرىنىڭ كۆپچىلىگى شۇنداق دەيدۇ. ئۇغۇزلارلا بۆرىنى «قُرْت kurt» دەيدۇ.

قَرْت قُرْت kart kurt قارس ـ قۇرس. اَلِك قَرْت قُرْت اَتّى — əlik kart kurt ətti بارماقلار قارسىلدىدى.

قِرْت kirt قىرت. قِرْت اَتْ — kirt ot قىسقا ئۇت، پاكار ئوت. شۇنىڭدەك كالتە چاچ «قِرْت سَچ kirt saq» دېيىلىدۇ. بېخىل ۋە خۇلقى يامان ئادەم «قِرْت كِشى kirt kixi» دېيىلىدۇ.

كُرْت كُرْت kürt kürt كۈرت ـ كۈرت. ئات يەم يېگەندە

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

چىقىدىغان ئاۋاز. اَتْ اَرْبانى كُرْتْ كُرْتْ يِيدى *al* —
arpani kürt kürt yədi ئات ئارپىنى كۈرت - كۈرت
يىدى. شۇنىڭدەك ئادەم تەرخەمەككە ئوخشاش نەرسىلەرنى
يىگەندە چىقىدىغان ئاۋازمۇ مۇشۇ سوز بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

كُرْتْ kürt ئىرغاي. تاغ دەرىخى. بۇنىڭدىن ئوقيا، قامچا سېپى
ۋە ھاسىغا ئوخشاش نەرسىلەر ياسىلىدۇ.

قَرْجْ قُرْجْ karq kurq گاچ - گاچ. اَرْ تُرْمُزْنى قَرْجْ قُرْجْ
يِيدى *yədi kurq karq turmuzni ər* — ئادەم تەر-
خەمەكنى گاچ - گاچ يىدى.

قُرْجْ kurq قويۇچ، پولات. قُرْجْ تَمُرْ *kurq təmür* —
قويۇچ. چىدامىلىق، پىششىق ئادەملەر «قُرْجْ اَرْنْ *kurq ərən*»
دېيىلىدۇ. ھەرقانداق چىڭ ۋە قاتتىق نەرسىمۇ شۇنداق
دېيىلىدۇ.

مُرْجْ murq مۇچ، قارىمۇچ.

كَنْدْ kənd كەنت، شەھەر. شۇنىڭدىن ئىبارەت قەشقەر
«اُرْدُو كَنْدْ *ordu kənd*» دېيىلىدۇ. بۇ «خان تۇرىـ
دىغان شەھەر، مەركەز» دېگەن بولىدۇ. چۈنكى، بۇ
شەھەرنىڭ ھاۋاسى ياخشى بولغانلىقتىن، ئافراسىياب شۇ
يەردە تۇرغان. بۇ يەر تۈۋەن چىندۇر. شېئىردا مۇنداق
كەلگەن:

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

كَلْنِكِزْلَيُو اَقْتِمِزْ
كَنْدْلَرْ اُزا چِقْتِمِزْ
فُرْخَنْ اَفِنْ يِقْتِمِزْ
بُرْخَنْ اُزا سِچْتِمِزْ

kəlŋizləyü aktīmiz
kəndlər üzə qiktīmiz
furhan əvin yiktīmiz
burhan üzə siqtīmiz

[كەلكۈن بولۇپ ئاقتۇق،
كەنتلەرنىڭ ئۈستىگە چىقتۇق،
بۇتخانىنى يىقىتتۇق،
بۇت ئۈستىگە چىچتۇق.]

ئۇيغۇرلارغا قارشى قىلىنغان جەڭنى تەسۋىرلەپ شۇنداق دېيىلىدۇ: ئۇلارنىڭ ئۈستىگە كەلكۈندەك ئېقىپ باردۇق، شەھەرلىرىگە باستۇرۇپ كىردۇق، بۇتخانىلىرىنى بۇزدۇق، بۇتلىرىنىڭ ئۈستىگە چىچتۇق. مۇسۇلمانلارنىڭ ئادىتى شۇنداق، كاپىرلارنىڭ يۇرتىغا بېسىپ كىرگەندە، هاقارەتلەش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ بۇتلىرى بېشىغا تەرەت قىلىدۇ.

كَنْدْ kənd ئوغۇزلار ۋە ئۇلارغا يېقىن يەردىكى خەلقلەر تىلىدا «يېزا - كەنت» دېگەن بولىدۇ، زور كۆپچىلىك

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

تۈرك خەلقلىرى تىلىدا «شەھەر» دېگەن بولىدۇ. شۇنىڭ-دىن ئېلىنىپ، فەرغانە شەھىرىگە «ئوز كَنْدْ *oz kənd*» نامى بېرىلگەن، بۇ «ئوز شەھىرىمىز» دېگەن بولىدۇ. يەنە شۇنىڭدەك «سَمِزْ كَنْدْ *səmiz kənd*»مۇ چوڭ شەھەر بولغانلىقى ئۈچۈن شۇنداق ئاتالغان. بۇنى پارسلار «سَمَرْ قَنْدْ *səmər kənd*» دەيدۇ.

بَرْسْ bars يولۋاس.

بَرْسْ bars بارس، يولۋاس. تۈرك خەلقلىرىدىكى ئون ئىككى مۆچەلدىن بىرىنىڭ نامى. تۈركلەر ئون ئىككى خىل هايۋاننىڭ ئىسمىنى ئېلىپ، ئون ئىككى يىلغا ئات قويغان، ئۇلار بالىلارنىڭ ياشلىرىنى، جەڭ تارىخلىرى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلارنى مۇشۇ يىللارنىڭ ئايلىنىشى (دەۋر قىلىشى) بىلەن هېساپلايدۇ. بۇنىڭ كېلىپ چىقىشى مۇنداق:

تۈرك خاقانلىرىدىن بىرى ئۆزىدىن بىرنەچچە يىل ئىلگىرى بولۇپ ئۆتكەن بىر ئۇرۇشنى ئۆگەنمەكچى بول-غان، بۇنىڭدا ئۇ شۇ ئۇرۇش بولۇپ ئۆتكەن يىلنى ئېنىق-لاشتا خاتالاشقان. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن بۇ خاقان ئۆز خەلقى بىلەن كېڭەش ئۆتكۈزۈپ، قۇرۇلتايدا مۇنداق دېگەن: «بىز بۇ تارىخنى ئېنىقلاشتا قانداق خاتالاشقان بولساق، بىزنىڭ كېلىچەك ئەۋلادلىرىمىزمۇ شۇنداق خاتا-لىشىدۇ. شۇڭا بىز ئون ئىككى ئاي ۋە ئاسماننىڭ ئون ئىككى بۇرجىغا ئاساسلىنىپ، هەر بىر يىلغا بىر ئات قويايلى، بىزدىن كېيىن يىل هېساۋى شۇ يىللارنىڭ

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ئېلىنىشى بىلەن ھەسابلانسۇن، بۇ ئىشارەتلەرىمىزدا مەڭگۈ بىر يادىكارلىق بولۇپ قالسۇن». خەلق خاقاننىڭ بۇ پىكرىنى «شۇنداق بولسۇن» دەپ ماقۇللىغان. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن خاقان ئوۋغا چىققان ۋە ھەممە ياۋا ھايۋانلارنى ئىلى دەرياسىغا قاراپ قوغلاشنى بۇيرۇغان. بۇ ناھايىتى چوڭ بىر دەريا، خەلق بۇ ھايۋانلارنى ئوۋلاپ يۈرۈپ، ئىلى دەرياسىغا قاراپ ھەيدىگەن. بىرمۇنچە ھايۋانلار ئۆزلىرىنى سۇغا ئاتقان. ئۇلاردىن ئون ئىككى خىلى سۇ-دىن ئۈزۈپ ئۆتكەن. ئەنە شۇ ئون ئىككى ھايۋاننىڭ ئىسمى ئون ئىككى يىلغا ئات قىلىپ قويۇلغان. سۇدىن ئەڭ ئاۋال «سِچْغان *siqo̧an* — چاشقان» ئۆتكەن. شۇڭا يىل بېشى شۇنىڭ نامى بىلەن ئاتىلىپ، «سِچْغان يِلى *siqo̧an yīli* — چاشقان يىلى» دېيىلگەن. ئۇ-نىڭدىن كېيىن سۇدىن ئۆتكەنلەر تۆۋەندىكى تەرتىپتە بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەربىرى بىر يىل ئۇچۇن ئىسىم بولۇپ قالغان:

ئُودْ يِلِي *ud yīli* — ئۇي يىلى(كالا يىلى).

بَرْسْ يِلِي *bars yīli* — بارس يىلى (يولۋاس يىلى).

تَفْشْغان يِلِي *tavīxo̧an yīli* — توشقان يىلى.

نَاكْ يِلِي *nak yīli* — لەھەڭ يىلى (تىمساھ يىلى).

يِلانْ يِلِي *yīlan yīli* — يىلان يىلى.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

يُنْدْ يِلِي — *yund yïlï* — ئات يىلى.

قُويْ يِلِي — *koy yïlï* — قوي يىلى.

بِجِنْ يِلِي — *biqin yïlï* — مايمۇن يىلى.

تَقاغُو يِلِي — *takaoqu yïlï* — توخۇ يىلى.

اِتْ يِلِي — *it yïlï* — ئىت يىلى.

تُنْكُزْ يِلِي — *toŋuz yïlï* — توڭگۇز يىلى.

توڭگۇز يىلىغا يەتكەندىن كېيىن، ھېساپ يەنە چاشقان يىلىدىن قايتا باشلىنىدۇ.

مەھمۇت قەشقەرى ئېيتىدۇكى: بۇ كىتاپنى يازغان يىلىمىز تۆت يۈز ئاتمىش ئالتىنچى يىلنىڭ مۇھەررەم ئېيى بولۇپ، يىلان يىلى كىرگەن ئىدى. بۇ يىل ئۆتۈپ تۆت يۈز ئاتمىش يەتتىنچى يىلغا قەدەم قويغاندا، ئات يىلى كىرىدۇ. يىل ھېساۋى بىز كۆرسەتكەن مۇشۇ تەرتىپ بويىچە بولىدۇ.

تۈركلەر بۇ يىللارنىڭ ھەر بىرىدە بىر خاسىيەت بار دەپ تەخمىن قىلىدۇ. مەسىلەن: ئۇلارنىڭ قارىشىچە، ئۆي يىلى كىرگەندە، ئۇرۇش كۆپىيىدۇ، چۈنكى ئۆي بىر-بىرى بىلەن كۆپ ئۈسۈشىدىغان ھايۋان. توخۇ يىلى كىرسە، ئوزۇق-تۈلۈك كۆپىيىدۇ، لېكىن كىشىلەر ئارىسىدا تەشۋىش ئاشىدۇ، چۈنكى توخۇنىڭ يېمى دان، توخۇ داننى تېپىش ئۈچۈن ئەخلەت-چاۋالارنى تاتىلاپ چېچىۋېتىدۇ. لەھەڭ يىلى كىرىش بىلەن ھول-يېغىن كۆ-

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

پىيىپ، ئاشلىق ئوخشايدۇ، چۈنكى لەھەڭ سۇدا ياشايدۇ.
توڭغۇز يىلى كىرىش بىلەن قار كۆپ ياغىدۇ، سوغاق قاتتىق
بولىدۇ، پىتنە - پاسات كۆپىيىدۇ. تۈركلەر ئەنە شۇ يو-
سۇندا، ھەر يىلى بىرەر ھادىسە يۈز بېرىدۇ، دەپ ئىشە-
نىدۇ. تۈركلەردە ھەپتىنىڭ يەتتە كۈنىنىڭ ئېتى يوق.
چۈنكى «ھەپتە» دىگەن ئۇقۇم ئىسلامدىن كېيىن مەلۇم
بولدى.

ئايلارنىڭ ئىسمىغا كەلسەك ، شەھەرلەردە ئەرەپچە
ئاي ئىسملىرى قوللىنىلىدۇ. كۆچمەن تۇرمۇش كەچۈرىدى-
غان، مۇسۇلمان بولمىغان تۈركلەر يىلنى تۆت پەسىلگە
بولۇپ، ھەر ئۈچ ئايىنى بىر نام بىلەن ئاتايدۇ. يىلنىڭ
ئوتتۇشىنى شۇ يول بىلەن بىلدۈرىدۇ. مەسىلەن: نورۇزدىن
كېيىنكى تۇنجى باھار ئېيىنى «اُغْلاقْ اَىْ oqlak ay»
دەيدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئاينى «اُلُغْ اُغْلاقْ اَىْ
uluq oqlak ay» دەيدۇ. چۈنكى بۇ ئايدا ئوغلاق
چوڭ بولىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئاينى «اُلُغْ اَىْ uluq ay»
دەيدۇ، چۈنكى بۇ ئاي يازنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولۇپ،
بۇ چاغدا يەر - يۈزى تۈرلۈك نېمەتلەرگە تولۇپ، مال -
ۋارانلار سەمرىيدۇ، سۈت كۆپىيىدۇ ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش.
كۆپ ئىشلىتىلمىگەچكە، قالغان ئاي ئىسملىرىنى بۇ يەردە
سۆزلەپ ئولتۇرمايمەن. ئۆزەڭ بىلىۋال.

بَرْسْ bars قاپارتقۇ. پىت، پاشا چېقىشتىن ياكى يەل تې-
شىشتىن پەيدا بولغان ئىششىق. اَنِكْ اَتِى بَرْسْ بُلْدِى
anïŋ əti bars boldi — ئۇنىڭ ئېتى (بەدىنى) قاپاردى.

تَرْسْ tars تەس، قىيىن. ھەرقانداق تەس ئىش «تَرْسْ ايش *tars ix*» دېيىلىدۇ.

جَرْسْ جَرْسْ qars qars چارس - چارس. ال انى جَرسْ جَرسْ اُرْدى — *ol ani qars qars urdi* ئۇ ئۇنى چارس - چارس ئۇردى. «تَرْسْ تَرسْ اُرْدى — *tars urdi* تارس - تارس ئۇردى» تۇشمۇ - تۇشتىن تارسىلدىتىپ ئۇرسا، شۇنداق دېيىلىدۇ.

قَرْسْ kars يۇڭ چەكمەن چاپان، توگە ياكى قوي يۇڭىدىن ئىشلەنگەن كىيىم.

قَرْسْ قَرْسْ kars kars قارس - قارس. چاۋاك ئاۋازى. قَرْسْ قَرْسْ آيا يَبْتى *kars kars aya yapti* — قارسىلدىتىپ چاۋاك چالدى.

كُلْفْ kolf گۇپ. تامْ كُلْفْ يِقلْدى *tam kolf yikildi* — تام گۇپ قىلىپ يىقىلدى.

بَرْقْ bark: اَقْ بَرْقْ *av bark* — ئوي - ۋاق. «بَرْقْ *bark*» سوزى يالغۇز ئىشلىتىلمەيدۇ، «اَقْ *av*» سوزى بىلەن جۇپ - لەشتۈرۈپ ئىشلىتىلىدۇ.

تُرْقْ turk تۇرق، تەق - تۇرق. ھەرقانداق نەرسىنىڭ ئۆزۈن - لۇغى، بويى. بِيرْ سُنْكُو تُرْقى *bir süngü turki* —

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

بىر نەيزە بويى، بىر نەيزە ئۇزۇنلۇغىدا. يېر اينى - ترقى

yər əni turki — يەرنىڭ ئېنى ۋە بويى.

جُلْقْ qulk : جُلْقْ اَسْكُرْكْ qulk əsgürük — غەرق مەس، پۇتۇنلەي ھوشسىز.

جَلْقْ جُلْقْ qulk qalk جالاق - جۇلۇق. ئىتتىرىش ياكى ئۇرۇشتىن چىققان ئاۋاز. جَلْقْ جُلْقْ يدرقلدى

qalk qulk yudruklidi[1] — جالاق - جۇلۇق مۇشتلىدى.

قِرْقْ kirk قىرىق. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: قِرْقْ يِلْقا تَكِينْ باي جِغاي تُزْلُنُرْ bay qiqay təgin yilka kirk — tüzlinür قىرىق يىلغىچە باي بىلەن كەمبەغەل تەڭلىشىدۇ. ئۆلۈم - يېتىم ياكى زامانىنىڭ ئۆزگىرىشى ئارقىسىدا، قىرىق يىلغىچە باي بىلەن كەمبەغەل تەڭلىشىپ قالىدۇ.

بَرْكْ bərk بەك، چىڭ. بَرْكْ نانْكْ bərk nəŋ — بەك نەرسە.

ئەسلى «بَكْ» bək «ر - r» بولۇپ كېيىن قوشۇلغان.

---

[1] بۇ سوز يازما نۇسخىدا چېكىتسىز ۋە ھەرىكىسىز بېرىلگەن. بىز بۇ سوزنىڭ بۇ يەردە «مۇشتلىدى» دېگەن مەنىدە كەلگەنلىكىنى ۋە يازما نۇسخا 462 - بەتتە «يدرق yudruk — مۇشت»، 492 - بەتتە «يدرقلندى yudruklandi — مۇشتلاندى» دەپ كەلگەنلىكىنى، شۇنىڭدەك بىرمۇنچە تۈركى تىللاردا بۇ سوزنىڭ بارلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، «yudruklidi» دەپ ئالدۇق.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

بُرْكْ **børk** بوك. تاتسِز تُرْكْ بُلْماس باشْسِز بُرْكْ بُلْماس — *tatsïz türk bolmas baxsïz børk bolmas* — تاتسىز تۈرك بولماس، باشسىز بوك بولماس. باشسىز بوك بولمىغاندەك، پارسلاردىن خالى تۈركمۇ بولمايدۇ.

تُرْكْ **türk** تۈرك. تۈرك شەھەرلىرىدىن بىرىنىڭ نامى.

تَرْكْ **tərk** تېز. تَرْكْ كَلْ — *tərk kəl* — تېز كەل. ھەرقانداق بىر ئىشنى تېز قىلىشقا ئۈندەشكىمۇ مۇشۇ سۆز ئىشلىتىلىدۇ. مەسىلەن: تَرْكْ قِلْ — *tərk kïl* — تېز قىل.

تُرْكْ **türk** تۈرك. تەڭرى يارلىقىغۇچى نوھنىڭ ئوغلىنىڭ ئىسمى. بۇ — نوھنىڭ ئوغلى تۈرككە تەڭرى تەرىپىدىن قويۇلغان ئىسىم. ئۇنىڭ ئەۋلادىمۇ «تۈرك» دەپ ئاتىلىدۇ. تەڭرىنىڭ «هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسانِ حِيْنٌ مِنَ الدَّهْرِ» ئايىتىدە «اِنْسانْ» سۆزى «بىرلا ئادەم»نى بىلدۈرۈپ كەلگەن. «لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسانَ فِي اَحْسَنِ تَقْوِيْمٍ، ثُمَّ رَدَدْناهُ اَسْفَلَ سافِلِينَ. اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصّالِحاتِ» ئايىتىدە بولسا، «اِنْسانْ» سۆزى «كۆپ ئادەم»نى بىلدۈرۈپ كەلگەن. بۇ يەردە ئىستىسنا بار، پەقەت كۆپلۈكتىنلا ئىستىسنا قىلىش مۇمكىن. «تۈرك» سۆزى نوھ ئوغلىنىڭ ئىسمى بولۇپ كەلگەندە، بىرلا كىشىنى بىلدۈرىدۇ، نوھ ئەۋلادلىرىنىڭ ئىسمى بولۇپ كەلگەندە، «بَشَرْ» — ئادىمىزات» سۆزىگە

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ئوخشاش ئىنسانلار توپىنى بىلدۈردى. بۇ سۆز ھەم بىر-
لىك ھەم كۆپلۈك مەنىسىدە ئىشلىتىلدى. مەسىلەن: «رۇم»
سۆزى تەڭرى يارلىقىغۇچى ئىسھاقنىڭ ئوغلى ئىسۇغا ۋە
ئىسۇ ئوغلى رۇمغا ئىسىم بېرىلگەندەك. رۇم ئەۋلادلىرىنىڭمۇ
ئىسمى بولۇپ كېلىدۇ، «تۈرك» سۆزىدىمۇ ئەھۋال شۇنداق.
بىز «"تۈرك" دېگەن ئىسىمنى ئۇلۇغ تەڭرى ئۆزى
قويغان» دېدۇق. چۈنكى اَلشَّيْخِ الْاِمامُ الزّاهِدُ الْحُسَيْن
بْنُ خَلَفِ الْكاشْغَرِي — قەشقەرلىق خەلەف ئوغلى تەق-
ۋادار ئىمام ئۇستاز ھۈسەيىننىڭ «اِبْنُ الْغَرْقِي» دېگەن
ئادەمدىن ئاڭلاپ ماڭا ئېيتىپ بېرىشىچە، «اِبْنُ اَبِي الدُّنْيا»
دېگەن نام بىلەن تونۇلغان اَلشَّيْخ اَبُوبَكْرِ الْمُفِيدُ الْجَر
جَرائِي — جەرجەرالىق ئۇستاز ئەبۇبەكرى مۇفىد ئاخىر
زامان توغرىسىدا يازغان بىر كىتاۋىدا پەيغەمبىرىمىزدىن
نەقىل كەلتۈرۈپ، مۇنداق بىر ھەدىسنى رىۋايەت قىلغان:
«يَقُولُ اللّهُ جَلَّ وَعَزَّ اِنَّ لِي جُنْداً سَمَّيْتُهُمُ التُّرْكَ وَ
اَسْكَنْتُهُمُ الْمَشْرِقَ فَاِذا غَضِبْتُ عَلى قَوْمٍ سَلَّطْتُهُمْ عَلَيْهِمْ —
ئۇلۇغ تەڭرى ئېيتىدۇ: مېنىڭ بىر تائىپە قوشۇنۇم بار،
ئۇلارنى تۈرك دەپ ئاتىدىم، ئۇلارنى كۈنچىقىشقا ئورۇن-
لاشتۇردۇم. بىرەر قوۋمغا غەزەپلەنسەم، تۈركلەرنى ئۇلارنىڭ
ئۈستىگە ئەۋەتىمەن».
بۇ ھال ئۇلارنىڭ باشقا خەلقلەرگە نىسبەتەن
پەزىلەتلىك ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى ئۇلارغا تەڭ-

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

رى ئۆزى ئات قويغان، ئۇلارنى يەر يۈزىنىڭ ئەڭ ئېگىز، ئەڭ ھاۋالىق جايلىرىغا ئورۇنلاشتۇرغان ۋە «ئۆز قوشۇنۇم» دىگەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە تۈزكەر كۆركەم، يېقىملىق، ئوچۇق چىراي، ئەدەپلىك، قىزلارنى ھۆرمەتلەيدىغان، ۋەدىسىگە ۋاپا قىلىدىغان، ئاددى ـ ساددا، كەمتەر، دادىل، مەرت ۋە شۇنىڭغا ئوخشايدىغان سان ـ ساناقسىز پەزىلەتلەرگە ئىگە. شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

قغن كرسا انى ترك
بذن انغا انك ايدجى
منكر تكر الغلق
مندا نرو كسلنور

kaqan korsə ani türk
bozun anoqa aniŋ aydaqi
muŋar təgir uluoqluk
munda nərü kəslinür

[قاچان ئۆنى تۈرك دەپ تونۇسا،
خەلق ئۇنىڭغا شۇنى ئېيتىدۇ:
بۇنىڭغا ئۇلۇغلۇق تېگىدۇ،
بۇنىڭدىن باشقىسىغا ئاشمايدۇ.]

بىر كىشىنى ماختاپ شۇنداق دېيىلگەن: ئەگەر ئۇنى تۈرك دەپ تونۇسا، خەلق جەزمەن «ئۇلۇغلۇق، ياخشىلىق بۇ ئادەمگە يارىشىدۇ ۋە ئۇنىڭدىن باشقىغا ئاشمايدۇ» دەيدۇ.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

«تۈرك» سوزى بىرلىك ھەم كوپلۈك مەنىلىرىدە كېلىدۇ. مەسىلەن: «كِم سَن *kim sən* — كىم سەن؟» دېگۈچىگە «تُرْك مَن *türk mən* — تۈرك مەن» دەپ جاۋاپ بەرسە، بۇ بىرلىك بولىدۇ. «تُرْك سُوسِي اَتْلَنْدى *türk süsi atlandi* — تۈرك قوشۇنى ئاتلاندى» دېيىلگەندە، كوپلۈكنى بىلدۈرىدۇ.

تُرْك türk ۋاقىت مەنىسىنى بىلدۈرىدىغان سوز بولۇپ، «تازا يېتىلگەن ۋاقتى» دېگەن مەنىدە. تُرْك اُزُم اودى *türk üzüm ədi* — تازا ئۈزۈم پىشىشىقى. تُرْك قِياش اودى *türk kuyax ədi* — تازا چىڭقا چۈش ۋاقتى. تُرْك يِكِتْ *türk yigit* — تازا ياش قورامىغا يەتكەن يىگىت.

سَرْك sərk چاق-چۇق. ساپال قاچا ۋە ئۈنىڭ سۇنۇقلىرى.

سُرْك sərk: اَنِنْكْ اَذاقِي سُرْك بُوزْتُك *aniŋ azaki sərk buzləg* — ئۈنىڭ ئايىغى مۇزدەك سوغاق. بۇ سوز پەقەت مۇشۇ ئورۇندىلا ئىشلىتىلىدۇ.

كُرْك kürk كورك، جۇۋا.

كُرْك kərk كورك، گۈزەللىك. كُرْكْلُك *kərklüg* — كوركەم، چىرايلىق.

ئوتتۇرىسى ساكىنلىق سوزلەر بابى تۈگىدى.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ئوتتۇرا ھەرپى ھەر خىل ھەرىكىلىك فَعَلْ fəəl، فُعُلْ fəul، فَعِلْ fəil شەكىللىرىدىكى

سۆزلەر بابى

كَلَبْ kələp كېلەپ. تۈرك يايلاقلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت؛ ماللارنى تېز سەمرىتىدۇ.

بُسُتْ basut ياردەمچى، يولىگۈچى؛ كويىزنگۈچى.

بُسُتْ basut بوسۇت، ياردەم. اُلْ مَنكا بَسُتْ بِرْدِى — ol maŋa basut bərdi ئۇ ماڭا ياردەم بەردى. يۇقىرىقى ئىككى سۆز بىر - بىرىگە يېقىن.

بُلِتْ bulit بۇلۇت. قَرا بُلِتْ kara bulit — قارا بۇلۇت.

اَقْ بُلِتْ ak bulit — ئاق بۇلۇت. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: قَرا بُلِتغْ يِيلْ اَجارْ اُرُنْچْ بِلا اِيلْ اَجارْ — kara bulitiɣ yəl aqar uruŋq bilə əl aqar قارا بۇلۇتنى يەل ئاچار، ھوكۈمەت ئىشىكىنى پارا ئاچار. قارا بۇلۇتلار ئاسماننى قاپلىۋالغاندا، ئۇنى شامال تارقىتىدۇ، ھوكۈمەت ئىشىكىنى پارا ئاچىدۇ. بۇ ماقال ئىشنى پۈتتۈرۈش ئۈچۈن مال - مۈلۈكنى ئايىماسلىقتا ئۈندەپ

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ئېيتىلىدۇ. قويۇق چاچمۇ بۇلۇتقا ئوخشىتىلىدۇ. بُلِتْ تَكْ سَجِى *bulït təg saqï* — بۇلۇتتەك چېچى. شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

اَغْدِى بُلِتْ كُكْرَيُو
يَغْمُرْ تَلِى سَكْرِيُو
قَلِقْ اَنِى اُكْرِيُو
قَنْجا بَرِيرْ بَلْكُوسُوزْ

aoqdï bulït kökrəyü
yaoqmur tolï səkriyü
ķalïķ anï ügriyü
ķanqa barïr bəlgüsüz

[بۇلۇت گۈلدۈرلەپ (چاقماق چېقىپ) ئۆرلىدى،
يامغۇر، تولى سەكرىشىپ (ياغدى)،
شامال ئۇنى ئەۋرىتىپ (قوغلىدى)،
نەگە بارار؟ بەلگىسىز.]

چاقماق چېقىپ، بۇلۇت كۆتۈرۈلدى، يامغۇر ۋە تولى ياغماقتا، شامال بۇلۇتلارنى قوغلاپ سۈرمەكتە، ئۇلارنىڭ نەگە بېرىشىنى بىلگىلى بولمايدۇ.

تُبُتْ *tübüt* تۈبۈت. تۈرك ئەللىرىدە ياشايدىغان بىر قوۋم. ئىپار كىيىك شۇلارنىڭ يۇرتىدىن چىقىدۇ. بۇ كىيىكنىڭ

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

كىندىگى كېسىۋېلىنىدۇ. ئەنە شۇ نەرسە «كىندىك ئېپار» دېيىلىدۇ. تۈبۈتلەر «ثابِتْ» ئىسىملىك بىر ئادەمنىڭ ئەۋلادىدۇر. بۇ يەمەنلىك ئادەم بولۇپ، ئۇ يەردە (يەمەندە) بىر ئادەمنى ئۆلتۈرۈپ قويغانلىقتىن، جىنايىتىدىن قورقۇپ، كېمە بىلەن چىنغا كەلگەن. بۇ يەر ئۇنىڭغا ياراپ قېلىپ، شۇ يەرگە ئورنىشىپ قالغان. كېيىن ئۇنىڭ ئۇرۇق - ئەۋلادى كۆپىيىپ، تۈركلەر زېمىنىدىن مىڭ بەش يۈز پەرسەخ يەر ئالغان. بۇ يەرنىڭ شەرق تەرىپى چىنغا، غەرب تەرىپى كەشمىرگە، شىمال تەرىپى ئۇيغۇر يۇرتىغا، جەنۇب تەرىپى ھىند دېڭىزىغا تۇتىشىدۇ. ئۇلارنىڭ تىللىرىدا ئەرەپچىنىڭ تەسىرى بار، «ئانا»نى «اُما» «*uma*»، «ئاتا»نى «آبا» «*aba*» دەيدۇ.

تِكِتْ təgit «تَكِينْ» «*təgin*» سۆزىنىڭ كۆپلۈك شەكلى. بۇ سۆز ئەسلىدە «قۇل» دېگەن مەنىدە ئىدى. كېيىن خاقان ئوغۇللىرىنىڭ ئۇنۋانى بولۇپ قالغان. بۇنداق كۆپلۈك شەكلى قائىدىگە توغرا كەلمەيدۇ. اُكا تِكِتْ *oga təgit* — ئاددى خەلقنىڭ چوڭلىرى بىلەن خاقان ئوغۇللىرىنىڭ كىچىكلىرىگە بېرىلىدىغان نام. بۇ ئىككى سۆز دائىم بىللە ئىشلىتىلىدۇ. «اُكا» «*oga*» سۆزى زۇلقەرنەيىن زامانىدا، زۇلقەرنەيىن بىلەن تۈركلەر يارىشىشتىن ئىلگىرى، ئۇلارنىڭ ئالدىنقى قوشۇنلىرى ئارىسىدا توقۇنۇش يۈز بەرگەندە مەيدانغا كەلگەن.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

چکت qɵküt پاکار، پەتەك. چکت کشي *qɵküt kixi* — پاکار ئادەم. باشقىلاردىمۇ شۇنداق.

چکت qigit چىگىت. ئارغۇچە.

سبت sipüt سۇۋۇت، يۇمغاقسۇت. قەشقەرچە.

سغت soƣut سوغۇت، قىتىق پىشلىقى. قارلۇقچە.

سغت soƣut ھىسسىپ. ئۇچەي ئىچىگە گۆرۈچ، گوش ۋە دورا-دەرمەك سېلىپ قىلىنىدىغان يىمەكلىك.

سغت siƣit يىغا - زىرە.

سكت sɵgüt سۆگەت. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: سكت سولنكا قدنك قاسنكا *sɵgüt süliŋə kaziŋ kasiŋa* — سۆگەتكە ئەۋرىشىملىك، قېيىنغا قاتتىقلىق يارىشار. بۇ ماقال «ھەر بىر نەرسە ئۆز ئەسلىگە تارتقىنى ياخشى» دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ.

قجت kaqut تۇتۇشۇش. جەڭدە ۋە غوغىدا يېگىتلەرنىڭ بىر-بىرى بىلەن ئېلىشىشى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق.

قرت karit ئوغرىلاش، بۇلاڭ-تالاڭ قىلىش. تۈركمەنچە. بۇ سۆز ئەرەپچە «غارت» سۆزىدىن ئېلىنغان بولسا كېرەك.

قرت kurut قۇرۇت. سۈتتىن ئىشلەنگەن قۇرۇت.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

قَنَتْ kanat قانات.

قُنَتْ konat قاياش، خولۇم-خوشنا. بىر-بىرى بىلەن ئوم ئۆتىدىغان كىشىلەر توپى. اُلْ مَنِكْ قُناتِمْ اُلْ *ol moniŋ konatim ol* — ئۇ مېنىڭ قاياشىم ئۇ.

كَبِتْ kəbit دۇكان، هاراق دۇكىنى.

كُجَتْ koqət كوچەت. خارەزىمدە ياشايدىغان بىر تۈرك قەبىلىسى.

كُجُتْ koqüt ئات-ئۇلاق.

كَذُتْ kəzüt كىيىت. كېيىنچە تويدا ئىشلىتىلىدىغان كىيىم-كېچەك، يەنى كۈيئوغۇلنىڭ ۋە كېلىننىڭ يېقىنلىرىدىن سوغا قىلىپ كىيدۈرۈلىدىغان كىيىم-كېچەك.
كَذُتْ بِرْدِي *kəzüt bərdi* — كىيىت قويدى.

كِرِتْ kirit كىلىت، ئاچقۇچ. بۇ سۆز ئەرەپچىگە يېقىن كېلىدۇ. چۈنكى بۇنىڭ ئەرەپچىسى «اِقْلِيدْ» دۇر. بۇ سۆزدىكى «ق-*k*» ھەرپى «ك-*k*» گە، «ل-*l*» ھەرپى «ر-*r*» غا، «د-*d*» ھەرپى «ت-*t*» غا ئالماشقان، «ا-ئېلىف» چۈشۈرۈپ قويۇلغان.

كُلُتْ külüt كۆلكە. خەلق ئارىسىدا كۆلكە بولغان نەرسە.

بُقَجْ bukaq ساپال قاچا. اَشِجْ بُقَجْ *axiq bukaq* — قازان-قومۇچ. بۇ ئىككى سۆز بىللە ئىشلىتىلىدۇ.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

بَكَجْ bəkəq تېگىنلەرنىڭ لەقىمى. «بَكَجْ اَرْسْلانْ تكين» «bəkəq arslan təgin» دېگەنگە ئوخشاش. بۇ سۆز يۇمشاق «ك - g» بىلەن ئېيتىلسا، «بەگ» سۆزىنىڭ كىچىكلىتىلگەنلىكى بولۇپ، ئامراقلىق ۋە ئەركىلىتىش تۇيغۇلىرىنى بىلدۈرىدۇ. چۈنكى «ئەمىر» مەنىسىدىكى «بَكْ bəg» سۆزىنىڭ ئاخىرقى ھەرپى يۇمشاق «ك - g»دۇر.

بُلُجْ boluq بولۇچ. ئەرلەر ئىسمى.

تُقُجْ tokuq توقاچ. بۇ سۆز «تُقْ اَرْ tok ər — توق ئادەم» دېگەن ئىبارىدىكى «تُقْ tok» سۆزىدىن ياسالغان. چۈنكى توقاچ ئادەمنى تويدۇرىدۇ.

تِكُجْ tiküq تۈكۈچ، چەككۈچ.

جَنَجْ qanaq زەيپانە؛ جۇرئەتسىز، قورقۇنچاق ئادەم.

سَنَجْ sanaq چاناچ. سَنَجْ كسرلُو *sanaq kəsürgü*[1] — چاناچ - تۇلۇم.

قَقَجْ kakaq قاقاچ، كىر. تُونْ قَقَجْ بُلْدِي *ton kakaq boldi* — تون كىر بولدى.

---

① بۇ سۆز بۇ ئورۇندا «كسرلُو» شەكلىدە يېزىلغان بولسىمۇ. لېكىن دىۋاننىڭ يازما نۇسخا 245 - بېتىدە «كسرگو» شەكلىدە يېزىلىپ، يەنە «تۇلۇم» دەپ مەنە بېرىلگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز بۇ سۆزنى «*kəsürgü*» دەپ ئالدۇق.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

قُلُقْ kuluq قۇلۇچ. ئەرلەر ئىسمى.

قُلَقْ kulaq غۇلاچ. بۇنىڭ ئەسلى «قُلْ آاَجْ —*kol āq* قولنى ئاچ» دېگەن بولىدۇ. بِيرْ قُلَقْ بِرْجِنْ —*bir kulaq barqin* بىر غۇلاچ تاۋار.

قِلِجْ kiliq قىلىچ. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: قُشْ قِلِجْ قِنْـقا سِغْماسْ *kox kiliq kinka siqmas* —قوش قىلىچ بىر قىنغا سىغماس. بۇ ماقال ئىككى ئادەم بىر ئىشقا ئىنتىلگەندە ياكى ئىككى ئادەم بىر قىزنى ئالماقچى بولغاندا ئېيتىلىدۇ. خاقانىيە بەگلىرىگىمۇ مۇشۇ سوز بىلەن ئات قويۇلىدۇ. مەسىلەن: «قِلِجْ خانْ *kiliq han*» دېگەندەك. بۇ «ئىش-ھەركەتتە قىلىچتەك ئوتكۇر خاقان» دېگەن بولىدۇ. شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

اَرَنْ اَلْپِى اُقِشْتِيلَرْ
قِنِكِرْ كُوزِنْ بَقِشْتِيلَرْ
قَمِغْ تُلُمْ تَقِشْتِيلَرْ
قِلِجْ قِنْقَا كُوجِنْ سِغْدِى

ərən alpi okixtilar
kinir kozin bakixtilar

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

kamuq tolmun tokixtilar
kiliq kinka küqin siqdi

[باتۇر ئەرلەر (بىر - بىرىنى جەڭگە) چاقىرىشتى،
قىڭغىر كۆز بىلەن قاراشتى،
ھەممە قورال بىلەن توقۇنۇشتى،
قىلىچ قىنىغا تەستە سىغدى.]

بىر جەڭنى تەسۋىرلەپ شۇنداق دېيىلىدۇ: باتۇرلار بىر - بىرىنى چاقىرىشتى، غەزەپلىك كۆزلەر بىلەن قاراشتى، ھەممە قوراللارنى ئىشقا سېلىپ جەڭ قىلدى، ئۇرغۇنقان ئۇيۇپ قالغانلىقتىن، قىلىچلار قىنىغا ئاران سىغدى.

قَمْجْ kamiq چومۇچ، ساپلىق.

كُتِجْ kotiq كوتلەش. ياش باللارنى تىللىغاندا ئىشلىتىلىدىغان سۆز. بۇ «كوتكە ئوخشاش سېسىق» دېگەن بولىدۇ.

كُزَجْ kozəq كوزا. بۇ سۆز ئەرەبچىگە ئوخشايدۇ، پەقەت «ج - q» ھەرپى «ھ - h» ھەرپىنىڭ ئورنىغا ئالماشقان.

كُذَجْ kozəq يۇقۇرقىغا ئوخشاش، «كوزا» دېگەن بولىدۇ. ئارغۇچە. «ذ - z» بىلەن «ز - z» ھەرپلىرى خۇددى ئەرەبچىدىكىگە ئوخشاش بىر - بىرىنىڭ ئورنىغا ئىشلىتىلگەن. ئەرەبلەر «يازدى» سۆزىنى «ذَبَرَ» دەپ يازغاندەك «زَبَرَ» دەپمۇ يازىدۇ. «شور سۇ»نى «ماءٌ ذُعاقٌ» دەپ يازغاندەك «ماءٌ زُعاقٌ» دەپمۇ يازىدۇ.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

كُمَج kəməq كومەچ. كۆلگە كوموپ پىشۇرۇلغان نان.

كُمُج kəmüq كومۈك، كومۈلگەن خەزىنە. اُلْ كُمُجْ بُلْدی — *ol kəmüq buldi* ئۇ كومۈلگەن خەزىنە تېپىۋالدى.

مَشِج məxiq: مَشِج اُزُم *məxiq üzüm* — قارا ئۈزۈم.

بَتَر putar «بَرْدِی» *bərdi* دېيىلىدىغان رەختىنى توقۇشتا ئىشلىتىلىدىغان ئۇرۇش يىپ.

بَدَر بَدَر bədər bədər: بَدَر بَدَرْ يُكُرْدِی — *bədər bədər yügürdi* پاقۇر - پۇقۇر يۈگۈردى، يەنى يۈگۈرگەندە پاقۇر - پۇقۇر ئاۋاز چىقتى.

بَسَر basar تاغ سامسىقى.

بَغِر baqir بىقىر، جىگەر. ھېچكىمگە بويۇن ئەگمەيدىغان كىشى «بَدُك بَغِرلِغ» *bədük baqirliq* — چوڭ بىقىرلىق» دېيىلىدۇ. بۇ «جىگىرى بار» دېگەن بولىدۇ. ئوقيانىڭ ئوتتۇرىسى «يا بَغرِی *ya baqri*» دېيىلىدۇ.

بَقِر bakir مىس. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: بار بَقِر يُوق اَلْتُون — *bar bakir yok altun* بارىدا مىس، يوقىدا ئالتۇن. بار بولسا مىستەك قەدىرسىز، يوق بولسا ئالتۇندەك قەدىرلىك بولىدۇ. بۇ ماقال ئۇرۇق - تۇغقانلىرى ئارىسىدا خارلىنىپ يۈرگەن كىشى ئارىدىن يوقالغاندا، ئۇنىڭ قەدرى ئۆتۈلگەنگە قارىتىپ ئېيتىلىدۇ.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

بَقِرْ bakir چىندا قويۇلغان بىر خىل مىس ئاقچىنىڭ ئىسمى.
ئېلىم - سېتىمدا ئىشلىتىلىدۇ.

بَقِرْ سُقِمْ bakir sokim باقىر سوقىم. مىررىخ (مارس) يۇلتۇ-
زىنىڭ ئېتى. قىزغۇچلۇقتا مىسقا ئوخشايدۇ.

بُكْرْ bøgür بۆرەك.

بُكْرْ bügür بۈگۈر. كۇچا شەھىرى بىلەن ئۇيغۇر ئېلى ئارىلە-
قىدىكى تاغ ئۈستىگە قۇرۇلغان قەلئە. بۇ يەر چېگرا.

تَبَرْ tapar تاپار. قىپچاق خانلىرىدىن «اِنالْ اُوزْ *inal oz*»
نىڭ ئىككى ئوغلىنىڭ بىرى.

تَتِرْ tatir تېتىر، تىقىر. تَتِرْ يِيرْ *tatir yər* — تېتىر يەر، سۇ-
سىز ۋە دەرەخسىز يەر.

تِتِرْ titir ھىنگان تۆگىنىڭ يەنە بىر خىل ئاتىلىشى.

تَقِرْ تَقِرْ takir takir تاقىر - تۇقۇر. اَتْ اَذاقِي تَقِرْ تَقِرْ اِتّي
at azaki takir takir ətti — ئات ئايىغى تاقىر - تۇقۇر قىلدى.

تِكِرْ تِكِرْ: tikir tikir «تِكِرْ تِكِرْ اِتّي *tikir tikir ətti*» بۇ-
نىڭ مەنىسى يۇقۇرىدىكىگە ئوخشاش.

تَمُرْ təmür تۆمۈر. بۇ سۆز «كُوكْ تَمُرْ كِرُو تُرْماسْ *kok təmür*
kərü turmas دېگەن ماقالدىمۇ كەلگەن. بۇ «كۆك تۆمۈر
بىكار تۇرمايدۇ، تەككەن يېرىنى يارىلايدۇ» دېگەن.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

بولىدۇ. بۇنىڭ باشقا بىر مەنىسىمۇ بار. قىرغىز، ياباقۇ، قىپچاق ۋە باشقا خەلقلەر قەسەم ئىچكەندە ياكى ۋەدە قىلغاندا، قىلىچنى يالىڭاچلاپ، ئالدىغا كۆندىلەڭ قويىدۇ- دە، «بُو كُوكْ كِرسُونْ قِزِلْ چِقْسُونْ «bu kök kirsün kizil qiksun» دەيدۇ. بۇ «ۋەدە بۇزۇلسا، قىلىچ قانغا بويالسۇن، تۆمۈر ئۆچ ئالسۇن» دېگەن بولىدۇ. چۈنكى ئۇلار تۆمۈرگە ھۆرمەت قىلىدۇ.

تَمُرْ tamur تۆمۈر. ئوغۇزلار بۇ سۆزدىكى «م-*m*» نى فەتھە- لىك قىلىپ سۆزلەپ، «تَمَرْ *tamar*» دەيدۇ. ئۇلار سۆز- نى ھەممىشە يىنىكلىتىپ سۆزلەيدۇ. فەتھە ھەرىكىلەر ئىچىدە ئەڭ يېنىكى بولغاچقا، ئۇلار كۆپىنچە فەتھە بىلەن سۆزلەشكە مايىل كېلىدۇ.

تَفَرْ tavar تاۋار. جانلىق ۋە جانسىز ماللار. ئوغۇزلار ۋە باشقىلار بۇ سۆزنى «و-ۋاۋ» بىلەن «تَوَرْ *tawar*» دەيدۇ. شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

تَفَرْ كِمِنْكْ اُكْلِسا بَكْلِكْ اَنَكَرْ كَرْكَيُورْ
تَفَرْسِزِنْ قَلِبْ بَكْ اَرَنْسِزِنْ اَمْكَيُورْ

tavar kimiŋ üklisə bəglik aŋar kərgəyür
tavarsizin kalïp bəg ərənsizin əmgəyür

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

[كىمنىڭ مېلى كوپەيسە، بەگلىك ئاڭا يارىشىدۇ،
بەگ مالسىز قالسا، ئادەمسىزلىكتىن ئەمگىلىدۇ.]

كىمنىڭ مېلى كوپەيسە، ئۇ باشقىلارغا قارىغاندا ئەلنى ئىدارە قىلىش ئىشىغا لايىقراق بولىدۇ؛ مالسىز قالغان بەگ ئوز ئەتراپىغا ئادەم يىغالماي قىيىنىلىدۇ، چۇنكى كىشىلەر ئۇنىڭغا مېلىنى دەپ خىزمەت قىلىدۇ.

جبر qupur چۇپۇر، ئوچكە چۇپۇرى. ھېچنەرسىگە ئەرزىمەيدىغان، كېرەكسىز نەرسىلەرنى «جبر جبر qupur qapur» دېيىشمۇ شۇنىڭدىن كەلگەن.

جتر qutur بەتخۇي. جتر كِشي qutur kixi — بەتخۇي ئادەم، مىجەزى ئەسكى ئادەم.

چغر qaƣir شىرنە.

چغر qaƣir ھاراق، شاراپ. بۇ ئىككى سوز بىر-بىرىگە قارىمۇ-قارشى ئىككى مەنىنى بىلدۇرىدىغان سوز.

چغر qaƣir چىغىر يول.

چقر qakir چېقىر، چېقىر كوز. ماقالىدا مۇنداق كەلگەن:

اِتْ جَقِري آتْقا تَكيِرْ اَتْ جَقِري اِتْقا تَكْماسْ — il

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

چېقىر كوز *qakiri atka təgir at qakiri itka təgməs* ئىت ئاتقا باراۋەر كېلەر، چېقىر كوز ئات ئىتقىمۇ بارا- ۋەر كەلمەس. چۈنكى، چېقىر كوز ئاتنىڭ كوزى ياخشى كورمەيدۇ. بۇ ماقال ئۇنداق ئاتقا يېقىن يولماسلىقنى ئۇندەپ ئېيتىلىدۇ.

جىكىر جىكىر qigir qigir گىچىر - گىچىر. قۇم ئارىلىشىپ قالغان نانىنى چاينىغاندا چىقىدىغان ئاۋاز.

سۇغۇر suojur سۇغۇر. بۇنىڭ تېرىسىدىن ياغمۇرلۇق قىلىنىدۇ.

سىغىر sioqir خانلارنىڭ كوپ ئادەم بىلەن قىلىدىغان بىر خىل ئوۋى. بۇنىڭدا، خاننىڭ ئادەملىرى ئورمانلارغا ۋە قىر- لارغا تارقىلىپ، ياۋا ھايۋانلارنى خان تۇرغان يەرگە قوغلاپ كېلىدۇ، خان ئالدىغا كەلگەن ھايۋانلارنى ھېچ ئاۋارە بولماستىن ئوۋلاۋېرىدۇ.

سىغىر sioqir سىيىر، كالا. سۇق سىغىرى — *suv sioqiri* سۇ كالىسى.

قىتىر katir قېچىر.

قىدىر kadir قىيىن، جاپالىق. قىدىر ناڭ — *kadir nəŋ* قىيىن نەرسە. قىدىر يىر — *kadir yər* تاغلاردا قار ۋە مۇز قېلىن بولغانلىقتىن، ئوتۇش قىيىن بولغان يەر.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

قَدِرْ kadir : قادِرْ قِشْ *kadir kix* — قارا قىش، قەھرىستان قىش.

قَدِرْ kadir قەيسەر، كەسكىن. خاقانىيە خانلىرىنى «قَدِرْخان *«kadirhan* دېيىش شۇنىڭدىن كەلگەن. بۇ سۆز مەنە جەھەتتىن ئەرەپچىگە توغرا كېلىدۇ. چۈنكى قەيسەرلىك، كەسكىنلىك كۈچ - قۇدرەتتىن كېلىدۇ. قەيسەر، كەسكىن ئادەم خالىغان ئىشنى قىلالايدىغان كۈچ - قۇدرەتكە ئىگە بولىدۇ.

قِسِرْ kisir قىسىر. تۇغمايدىغان خوتۇن ياكى ھايۋان. «قىسىر بايتال» مەنىسىدىكى «قِسِرْ قِسْراقْ *kisir kisrak«* سۆزى شۇنىڭدىن كەلگەن.

كَلَرْ kələr كېلەر.

بُغُزْ boojaz بوغۇز، كېكىرتەك.

تَبِزْ təpiz شورتاڭ يەر. تَبِزْ كِشِي *təpiz kixi* — ھەسەتخور ئادەم، ئىچى قوتۇر ئادەم.

تُبُزْ topuz : تُبُزْ يُكْ *topuz yük* — ئۇستىگە مىنگىلى بولمايدىغان دەرىجىدە كېلەڭسىز ئارتىلغان يۈك.

تِتِزْ titiz : تِتِزْ نانْكْ *titiz naŋ* — قىرتاق نەرسە، ھېلىلىدەك قىرتاق نەرسە.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

تكز tüküz : تكز آت *tüküz at* — پىشانىسىدە تەگىمەدەك ئېقى بار ئات، قاشقا ئات.

سغز saqïz سېغىز، چايناپدىغان سېغىز. سغز تپراق *saqïz toprak* سېغىز توپراق، سېغىز توپا.

سقز sakïz كىيىمگە يۇقان شالتاق ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەر، داغ.

سكز səkiz سەككىز. بۇ «سكز» *səkkiz* «نىڭ يېنىكلىتىلگەن شەكلى.

سمز səmiz سېمىز. ھەرقانداق ھايۋاننىڭ سېمىزى. بۇ سوزدە ئەرەپچىگە ئوخشاشلىق بار. بىرلا پەرقى ئەرەپچىدىكى «ن - *n*» ھەرپى تۈركچىدە «ز - *z*» غا ئالماشتۇرۇلغان. بۇ تۈركى تىللاردا بولۇپ تۇرىدىغان ئەھۋال. «سن *sən*» ۋە «سز *siz*» سوزلىرىدە «ز - *z*» ھەرپى «ن - *n*» بىلەن ئالماشقىنىغا ئوخشاش.

قبز kubuz قوبۇز. ئۇد (باربىت) قا ئوخشايدىغان تارلىق چالغۇ ئەسۋاۋى.

قتز kotuz قوتاز.

قتز إت kutuz it قۇترىغان ئىت، غالجىر ئىت.

قذز kaẑïz قوۋزاق، دەرەخ پوستى.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

قُذُزْ kuzuz چوكان، سېكىلەك.

قِمِزْ kīmiz قىمىز. تۇلۇمدا ئېچىتىپ ئىچىلىدىغان يىلقا سۈتى.

قِمِزْ اَلْمِلا *kīmiz almīla* — قىمىز ئالما، بىر خىل ئاچ-
چىق - چۈچۈك ئالما.

كُكُزْ koküz كوكس، كۈكرەك.

كِذِزْ kiziz كىگىز.

كِڤِزْ kiviz گىلەم.

كُڤِزْ küviz (ئىككى مەخرەج ئارىسىدا تەلەپپۇز قىلىنىدىغان
«ز» بىلەن) قىرى سوگەتكە ئوخشاش ئوتتۇرىسى چىرد-
گەن پور دەرەخ.

كُڤِزْ küviz : كُڤِزْ تِرْما *küviz turma* — پور تۇرما، يەنى
سېسىپ، تەمى بۇزۇلغان تۇرۇپ. تەمى بۇزۇلغان ھەرقاند-
داق نەرسىگىمۇ مۇشۇ سوز ئىشلىتىلىدۇ.

تِرُسْ tarus تورۇس.

تَلَسْ talas ئات بەيگىسىدە ۋە چوگەن ئويۇنىدا مەيدانىنىڭ
چېكىگە تارتىلغان ئارغامچا.

تَلَسْ talas تالاس. «طِراز *tiraz*» دىگەن نام بىلەن مەشھۇر
بولغان شەھەرنىڭ نامى. بۇ شەھەر ئىككى بولۇپ، بىرى

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

«اُلُغ تَلاسْ uluq talas — چوڭ تالاس» دېيىلىدۇ، يەنە بىرى مۇسۇلمانلار چېگرىسىدا بولۇپ، «كَمي تَلاسْ kəmi talas — كىچىك تالاس» دېيىلىدۇ.

تُلَسْ tulas : تُلَسْ يُوزْ tulas yüz — تاتارغان يۈز، سورۇن چىراي.

بِجِشْ piqix يىرتىش. چوڭلارنىڭ زىياپىتىگە ياكى بوشۇك تويىغا كەلگەنلەرگە تارتۇق قىلىش ئۈچۈن يىرتىلغان يىپەك رەخت.

بُرِشْ bürix پۈرۈم. تېرىدە ۋە كىيىمدە پەيدا بولغان قورۇق.

بَغِشْ baqix بېغىش. بارماقلارنىڭ ۋە باشقا ئەزالارنىڭ بوغۇمى. قومۇش ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەرنىڭ بوغۇممۇ شۇنداق دېيىلىدۇ.

بَقِشْ bakix بېقىش، قاراش، بىر-بىرىگە قاراش.

بِلِشْ bilix بىلىش، تونۇش-بىلىش. بۇ سوز بۇ يەردە سۈپەت، مەستەر ئەمەس.

بُلُشْ bulux پايدا. قىلغان ئىشتىن ئېلىنغان پايدا.

بُلُشْ bolux بولۇشۇش، سوز بىلەن ياردەم قىلىش.

اُلْ مَنكا بُلُشْ قِلْدِي ol maŋa bolux kildi — ئۇ ماڭا بولۇشتى.

تَبِشْ tapix تاپىلاش. ئىككى ئادەمنىڭ بىر-بىرىگە ئىش

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

تاپشۇرۇشى، ھاۋالە قىلىشى.

تُتُش tutux كايىش، قاتتىق گەپ قىلىش. بۇ سوز قاتتىق-راق تەلەپپۇز قىلىنىدۇ.

تُتُش tutux تۇتۇش. ئەرلەر ئىسمى.

تَڤُش tavux ھىس-تۇيغۇ؛ تەۋىش، شەپە.

تُقِش tokix توقۇنۇش، ئۇرۇش، جەڭ. شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

تُقِيش اِجرا اُرِشتِم
الُغ بِرلَا قَرِشتِم
تُكُز اَتِن يَرِشتِم
اَيدِم اَمدِى اَل اُتَار

tokīx iqrə urixtīm
uluoq birlə karixtīm
tükuz atīn yarixtīm
aydīm əmdi al utar

[توقۇنۇش ئىچىدە ئۇرۇشتۇم،
ئۇلۇغ بىلەن قىرىشتىم،
قاشقا ئات بىلەن چېپىشتىم،
ئۇتار! ئەمدى ئال، دېدىم.]

جەڭدە ئەلنىڭ چوڭى بىلەن ئۇرۇشتۇم، قاشقا

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ئاتقا منىپ جەڭگە كىردىم؛ «ئەي، ئۇتار! بۇنى ئال»
دەپ ئوق ئاتتىم. ئۇتار — بىر ئادەمنىڭ ئىسمى.

تُقِشْ tokix توقۇش. ئادەم ئىسمى.

تَكِشْ təgix ئاش ئېتىش، بىر - بىرىگە لوقما يېدۈرۈش.

تَكِشْ təgix ھەر نەرسىنىڭ ئاخىرى، تۈگىشى.

تَكِشْ təkix تەكىش. ئەرلەر ئىسمى.

جَبِشْ qəbix چەۋىش. ئالتە ئايلىق چىشى ئوغلاق.

جَوُشْ qavux چاۋۇش. جەڭلەردە سەپلەرنى تۈزەيدىغان،
ئۇرۇش قىلمىغان چاغلاردا ئەسكەرلەرنى خەلققە زۇلۇم
سېلىشتىن چەكلەيدىغان ئەفتىسەر.

جِقِشْ qikix چىقىش، پايدا، مەنپەئەت. اُلْ اِيشْتا جِقِشْ يُوقْ
— *ol ixta qikix yok* ئۇ ئىشتا پايدا يوق، بۇ ئىش
چىقىش قىلمىدى.

جَلِيشْ qalix چېلىش، كۈرەش.

سُرُشْ sürüx چۈرۈش. بۇغداي باشقىنى دېنى قېتىشتىن ئىلگىرى
ئۈزۈۋېلىپ، ئوتتا پۇچۇلاپ، يانچىپ يېيىلىدىغان
يېمەكلىك.

سِقِشْ sikix سىقىش، بىر - بىرىنى ئىتتىرىش، تارچىلىق. تىقما-
تىقمىلىق.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

سۆكۈش sokūx سوكۇش، تىللاش.

سۈكۈش sūgūx (يۇمشاق «ك - g» بىلەن) كاۋاپ قىلىشقا مۇۋاپىق كېلىدىغان قوزا ۋە ئوغلاق گوشى. ئوغۇزچە.

سىكىش sikix سىكىش، جىنسىي ئالاقە.

قەپىش kapīx بۇلاش، بۇلاڭ - تالاڭ قىلىش.

قەپۇش kapux قاپۇش. ئارغۇ ئېلىدە بىر يەر نامى.

قەچىش kaqix قېچىش، قاچ - قاچ. خەلق ئارىسىدا پەيدا بولغان ھۈركۈش. ماقالىدا مۇنداق كەلگەن. قەچىش بولسا قىيا كۆرماس kaqīx bolsa kīya kormas — قاچ - قاچ بولسا، ھېچكىم بىر - بىرىگە قارىماس.

قۇچۇش kuqux قۇچۇش، قۇچاقلاش.

قەزەش kazax قاياش، يېقىن تۇققان.

قەزىش kazix قېزىش. ھايۋان تېرىسىدىن تىلىنغان تاسما.

قەرىش karīx غېرىچ. بىر قەرىش bir karīx — بىر غېرىچ.

قوغۇش kooqux ئاشلانغان ۋە ئاشلانمىغان تېرە.

قوغۇش kooqux قوغۇش، قوش، نۇر. تەگىرمان قوغۇشى tagirman kooquxi — تۈگمەن نورى.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

قُغُشْ kuqux ئوقنى سىلىقلاش ۋە تەكشىلەش (بىر خىل ئۆلچەمگە كەلتۈرۈش) ئەسۋاۋى.

قَمِشْ kamix قومۇش.

كَجِشْ kəqix دەريا ۋە ئېقىندىن ئۆتىدىغان كېچىك. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: اُلْ كَجِشْنِى سُوق اِلَتِّي — *ol kəqixni suv alətti* ئۇ كېچىكنى سۇ ئېلىپ كەتتى. بۇ ماقال «بولار ئىش بولۇپ بولدى، ئەمدى ئورنىغا كەلمەيدۇ» دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ.

كَرِشْ kərix ئۈستىگە چىققىلى بولىدىغان تاغ چوققىسى. ئۆگۈزچە.

كَرِشْ kərix ئاتنىڭ گەجگىسى، ئۈچىسى. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: كَرِشْ يَغِرِي اُغْلُقا قَلِيرْ — *kərix yaƣiri oƣulka kalir* گەجگە يېغىرى ئوغۇلغا قالار. بۇ سىگىرلار تۇپلانغان يەر بولغاچقا، بۇ يەردىكى يېغىر ئاسان ساقايمايدۇ. بۇ ماقال شۇنداق يېغىردىن ساقلىنىشقا دەۋەت قىلىپ ئېيتىلىدۇ.

كَرِشْ kərix ئۇرۇش ۋە جاڭجالدا تاقابىل تۇرۇش، قارشىلىق كۆرسىتىش.

كُرُشْ korüx كۆز تىكىشىش.

كِرِشْ kirix كىرىچ، ئوقيا كىرىچى.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

كِرِشْ kirix كىرىش، كىرىم. بىر ئادەمنىڭ ئۆز مۈلكىدىن كىرگەن كىرىمى.

كَرِشْ kərix تىركىشمىش. ئۇرۇشۇش. ناللىك كَرِشْتِنْكْ *nəlik kərixtiŋ* — نېمە ئۈچۈن ئۇرۇشتۇڭ؟

كَلِشْ kəlix كېلىش. كَلِشْ بَرِشْ *kəlix barix* — كېلىش-بېرىش. مېھمانخانىسىنى «كَلِشْلِكْ بَرِشْلِغْ اَىْ *kəlixlig barixliq əv*» دېيىشمۇ شۇنىڭدىن كەلگەن.

كُمُشْ kümüx كۈمۈش. شېمردا مۇنداق كەلگەن:

اَلْبْ اَرَنْنِى اُزُرْدُمْ
بويْنِنْ اَنِكْ قَذُرْدُمْ
اَلْتُنْ كُمُشْ يُذُرْدُمْ
سوسِىْ قَلِنْ كِيمْ اَتار

alp ərənni əzürdüm
boynïn aniŋ kazïrdïm
altun kümüx yuzurdum
süsi kalïn kim ətər

[باتۇر ئەرلەرنى ئايرىدىم،
ئۇنىڭ بويىنىنى قايرىدىم،
ئالتۇن - كۈمۈشلەرنى ئالدىم،
قوشۇنى كۆپ كىم ئۇتەلەيدۇ؟]

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

بىر جەڭنى تەسۋىرلەپ شۇنداق دېيىلىدۇ: دۈشمەن قوشۇنلىرىنى پارچىلىۋەتتىم. بويۇنلىرىنى قايرىدىم، غەزىنىسىدىكى ئالتۇن - كۈمۈشلىرىنى ئالدىم. دۈشمەن ئەسكىرى كىشى ئۆتەلمەستەك دەرىجىدە كۆپ ئىدى.

كُمُشْ kümüx تەڭگە. چۈنكى تەڭگىنىڭ تەركىۋىدە كۈمۈش بار.

كُمُشْ kümüx كۈمۈش. دىدەكلەر ئىسمى.

بَتِغْ patïoq پىتىق. دەريا ۋە ئېقىنلارنىڭ چوڭقۇر يېرى.

بِجِغْ piqïoq پىچىم، ۋەدە. ئەھدە. اُلْ مَنِكْ بِرْلا بِجِغْ قِلْدِى ol məniŋ birlə piqïoq kïldi — ئۇ مېنىڭ بىلەن پىچىمغا كەلدى.

بَرِغْ barïoq: اُلْ بَرِغْ بَرْدِى ol barïoq bardi — ئۇ ھېچ-نېمىگە قارىماي بېرىۋەردى.

بَرِغْ barïoq سېسىق نەرسە. بۇ سۆز يالغۇز ئىشلىتىلمەي، «سَسِغْ بَرِغْ» sasïoq barïoq شەكلىدە جۈپ سۆز قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ، بۇنىڭ مەنىسى «سېسىق، بەخسىغان» دېگەن بولىدۇ.

بَسِغْ basïoq كېچىسى قونىدىغان جاي. اُلْ اَنِى بَسِغِنْدا تُتْتِى ol anï basïoqïnda tutti — ئۇ ئۇنى قونىغان يېرىدە تۇتتى.

بُسُغْ pusuoq بوكتۇرمە، پىستىرما.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

بشغ boxuoq رۇخسەت. خان تەرىپىدىن ئەلچىنىڭ قايتىپ كېتىشىگە بېرىلگەن رۇخسەت (قەغىزى). ئەلچىگە بېرىلگەن سوغىسىمۇ مۇشۇ سوز ئىشلىتىلىدۇ. بۇ سوز ئەدەبىيچە «سفرة» دېگەن سوزگە ئوخشايدۇ. «سفرة» ئەسلىدە «مېھمانغا تەييارلانغان تائام» دېگەن مەنىنى بىلدۈرسىمۇ، كې- يىنچىرەك يېمەكلىكلەرنىڭ ئاستىغا سېلىنىدىغان «تېرە سۇپرا» (داستىخان) مەنىسىنى بىلدۈرىدىغان بولۇپ قالغان. شۇنىڭدەك ئوز قېرىنداشلىرىنى يوقلاش ئۈچۈن يىراقتىن كەلگەن ئا- دەم قايتىپ كېتىدىغان چاغدا ھەممە ئۇرۇق - تۇققانلىرىنى زىياپەتكە چاقىرىدۇ. ئاندىن بىرمۇنچە سوغاتلار بىلەن ئۇنىڭ كېتىشىگە رۇخسەت بېرىلىدۇ، ئەنە شۇ زىياپەتكىمۇ «بشغ آشى *boxuoq axi* — رۇخسەت ئېشى» دېيىلىدۇ.

بشغ pixioq پىششىق. بشغ آش *pixioq ax* — پىششىق ئاش. پىشقان ھەرقانداق نەرسىگىمۇ مۇشۇ سوز ئىشلىتىلىدۇ. بشغ كربج *pixioq kərpiq* — پىششىق كېرپىچ. پىششىق خىش. بشغ سجوك *pixioq süqük* — قايىنىتىلغان شاراپ.

بقغ bakioq بېقىش، قاراش، كورۇش. انك بقغي كر *aniŋ bakioqi kər* — ئۇنىڭ بېقىشىنى كور.

مېنىڭ تىلىگىم، بۇ كىتاپتا بۇ خىلدىكى مەستەرلەر- نىڭ ھەممىسىنى ئەمەس، پەقەت كوپ قوللىنىلىدىغانلىرىنىلا بېرىشتۇر.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

بشغ puxuƣ ئىچ پۇشۇغى. بشغ بشدى *puxuƣ puxdi* —
ئىچى پۇشتى، يەنى كۆڭلى بىئارام بولدى، خاپا بولدى.

تبغ tapuƣ خىزمەت، خىزمەت قىلماق.

تبغ tapuƣ تېپىنىش، تائەت ـ ئىبادەت. تەڭرى تبغى
tanri tapuƣi — تەڭرىگە تېپىنىش.

تتغ tutuƣ تۇتۇق، گورە، رەنە.

تتغ tutuƣ تۇتقاقلىق. آنىڭ تتغى بار *aniŋ tutuƣi bar* —
ئۇنىڭ تۇتقاقلىقى بار.

تذغ tiziƣ تىيىق، بىر ئىشتىن تىيىش. توساش، مەنئى قىلىش.

ترغ tariƣ ئاشلىق. بۇ دانلىق زىرائەتلەرنىڭ ئومۇمى ئىسمى.

ترغ tariƣ بۇ كۆپچىلىك تۈرك خەلقلىرى تىلىدا «بۇغداي»
دېگەن بولىدۇ، يالغۇز ئوغۇزلار بۇ سۆزنى «تېرىق» دېگەن
مەنىدە قوللىنىدۇ. بۇ توغرا ئەمەس. ئۇلار بۇغداينى
«اشلق *axlik*» دەيدۇ.

ترغ turuƣ تۇراق؛ تۇرا، تاغ تۇرا.

ترغ toruƣ تورۇق. بو اغلانغ بير ترغقا الدم *bu* —
oƣlaniƣ bir toruƣka aldim بۇ بالىنى بىر تورۇق
(ئات) قا ئالدىم. بەزىدە كىنايە تەرىقىسىدە تورگە ۋە
كالىلارغۇ مۇشۇ ئىسىم بىلەن يۇرگۈزۈلىدۇ. ترغ ات

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

toruq at — تورۇق ئات.

تُرِغْ toriq : تُرِغْ أَرْتْ تِيزْ *toriq art təz* — تورغات. قەشقەردە بىر يايلاقنىڭ نامى[1].

جَقِغْ qaviq قامچا ئۇچى.

سَبِغْ sapiq چىبدىرنىڭ ئېتىكى.

سَتِغْ satiq سېتىق، سودا ـ سېتىق.

سِذِغْ siziq پەش، كىيىمنىڭ پېشى. سِذِغْ يَبِبْ الْتُرْدِي *siziq yapip olturdi* — پەشمىنى يېپىپ ئولتۇردى، يەنى يەكتەكنىڭ ئىككى پېشىنى قىستۇرۇپ ئولتۇردى. مۇنداق قىلىش نازاكەت ھېساپلىنىدۇ.

سِذِغْ siziq چىش ئارىچى. بىرەر ئادەمگە سىر ساقلاشنى تاپىلىغاندا، «بُو سُزْنِي سِذِغْدِنْ سِزْتْما — *bu sozni siziqdin sizitma* بۇ سۆزنى چىشىڭنىڭ ئارىچىدىن چىقارما» دېيىلىدۇ.

سَرِغْ sariq سېرىق. توق سېرىق نەرسە «سَبْ سَرِغْ «*sap sariq*» دېيىلىدۇ. ئادەمدە بولىدىغان ئۆت كېسىلى يەنى سەپرامۇ «سَرِغْ» «*sariq*» دېيىلىدۇ.

---

[1] ئۇلۇغچات ناھىيىسىنىڭ شەرقىي شىمالىدا تورغات داۋىنىدىن چۈشىدىغان تورغات دەرياسىنىڭ بويى بولسا كېرەك. ھازىر بۇ يەردە تورغات مەھەللىسى بار.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

سَرِغْ sarioq: سَرِغْ سُوْقْ sarioq suv — سېرىق سۇ، قىرىندا
تۇپلىنىدىغان سېرىق سۇ. سېرىق سۇ. رەڭلىك ھەرقانداق
نەرسە «سَرِغْ سُرِغْ sarioq surioq» دېگەن جۈپ سۆز
بىلەن ئىپادە قىلىنىدۇ.

سُرْغْ soruoq سۈرۈشتە. سُرْغْ قِلْدِي soruoq kildi — (يۈتكەن
نەرسىنى) سۈرۈشتە قىلدى.

جَلِغْ qalioq بۇ سۆزمۇ يوقالغان نەرسىنى «سۈرۈشتۈرۈش،
ئاختۇرۇش» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. بەگلەرنىڭ يېزا
خەلقى ۋە كوچمەنلەرگە ئادەم ئەۋەتىپ، ئۇلارنى بىر
مۇھىم ئىشقا چاقىرىشقىمۇ مۇشۇ سۆز ئىشلىتىلىدۇ.

قَبْغْ kapuoq قوۋۇق، قاپقا، ئىشىك.

قَتِغْ katioq قاتتىق. ھەر نەرسىنىڭ قاتتىقى.

قَذِغْ kazioq قىيىق، قىيىپ تىكىش.

قُذْغْ kuzuoq قۇدۇق. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: قُذْغْدا سُوْقْ
بَارْ اِتْ بُرْنِي تَكْمَاسْ — kuzuoqda suv bar it burni tagmas قۇدۇقتا سۇ بار، ئىت بۇرنى تەگمەس. بۇ
ماقال ئارزۇ قىلغان ئىشقا قولى يەتمەيدىغان ياكى بىركىمـ
نىڭ قولىدىكى ئاشقا كۆزى چۈشسىمۇ، ئۇنى قولغا كەلـ
تۈرەلمەيدىغان ئادەمگە قارىتىپ ئېيتىلىدۇ.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

قِذِغ kïzïoq قىرغاق. دېڭىز، دەريا، ئۆستەڭ ۋە ئېرىقلارنىڭ قىرغىقى. ھەرقانداق نەرسىنىڭ چېتى، قىرغىقىمۇ مۇشۇ سۆز بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. اَرِق قِـذِغي —*arïk kïzïoqï* ئېرىق قىرغىقى. اَيَق قِـذِغي —*ayak kïzïoqï* ئاياق (قاچا) قىرغىقى. يار قِـذِغي —*yar kïzïoqï* —يار قىرغىقى.

قُرُغ kuruoq قۇرۇق، بوش. قُرُغ اَق —*kuruoq av* (ئادەم ئۆلتۈرمايدىغان) قۇرۇق ئوي. ئىچىدە نەرسە ـ كېرەك يوق ئويمۇ شۇنداق دېيىلىدۇ. قُرُغ الْما —*kuruoq ulma* قۇرۇق كوزا. ئىچى بوش قاچىنىمۇ مۇشۇ سۆز ئىشلىتىلىدۇ.

قُرُغ kuruoq قۇرۇق (ھولنىڭ ئەكسى). ئاۋالقى ئۇقۇم شۇ-نىڭدىن كېلىپ چىققان.

قُرِغ koriaq قورۇق. بەگلەرنىڭ مال باقىدىغان مەخسۇس ياي-لىقى. قورۇغدىلىدىغان ۋە كۆزىتىلىدىغان ھەرقانداق نەرسىمۇ شۇنداق دېيىلىدۇ.

قَسِغ kasïoq قوۋۇز. ئېغىزنىڭ ئوڭ ۋە سول تەرىپىدىكى بوشلۇق.

قِسِغ kïsïoq قاماقخانە، تۈرمە. اُلْ بَگْ قِسغِنْدا قَلْدِي — *ol bag kïsïoqïnda kaldï* ئۇ (بىر ئىش سەۋەبىدىن) بەگ-نىڭ قاماقخانىسىدا قالدى.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

قسغ kusïoq قۇسۇق. انی قسغ تتّی — *anï kusïoq tutti* ئۇنى قۇسۇق تۇتتى، يەنى ئۇنىڭ قۇسقۇسى كەلدى.

قشغ koxuoq قوشاق، شېئىر، قەسىدە. شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

ترکن قتن قتینکا تکر مندن قشغ
ايغل سزنك تبغجی اتنر ینکی تبغ

türkən katun katïŋa təgür məndin koxuoq
ayoqïl siziŋ tapuoqqï etnür yaŋï tapuoq

[تۈركەن خوتۇن قېشىغا مەندىن قوشاق يەتكۈز،
سىزنىڭ خىزمەتچىڭىز يېڭى خىزمەت ئۆتۈنىدۇ، دېگىن.]

خاننىڭ خوتۇنى ھۇزۇرىغا مەندىن قوشاق (قەسىدە) يەتكۈز، سىزنىڭ خىزمەتچىڭىز يېڭى خىزمەتلەرنى ئۈمىت قىلىدۇ، دېگىن.

ققغ kakïoq ئاچچىق، غەزەپ، قېرىشىش. من انك ققغندا بو ايش قلدم — *mən anïŋ kakïoqïnda bu ix kïldïm* مەن ئۇنىڭ بىلەن قېرىشىپ بۇ ئىشنى قىلدىم.

قمغ kamuoq ھەممە. قمغ کشی توز ارماس — *kamuoq kixi tüz ərməs* ھەممە كىشى تەكشى بولماس.

قنغ kanïoq تەشنالىق، ئارزۇ - ئارمان. شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

تُتْجِي يَغَر بُلِيتِي اَلْتُنْ تَمَار اَرِغْ
اَقْسا اَنِنْكْ اَقِيني قَنْدِي مَنِنْكْ قَنِغْ

tutqi yaoqar buliti altun tamar ariq
aksa aniŋ akini kandi məniŋ kaniq

[(ئۇنىڭ) بۇلۇتى ئۈزۈلمەي يېغىۋاتىدۇ،
(ئۇنىڭدىن) ئېرىق (ساپلا) ئالتۇن تېمىۋاتىدۇ،
ئۇنىڭ ئېقىنى ئاقسا، مېنىڭ تەشنالىقىم قاندى.]

ئايال پادىشاھنىڭ ئېھسانلىرىنى تەرىپلەپ شۇنداق دېيىلىدۇ: ئۇنىڭ ساخاۋەت بۇلۇتىدىن ساپ ئالتۇن ياغىدۇ، ئەگەر ئۇنىڭ سەل ـ ئېقىنى بىزگە قاراپ كەلسە، شاتلىقىم تېشىپ، تەشنالىقىم قاناتتى.

بِتِقْ putik پۇتاق، شاخ. ھەر نەرسىنىڭ پۇتىقى.

بِتِقْ putik كىچىك تۇلۇم. قەشقەرچە.

بِتِقْ putik ئاتنىڭ شىراق تېرىسىدىن قىلىنغان تۇلۇم. ئۇنىڭدا قىمىز ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەر ساقلىنىدۇ.

بُتَقْ putak پۇتاق. بىر دىيالېكتتا. بۇ سۆزدىكى «ت ـ t» ھەرپىنىڭ فەتھەلىك ئوقۇلىدىغان تۈرى بولغانىدەك، كەسرىلىك ئوقۇلىدىغان تۈرىمۇ بار. شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

كِمْ اَيِبْ اِشْتُرْ قُلاقْ
اَیْ اَڤِی اَرْتُجْ بُتاقْ

kim ayïp əxtür kulak
ay əvi artuq putak

[كىم ئېيتىپ، (قانداق) قۇلاق ئىشىتكەنكى،
ئاينىڭ ئۆيى ئارتۇچ پۇتىقى، (دەپ)·]

شائىر سوپۇملۇگىنىڭ يۈزنى ئايغا، بويىنى ئارتۇچ دەرىخىگە ئوخشىتىپ مۇنداق دەيدۇ: ئاينىڭ ئۆيىمۇ، تۇرار جايىمۇ ئارتۇچ دەرىخىنىڭلا پۇتىقى دەپ كىم ئېيتقان ۋە ئۇنى قايسى قۇلاق ئىشىتكەن؟

بُجُقْ puquk پۇچۇق، كەمتۈك، كېسىلگەن، پۇچۇلغان نەرسە.

ھەرقانداق نەرسىنىڭ يېرىممۇ «بُجُقْ *puquk*» دېيىلىدۇ.
بُجُقْ يَرْماقْ *puquk yarmak* — پۇچۇق يارماق.

بِذِقْ bïzïk بۇرۇت.

بَرَقْ barak يۈكى پاخپايغان ئوۋ ئىتى. تۈركلەرنىڭ ئېيتىشىچە، بۇركۈت قېرىغاندا ئىككى تۇخۇم تۇغۇپ، ئۇلارنى باسارمىش؛ تۇخۇملارنىڭ بىرىدىن باراق ئاتلىق كۈچۈك چىقارمىش. ئىتلارنىڭ ئەڭ تېز يۈگۈرىدىغىنى ۋە ھەممىدىن ئوبدان ئوۋ قىلالايدىغىنى شۇ باراق ئىتى بولار-

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

مىش. ئىككىنچى توخۇمدىن بۇركۇتنىڭ چۈجىسى چىقار-
مىش، بۇ تۇنىڭ ئاخىرقى چۈجىسى بولارمىش.

يُرِق yorїk يورۇق، خۇي - پەيل، يۈرۈش - تۇرۇش، خۇلق.

بَكْ يُرِقي نَتَكْ — bәg yorїkї nәtәg بەگنىڭ خۇي -
پەيلى قانداق؟

بِرُق bїruk بۇيرۇق. خاننىڭ يېنىدا چوڭلارنى جاي - جايىغا
ئولتۇرغۇزىدىغان كىشى، پەرمانچى. بۇ سوزنىڭ ئەسلى
«بيرُق» buyruk تۇر، چۈنكى بۇ ئادەم ئۇلارنى شۇ-
نىڭغا بۇيرۇيدۇ.

بُزُق buzuk بۇزۇق، بۇزۇلغان. بُزُق اَوْ buzuk әv — بۇ-
زۇق ئوي. بۇزۇلغان، يىقىلغان ھەرقانداق نەرسىگىمۇ
مۇشۇ سوز ئىشلىتىلىدۇ.

بَشَق baxak باشاق. ئوق ۋە نەيزە ئۇچىدىكى تومۇر.

بَشَق baxak باشاق، كەش، پوپۇچ. چىگىلچە. ئوغۇز ۋە قىپ-
چاقلار بىر «م - m»نى قوشۇپ «بَشْمَق baxmak» دەيدۇ.
مۇنداق ھەرپ قوشۇش ئەرەپ تىلىدىمۇ بار. مەسىلەن:
«تَمَدَّ رِعَتَ الْمَرْأَةُ» دېگەن ئىبارىدىكى «تَمَدْ رِعَتْ»
سوزى ئەسلىدە «تَدَرَّعَتْ» بولۇپ، «دِرْع» سوزىدىن كەل-
گەن. «تَمَسْكَنَ الرَّجُلُ» دېگەن ئىبارىدىكى «تَمَسْكَنَ»

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

سوزىمۇ ئەسلىدە «تَكَّنْ» بولۇپ، «سُكُونْ» سوزىدىن كەلگەن.

بُشَقْ puxak غەمكىن، ئىچى پۇشقاق. بُشَقْ اَرْ *puxak ər* — ئىچى پۇشقاق ئادەم. ئوغۇز ۋە باشقىلارنىڭ تىلىدا.

بِشِقْ pixik پىششىق. بِشِقْ اَتْ *pixik ət* — پىششىق گوش. ياغمىلار «بَشِقْ» *baxik* دەيدۇ.

بَلِقْ balik بېلىق. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: بَلِقْ سُفْدا كُوزِى تَشْتِنْ *balik suvda kozi taxtin* — بېلىقنىڭ ئوزى سۇدا، كوزى تاشقىرىدا. بۇ ماقال بىر ئىشنى بىلىپ تۇرۇپ بىلمەسكە سالىدىغان ئادەملەرگە قارىتىپ ئېيتىلىدۇ.

بَلِقْ balik لاي. ئارغۇلار ۋە بىر قىسىم ئوغۇزلار تىلىدا. ئارغۇلارنىڭ بىر قىسمى ئۈچ ساكىنلىق تاۋۇشنى يانمۇ-يان كەلتۈرۈپ، «بالْقْ» *balk* دەيدۇ. تۈرك تىلىدا پەقەت ئىككى ساكىن بىر يەردە كېلەلەيدۇ. ئارغۇلارنىڭ تىلى سەل بۇزۇلغان.

بَلِقْ balik ئىسلامىيەتتىن ئىلگىرى تۈرك ۋە ئۇيغۇر تىللىرىدا شەھەر، قەلئە. شۇڭا ئۇيغۇرلارنىڭ ئەڭ چوڭ شەھەرلىرىدىن بىرى «بِيشْ بَلِقْ» *bəx balik* دەپ ئاتىلىدۇ، بۇ «بەش شەھەر» دېگەن بولىدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ يەنە بىر

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

شەھىرى «يَنكِي بَلِقْ» *yaŋi balik* دەپ ئاتىلىدۇ، بۇ «يېڭى شەھەر» دىگەن بولىدۇ.

بُلَقْ bulak : بُلَقْ اَتْ *bulak at* — بويى قىسقا، ئۇچىسى كەڭ ئات.

بُلَقْ bulak بۇلاق. بىر تۈرك قەبىلىسىنىڭ نامى. ئۇلارنى قىپچاقلار ئەسىر ئالغان ئىدى، كېيىن ئۇلۇغ تەڭرى ئۇلارنى قۇتقازدى ۋە ئۇلار «اَلْكَا بُلَقْ *alka bulak*» دەپ ئاتىلىدىغان بولدى. بۇ سوز «بُلَقْ» ۋە «بُلاقْ» شەكىللىرىدە يېزىلىشىمۇ مۇمكىن.

بَمُقْ pamuk پاختا. ئوغۇزچە.

تُبِقْ topik توپۇق. چوگەن بىلەن ئۇرۇپ ئوينايدىغان توپۇق توپ.

تُبِقْ topik توپۇق. تُبِقْ سُنْكُوكْ *topik soŋük* — قوينىڭ توپۇق سوڭىكىدىن قىلىنىدىغان غىزا.

تُتُقْ tutuk پېچىۋېتىلگەن، ئاختا.

تُرُقْ turuk ئورۇق. ھەر نەرسىنىڭ ئورۇغى.

اَرُقْ aruk : اَرُقْ تُرُقْ *aruk turuk* — ئاروق تورۇق. قەشقەر بىلەن فەرغانە ئوتتۇرىسىدىكى قىيىن ئۆتكەل، داۋان.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

تَزَقْ tuzak تۇزاق. شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

اِكْلَدِي مانِنْكْ اَذاقْ
كُرْمَذِبْ اُغْرِي تُزاقْ
اِكْلَدِمْ اَنْدِنْ اُزاقْ
اَمْلَكِلْ اَمْدِي تُزاقْ

iglədi məniŋ ażak
kөrməżip oqri tuzak
iglədim andïn uzak
əmləgil əmdi tuzak

[مېنىڭ ئايىغىم ئاغرىدى،
يوشۇرۇن تۇزاقنى كۆرمەي (ئىلىنىپ قېلىپ)،
ئاندىن ئۇزاق ئاغرىق تارتتىم،
سۆيۈملۈكۈم، ئەمدى ئەملىگىن.]

يوشۇرۇن تۇزاقنى كۆرمەي، ئۇنىڭغا ئايىغىم ئىلىنـدى، مۇشۇ سەۋەپتىن ئۇزاق ئاغرىدىم، ئەي سۆيۈملۈكۈم، ئەمدى مېنى ئۆزەڭ ئەملىگىن.

تَزَقْ tuzak ئۆزىگە يېقىن كۆرۈپ ئىپتىلىدىغان سۆز. بۇ سۆز «سۆيۈملۈكۈم» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ، ئاخىرىغا «ى- يا» قوشۇلۇپ، «تُزاقِي *tuzakï*» دەپمۇ تەلەپپۇز قىلىنىدۇ.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

تشق taxak تاشاق. بىر ـ بىرىگە يېقىن جايلاشقانلىقى سەۋە-
ۋىدىن زەكەرمۇ «تشق *taxak*» دېيىلىدۇ.

تتق tutuk تۇتۇق. ئەرلەر ئىسمى.

تنق tanuk تونۇق، گۇۋا.

جبق qabak تۈرك كولىدە بولىدىغان بىر خىل كىچىك بېلىق.
شۇنىڭغا ئوخشىتىپ پەسكەش ئادەملەرمۇ «جبق أر *qabak ər*» دېيىلىدۇ.

جبق qibik چىۋىق، ھول چىۋىق.

ججق qoquk تورۇشەن، چوچقا كۈچۈكى.

جرق qaruk چورۇق. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: يذاغ آتي جرق كوجي ازق — *yażaq ati qaruk küqi azuk*
ياياقنىڭ ئېتى چورۇق، كۈچى ئوزۇق. بۇ ماقال يولدا پۇتىنى قاپارتىۋېلىشتىن ۋە ھالسىزلىنىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، مۇشۇ ئىككى نەرسىنى تەييارلاشقا ئۈندەپ ئېيتىلىدۇ.

جرق qaruk چارۇق. تۈرك قەبىلىلىرىدىن بىرى. ئۇلار «برجق *barquk*» شەھىرىنىڭ يېنىدا ياشايدۇ. «برجق *barquk*» ئافراسىياپ شەھەرلىرىدىن بىرى. ئۇ يەردە «بخت نصر *buhtu nəssər*»نىڭ ئوغلى «بتزن *bətzən*» قامالغان.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

جُلْق qoluk چولاق.

جُلِق qulik چۇللۇق. چوڭلۇغى پاختەكچىلىك كېلىدىغان، سۇدا ياشايدىغان ئالا قۇش.

جُمَق qomak چوماق، توقماق.

جُمَق qomak ئۇيغۇرلار ۋە مۇسۇلمان بولمىغان ھەممە خەلق مۇسۇلمانلارنى «جُمَق آرِى *qomak ari*» دەيدۇ. بۇ «مۇسۇلمانلاردىن بىر ئادەم» دىگەن بولىدۇ.

جَنَق qanak چاناق. ياغاچتىن ئويۇپ ئىشلەنگەن تۇزلۇق ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش قاچىلار.

جَنَق qanak چاناق، قاچا. ئوغۇرچە.

سَجُوق saquk چېچىق. سَجُوق نَانْك *saquk naŋ* — چېچىق نەرسە.

سُذُق suzuk تۇكۇرۇك.

سِرُق siruk تىرەك، چىدىر تىرىگى.

سَسِق sasik تەشتەك، ساپال قاچا. ئوچ ۋە ئۇنىڭ نېرىقى تەرىپىدە تۇرىدىغانلارنىڭ تىلىدا.

سُسِق susik سوغا، ياغاچ چېلەك. بۇ سوزنى پەقەت بىر قەبىلىدىلا ئاڭلىدىم.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

قَبَقْ kapak قاپاق. كُوزْ قَبَقِي *koz kapaki* — كوز قاپىقى.

قَبَقْ kapak قاپاق. قاتمىغان ۋاقتىدا يىيىلمىدىغان هول قاپاق.

قَبَقْ kapak قىزلىق، قىزنىلىك قىزلىقى. قِيزْ قَبَقِي سِيدِي *kiz* —
kapaki sidi قىزنىلىك قىزلىقى ئېلىندى.

قَتِقْ katik تۇتماچ (چوپ) قا قېتىلىدىغان قېتىق، سەرىكە ۋە
شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەر.

قَتِقْ katik قېتىق. ھەرقانداق نەرسىگە قېتىلغان (قوشۇلغان)
نەرسە.

قُجَقْ kuqak قۇچاق. بِيرْ قُجَقْ بُوزْ *bir kuqak boz* — بىر
قۇچاق بوز.

قَذِقْ kazik قېيىق. ياغاچتىن ئويۇپ ياسالغان نەرسە. ئارغۇچە.

قَرَقْ karak قاراق. كوز قارىغى. قَرا قَرَقْ *kara karak* —
كوز قارىسى. اُرُنُكْ قَرَقْ *ürüŋ karak* — كوز ئېقى.
اُوتْ قَرَقْ *ot karak* — كوز قارىچۇغى.

قِرُقْ : kiruk قِرُقْ اَرْ *kiruk ər* — قولى سوغلىلىپ كەتكەن ئادەم.
قِرُقْ اَذاقْ *kiruk azak* — سوغلىلىپ كەتكەن ئاياق.

قَزُقْ : kazuk قَزُقْ اَرِقْ *kazuk arik* — قېزىلغان ئېرىق.
باشقىلاردىمۇ شۇنداق.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

قَسُقْ kasuk تورسۇق. ئات تېرىسىدىن قىلىنغان تۇلۇم. ئىچىگە سۈت ۋە قىمىزغا ئوخشاش نەرسىلەر قاچىلىنىدۇ.

قَسُقْ kasuk قاسراق، دەرەخ پوستى. بۇ سۆزنىڭ ئەسلى «قَسْ *kas*» بولۇپ، ئاخىرىدىكى «ق - *k*» كېيىن قوشۇلغان.

قُسِقْ kosik چىلغوزا. بۇ سۆز ئاياللارغا ئىسىم بولۇپمۇ كېلىدۇ.

قَشَقْ kaxak بىر خىل قومۇش.

قَشُقْ kaxuk قوشۇق. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: قُرُقْ قَشُقْ اَغزقا يَرَماس قُرُقْ سُوز قُلاقْقا يَقِشْماس — *kuruk kaxuk aoqizka yaramas kuruk soz kulakka yakixmas*

قۇرۇق قوشۇق ئېغىزغا يارىماس، قۇرۇق سۆز قۇلاققا ياقماس. بۇ ماقال بىركىمدىن بىرەر ياردەم سورىماقچى بولغاندا، ئۇنىڭغىمۇ بىرەر پايدا يەتكۈزۈش زۆرۈرلىكىنى تەكىتلەش ئۈچۈن ئېيتىلىدۇ.

قَقَقْ: kavak قَقَقْ اَرْتْ — *kavak art* قاۋاق ئارت. ئۆزكەند بىلەن قەشقەر ئارىسىدا ئۆتۈش قىيىن بولغان بىر داۋان.

قُقُقْ: kovuk قُقُقْ نَاڭْ — *kovuk naŋ* كاۋاك نەرسە.

قَقُقْ kavuk قوۋۇق، دوۋسۇن.

قَقِقْ kavik قوۋۇق، كېپەك. قوناق ۋە تېرىق كېپىكى.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

قَلِقْ kalik هاۋا، هاۋا بوشلۇغى؛ ئاسمان.

قُلَقْ kulak قۇلاق. بەزىلەر «قُلْخاقْ *kulhak*»، بەزىلەر «قُلْقاقْ *kulkak*» دەيدۇ. ئاۋالقىسى (قُلَقْ) توغرا.

قُلَقْ kulak: قُلَقْ تُونْ *kulak ton* — قىسقا يەڭلىك تون.

قِلِقْ kilik قىلىق، مىجەز، خۇي. ئادەملەر بىلەن مۇئامىلە تەرزى. «ل - *l*» ھەرپى ساكىنلىق قىلىنىپ «قِلْقْ *kilk*» مۇ دېيىلىدۇ.

قُمُقْ komuk قوموق. بەگلەردىن بىرىنىڭ ئىسمى. مەن بىر چاغلاردا ئۇنىڭ بىلەن ئۇچراشقان.

قَمُقْ kamuk ئات تېزىكى. بۇ سوز پەقەت شۇنىڭغىلا خاس.

قَنَقْ kanak قايماق. ئارغۇ ۋە بۇلغار تىللىرىدا. بۇ سوزدە «ن - *n*» ھەرپى «ى - يا» نىڭ ئورنىغا ئالماشقان.

قُنُقْ konuk مېھمان. شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

بَرْدِى اَرَنْ قُنُقْ بُلُبْ قُتْقَا سَقَارْ
قَلْدِى اَلِغْ اَيُقْ كُرُبْ اَقْنِى يِقَارْ

bardī ərən konuk bulīp kutka sakar
kaldī aliq uyuk korüp əvni yīkar

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

[مېھمان كەلسە، قۇت دەپ بىلەر ئەرلەر كەتتى،
قارا كورۇپ ئۆيىنى چۇۋار پەسلەر قالدى.]

مېھمان كېلىشىنى بەخت - سائادەت دەپ بىلىدىغان ئەرلەر دۇنيادىن ئۆتتى، يىراقتىن بىر قارا كورۈنسە، مېھمان كېلىپ قالمىسۇن دەپ كىگىز ئۆيىنى چۇۋۇپ كوچۇپ كېتىدىغان پەس ئادەملەر قالدى.

قُنُقْ konak چۈژگۈن قوناق. ماقالدا مۇنداق كەلگەن:

قُنُق بَشِي سَذْرَكِي يَيِاكْ — konak baxi sәzrәki yәg

قوناق بېشىنىڭ سىيرەك بولغىنى ياخشى. چۈنكى سىيرەك بولسا، دېنى چوڭ - چوڭ بولىدۇ، قېلىن بولسا، دېنى ئۇششاق بولىدۇ. بۇ ماقال كۆتكەن مەقسەتكە ئاز زەخمەت چېكىش بىلەن يەتمەكچى بولغانلارغا قارىتىپ ئېيتىلىدۇ.

بِتِكْ bitik پۈتۈك، كىتاب، مەكتۇپ، يېزىلغان نەرسە.

بِتِكْ bitik يېزىش. بۇ سوز مەستەردۇر. اَنِكْ بِتِكِي بَلْكُولُكْ — anïŋ bitiki bәlgülüg ئۇنىڭ يېزىقى (خېتى) بەلگىلىك.

بِتِكْ bitik تۇمار، ئوغۇزچە.

بِجَكْ piqәk پىچاق. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: نَجا يِتِكْ بِجاكْ اَرسا اوز سابِن يُنوماسْ — nәqә yitig piqәk әrsә oz sabïn yonumas

پىچاق ھەرقانچە ئۆتكۈر بولسىمۇ، ئۆز سېپىنى يونۇيالماس. بۇ ماقال ئۆز ئىشىنىڭ ھوددى-

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

سىدىن چىقالماي تۇرۇپ، باشقىلارنىڭ ئىشى ھەققىدە چوڭ گەپ قىلغۇچىلارغا قارىتىپ ئېيتىلىدۇ.

بَدُكْ **bədük** بۈيۈك، چوڭ. ھەر نەرسىنىڭ چوڭى. بَدُكْ تَڤِي — *bədük təvi* چوڭ تۆگە.

بُرُكْ **bürük** خالتىنىڭ ئاغزىنى بوغىدىغان بوقۇچ، ئىشتانباغ ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەر.

بَزَكْ **bəzək** بېزەك، نەقىش. بىر شۇۋىدە.

بَزِكْ **bəzik** بەزگەك، تىترەك. اُلْ بَزِكْ بَزْدِي — *ol bəzik bəzdi* ئۇ قاتتىق تىترىدى.

بُسُكْ **püsük**: اُلْ قُلِنْ بُسُكْ بُسْدِي — *ol kulïn püsük püsdi* ئۇ قۇلىنى قاتتىق بېكىندۇردى. قولىنى قاتتىق ئۇرۇشقىمۇ شۇنداق دېيىلىدۇ.

بُلُكْ **bolük** بولۇك، بولۇم. ھايۋانلارنىڭ بىر بولۇگى، تويى. بِيرْ بُلُكْ قُويْ — *bir bolük koy* بىر بولۇك قوي. بِيرْ بُلُكْ كِشِي — *bir bolük kixi* بىر بولۇك كىشى، يەنى بىر توپ كىشى. بۇ سوز «خەلق، توگە» دىگەن سوزلەرگە ئوخشاش ئۆز ئالدىغا توپنى بىلدۈرىدىغان تۇرداش ئىسىمدۇر.

بِلَكْ **bilək** بىلەك.

بَلَكْ **bələk** بولەك. سەپەرگە چىققان كىشى ئۆز تۇغقانلىرىغا

ئېلىپ باردىغان ياكى بىر يەردىن باشقا بىر يەرگە
كەلتۈرۈلىدىغان سوغا ـ سالام.

بَلِكْ bəlik پىلىك، چىراق پىلىكى.

بَلِكْ bəlik پىلىك. يارا تەكشۈرۈشكە ئىشلىتىلىدىغان پەلكۈچ.

بِلِكْ bilik بىلىم، ئىلىم. بِلِكْ اُكْرَنْ *bilik ogrən* — بىلىم ئۆگەن.

بِلِكْ bilik ھېكمەت. اُزاقِي بِلْكَالَارْ *ozaki bilgələr* — بۇرۇنقى ھېكمەتلەر (دانىشمەنلەر).

بِلِكْ bilik ئەقىل. ماقالىدا مۇنداق كەلگەن: اُغْلَانْ بِلِكْسِزْ *oqlan biliksiz* — بالا ئەقىلسىز، يەنى بالىدا ئەقىل يوق.

بَنَكْ bənək پىنەك، دان، ئۇرۇق. ئارغۇ ۋە بەزى قەبىلىلەر تىلىدا.

بَنَكْ bənək يارماق، مىس پۇل.

تَپُكْ təpük تەپكۈچ. دۈگلەك قوغۇشۇننىڭ تۆشۈكىگە ئۆچكە چۈپۈرىنى ئۆتكۈزۈپ، باللار تېپىپ ئوينايدىغان ئويۇنچۇق.

تَپُكْ təpük تېپىلىك. اُلْ قُلِنْ تَپُكْ تَپْدِي — *ol kulin təpük təpdi* ئۇ قولىنى قاتتىق تەپتى.

تِتِكْ titik ئاغرىق. باشْ تِتِكْ تِتِي *bax titik titti* — يارا بەك ئاغرىدى. بۇ شەكىلدىكى سۆزلەر پەقەت تەكتىلەش

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

مەنىسىدە ئىشلىتىلىدۇ. ئۇل ئارىك ئارىغ ئۇردى — ol ərig
ئۇ ئادەمنى قاتتىق ئۇردى. ئۇل قىجىغ قىجدى uruoq urdi
قاتتىق قاچتى. ol kaqioq kaqdi — ئۇ

تۈتەك tütək ئۈزۈق ۋە شۈنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەرنىڭ جوغىسى.

تىتىك titik لاي، پاتقاق.

تىرىگ tirig تىرىك. ھەرقانداق ھايۋاننىڭ تىرىكى.

تەزەك təzək تېزەك. ماقالىدا مۇنداق كەلگەن: تەزەك قاردا
يەتماس ئاذكو ايسىز قەتماس — təzək karda yatmas
azgü əsiz katmas تېزەك قاردا ياتماس، ياخشى - يامان
قېتىلماس. چۈنكى، تېزەك ئۆز ئىسسىقى بىلەن قارنى
ئېرىتىۋېتىدۇ. خۇددى شۇنىڭدەك، بىر - بىرىگە ئوخشا -
مىغانلىقى ئۈچۈن، ياخشى بىلەن يامان بىر - بىرىگە
قېتىلمايدۇ.

تەزىك təzik تېزىپ كەتمەك. خەلق ئارىسىدا يۈز بەرگەن
تېزىش، ۋەھىمە. تەزىك كىشى — təzik kixi ئىشتىن قاچە -
دىغان كىشى.

تىزىك tizik تىزىق، قاتار، سەپ. بىر تىزىك تەراك — bir tizik
tərək بىر قاتار تېرەك. بىر تىزىك يىنجو — bir tizik
yinqü بىر تىزىق ئۈنچە.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

تَزِكْ təzik تاجىك (ئىككى مەخرەج ئارىسىدا تەلەپپۇز قىلىـ
نىدىغان «ز» بىلەن).

تَشُكْ təxük توشۇك. يېرىق؛ سېرىق ئەت يېرىقى، چەقۇق.
ماقالدا مۇنداق كەلگەن: تَشُكْ سُفْدا بَلْگُرار *təxük suvda bəlgürər* — توشۇك سۇدا بىلىنەر. بۇ ماقال بىرەر ئىشنى قىلىشتا ماختانغۇچى ئادەمگە قارىتا «ئىشنىڭ ياخشى - يامانلىقى كېيىن بىلىنىدۇ» دىگەن مەزمۇندا ئىيتىلىدۇ.

تَشِكْ təxik ئاچكوز. قارنى تويسىمۇ، كۆزى تويمايدىغان ئادەم.

تُشُكْ tüxük چۈشكۈن، هورۇن، لامزەللە. تُشُكْ كِشي *tüxük kixi* — هورۇن كىشى.

تُشَكْ toxək توشەك، ئورۇن - كورپە.

تِشَكْ tixək ئىككى چىشلىق قوي.

تُلَكْ tolək ئىغىر بىسىق، خاتىرجەم، بىغەم. ماقالدا مۇنداق كەلگەن:
اَجْ اِبَكْ تُقْ تُلَكْ *aq əvək tok tolək* — ئاچ ئالدىـ
راڭغۇ، توق بىغەم. ئوغۇزچە.

تُلَكْ tülək هايۋانلار تۈلەيدىغان ۋاقىت. اُلْ قُوى تُلاكِنْدا كَلْدِى *ol koy tüləkində kəldi* — ئۇ قوي تۈلەيدىغان چاغدا كەلدى.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

تَلِكْ təlik ئېغىز، توشۇك؛ جىرا.

تُۋَكْ tüvək تۇپەك. سوگەت ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش دەرەخلەر-
نىڭ نوتىسىدىن ياسىلىدىغان بىر خىل ئويۇنچۇق مىلتىق.
باللار نوتىنىڭ ياغىچىنى پوستىدىن سۇغۇرۇۋېلىپ، نەي-
چىسىگە كۇمۇلاچ تىقىپ، ئۇنىڭ بىلەن قۇشقاچ ئېتىپ
ئوينايدۇ. قۇشقاچ ئاتىدىغان مىلتىق. ئۇ ياغاچنىڭ ئىچىنى
كاۋاك قىلىپ ئويۇش يولى بىلەنمۇ ياسىلىدۇ. چىڭىلچە.

جُبَكْ qübək چوچاق. باللارنىڭ چوچىقى.

جِبَكْ qibək: جِبَكْ قُرْغُوى *qibək kuroquy* — چىۋ قۇرغۇي.

جَتُكْ qətük مۇشۇك. ئوغۇزچە. كُوكْ جَتُكْ *küwük qətük* — ئەر-
كەك مۇشۇك.

جَجَكْ qəqək چېچەك، گۈل.

جَكَكْ qəkək چېچەك كېسىلى. چىڭىلچە.

جَرِكْ qərik ئۇرۇش سېپى؛ قوشۇن، چېرىك. ماقالىدا مۇنداق
كەلگەن: اَلْبْ جَرِكْدا بِلْكا تِيرِكْدا *alp qərikdə bilgə*
tərikdə — باتۇر سەپتە سىنىلار، دانا يىغىندا.

جَرِكْ qərik ھەر نەرسىنىڭ قارشىسى، قارشى تەرىپى. ئوغۇز-
چە. ھەر نەرسىنىڭ ۋاقتى، نۆۋىتى.

جُرَكْ qorək توقاچ.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

جِلِكْ جِلِكْ qilik qilik چىلىك - چىلىك. ئۆچكىنى قىچقىرىشتا ئىشلىتىلىدىغان ئىملىق سۆز.

جُنُكْ qünük چۈلۈك. چىنارنىڭ بىر خىلى.

جُشَكْ qüxək يەم - خەشەك. سوغدىچە.

دُلَكْ dülək ئاغزى پۈچۈلغان ساپال قاچا، ئاغزى كەمتۈك كوزا.

سِبَكْ sibək سۆۋەك. تۈگمەننىڭ كىنى، تۈگمەن تېشىنى چۆگە-لىتىدىغان تۆمۈر.

سِبَكْ sibək شۈمەك. سۈيدۈك يېيىلىپ كەتمىسۇن دەپ بالا بۆشۈككە قويۇلىدىغان نەيچە.

سِدُكْ sidük سۈيدۈك. بۇ سۆز سۈيدۈكنىڭ ھەممە تۈرى ئۈچۈن ئورتاق.

سِذِكْ sizik چاپاننىڭ بىر پېشى. بۇ سۆز «سِذِغْ *siziq*» سۆزىگە قارىغاندا چىرايلىقراق ئاڭلىنىدۇ.

سُرُكْ sürük سۈرۈك. ھايۋانلار تۈپى. بِيرْ سُرُكْ قوىْ — بىر توپ قوي. شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

اُكُرْ سُرُكْ قوىْ تَقِي يِنْدِي بِلا

يِمرليو اَرْكِنْ سُوتِنْ سَغارْ

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ügür süzük koy təvi yundi bilə
yumurlayu ərkənin sütin saqar

[ئۈيۈر - سۈزۈك قوي، توگە، يىلقا بولسا گەر،
يىغىپ كېلىپ ئۆز ئەركىچە سۈتنى ساغار.]

بىر كىمنىڭ قوي، توگە، يىلقا پادىلىرى بولسا، ئۇلار-
نى ئۆزى خالىغانچە يىغىپ كېلىپ، سۈتىنى ساغىدۇ.

سُزُكْ süzüg سۈزۈك. سُزُكْ سُوق *süzüg suv* — سۈزۈك سۇ.
سۈزۈلگەن، تازىلانغان ھەرقانداق نەرسىمۇ شۇنداق دېيى-
لىدۇ. ياقۇت ۋە ياقۇتقا ئوخشاش نەرسىلەرمۇ
«سُزُكْ *süzüg*» دېيىلىدۇ.

سَشُكْ səxüg شىشىك ~ يىشىك. باغلاقتىن بوشىتىلغان جانۋار.
سَشُكْ اَتْ *səxüg at* — يىشىك ئات، باغلاقتىن بوشىتىل-
غان ئات، بوش ئات.

سَڤُكْ səvüg: سَڤُكْ نَاڭْ *səvüg nəŋ* — سۆيۈملۈك نەرسە.

سِلِكْ silik سىلىق. سِلِكْ اَرْ *silik ər* — سىلىق ئادەم؛ پاكىزە،
زىرەك، يېقىملىق، شېرىن سۆزلۈك ئادەم.

شُبِكْ xopik شوپۇك. يېيىلگەن مېۋىنىڭ تاشلاندۇق قىسمى.
بۇ سۆزدە «ش - *x*» ھەرپى «ج - *q*» ھەرپىنىڭ ئورنىغا
ئالماشقان.

شُتُكْ xütük كالا ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ھايۋانلارنىڭ مۈگگۈزى-
دىن ياسالغان دۈۋەت.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

شُتُكْ xütük : شُتُكْ سَقال *xütük sakal* — ئوچكه ساقال. بۇ سوز يۇقۇردىكى «دۇۋەت» كە ئوخشىتىپ ئېيتىلغان.

شُنُكْ xünük چۈلۈك. چىنارنىڭ بىر خىلى. بۇ سوزدە «ش ـ *x*» ھەرپى «ج ـ *q*» ھەرپىنىڭ ئورنىغا ئالماشقان.

كَبَكْ kəpək كېپەك. ئۇششاق مەرۋايىت «كَبَكْ يِنْجو *kəpək yinqü*» دېيىلىدۇ.

كَبَكْ kəpək كېپەك. باش كېپىكى.

كُبُكْ kɵpük كوپۈك ~ كۆۋۈك. سۇ كۆۋۈكى.

كُبُكْ kɵpük كوپۈك ~ كۆۋۈك. قازان قايىنىغاندا، سۇنىڭ يۈزىدە ئورلەپ چىقىدىغان كوپۈك، شورپا كوپۈكى.

كَجِكْ kəqik كېچىك . ماقالدا مۇنداق كەلگەن: قَيْنار اُكُز كَجِكْ سيز بُلْماس — *kaynar ɵgüz kəqiksiz bolmas* قاينام دەريا كېچىكسىز بولماس. بۇ ماقال بىرەر ئىشتا چارىسىزلىقتىن تېكىرقاپ قالغان كىشىگە تەسەللى بېرىش ئۈچۈن «بۇ ئىشنىڭمۇ چارىسى تېپىلىپ قالار» دېگەن مەنىدە ئېيتىلىدۇ.

كجك kɵqük سىغراء؛ مىنگىششى.

كِجِكْ kiqik كىچىك. ھەر نەرسىنىڭ كىچىگى.

كَذُكْ kəzük يامغۇرلۇق.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

كَدُكْ kədük يۇڭدىن توقۇلۇپ، دوبۇلغىنىڭ ئىچىگە كىيىلىدىغان بىر خىل باش كىيىم. ئۆتنىڭ ئۇزدەمۇ دوبۇلغىغا ئوخشايدۇ.

كُدُكْ küdük : اِشْ كُدُكْ *ix küdük* — «ئىش-كۈش» دېگەن مەنىدىكى جۈپ سۆز بولۇپ، بۇ ئىككى سۆز ھەر ۋاقىت بىرلىكتە ئىشلىتىلىدۇ.

كَرَكْ kərək كېرەك. «بُو كَرَكْمُو *bu kərəkmu* — بۇ كېرەكمۇ» دېگەن سۆزگە جاۋاپ بولۇپ كېلىدىغان سۆز.

كُرُكْ kerük كورۈك ~ كۆيەك. تومۇرچىنىڭ كورۈگى.

كَزَكْ kezək كامان. بوز ياكى گىلەم توقۇشتا ئارقاق بىلەن ئورۇشنى ئايرىپ تۇرىدىغان بىر خىل ئەسۋاپ.

كَزِكْ kəzik كېزىك. بەدەندە تىترەك پەيدا قىلىدىغان بىر خىل ئىسسىتما.

كَزِكْ kəzik : سَرِغْ كَزِكْ *sariq kəzik* — سېرىق كېسەل.

كَزِكْ kəzik كېزەك، نۆۋەت. سَنِكْ كَزِكِنْكْ كَلْدِى — *səniŋ kəzikiŋ kəldi* سېنىڭ كېزىكىڭ كەلدى.

كَزِكْ kəzik جۈرئەت. بُو اِشْتا سَنكا كَزِكْ كَرَاكْ *bu ixta* — بۇ ئىشتا ساڭا جۈرئەت كېرەك *saŋa kəzik kərək*. بۇ يەردىمۇ ئاساسىي مەنە يەنە يۇقۇرىدىكىدەك «كېزەك، نۆۋەت» دېگەندىن ئىبارەت.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

كُزِكْ küzik كوكۇلا چاچ. ئارغۇچە.

كَسَكْ kəsək كېسەك، توغرام. بىر نەرسىنىڭ بولۇگى.

بيرْ كَسَكْ اَتْماكْ *bir kəsək ətmək* — بىر توغرام نان.

كَڤَكْ kəvəg (يۇمشاق «ك - *g*» بىلەن) بۇرۇن كومۇرچىگى.

كُڤكْ küvük: كُڤكْ مُوشْ *küvük mux* — ئەركەك مۇشۇك.
چىگىلچە.

كُلُكْ külük: كُلُكْ نانْكْ *külük nəŋ* — ئوتنە ئېلىنغان نەرسە.

كُلُكْ kəlük ئۇچا، دۇمبە؛ كولۇك. يۇك ئارتىلىدىغان ئۇلاق.

كَمَكْ kəmək بىر خىل گۇللۇك يىپ رەخت. بۇنىڭدىن يېپىنچا قىلىنىدۇ. قىپچاقلار بۇ رەختتىن يامغۇرلۇق تەييارلايدۇ.

كُنَكْ kənək ئىشۈرىق.

مَزَكْ məzək (ئىككى مەخرەج ئارىسىدا تەلەپپۇز قىلىنىدىغان «ز» بىلەن): اِتْ مَزَكي *it məzəki* — ئىت پوقى.

نَتَكْ nətəg «قانداق» دىگەن سوراق ئالمىشى. نَتَاكْ سَنْ *nətəg sən* — قانداق سەن؟

نَجُكْ nəqük نېچۈك، نېمە ئۈچۈن، نېمىشقا. نَجُكْ بَرْدِيڭْ *nəqük bardiŋ* — نېمە ئۈچۈن باردىڭ؟ ياباقۇچە.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

نَلُكْ nəlük نىمە ئۈچۈن، نېمىشقا، باشقا قەبىلىلەر تىلىدا.

نَرَكْ nərək نېمىگە كېرەك، نېمە ئۈچۈن كېرەك. بۇ سَنكا نَرَكْ — *bu saŋa nərək* بۇ ساڭا نېمە ئۈچۈن كېرەك. بۇ سوزنىڭ ئەسلى «ناكَراكْ *nə kərək*» بولۇپ، ئىككى ھەرپ چۈشۈرۈپ قويۇلغان.

بَجَلْ pəqəl پىچىلغان. سۈننەت قىلىنغان خوتۇن. ئاختا قىلىن- غان ئەركەك. پىچىپ تاشلانغان ئات ۋە باشقا ھايۋانلار.

بَشِلْ baxil ئالا باش. بَشِلْ قوي — *baxil koy* ئالا باش قوي. بىر شىۋىدە.

بَدَلْ آَرْتْ bədəl art بەدەل ئارت. ئۈچ بىلەن بارسغان ئارد- لىقىدىكى بىر داۋان[①].

تَسَلْ tasal چوگەن ئويۇنىدا مەيدان دائىرىسىنى بەلگىلەش ئۈچۈن سىزىلغان سىزىق. بۇ سوز «تَلاسْ *talas*» دىگەن سوز- دىن ئوزگەرگەن. بۇ خۇددى ئەرەپچە «مافِي الاَرْضِ عَلاَقْ» دىگەن ئىبارىدىكى «ئوتلاق» مەنىسىنى بىلدۈرىدىغان «عَلاَقْ» سوزىنىڭ «لَعَاقْ» دەپمۇ ئوقۇلغىنىغا ئوخشايدۇ.

تَكُلْ təgül تۈگۈل. ئوغۇزچە. بۇ سوز ئارغۇلارنىڭ «داغْ الْ

---

① ھازىرقى ئۈچتۇرپان ناھىيىسىنىڭ غەربىي شىمالىي چېتى بىلەن ئاقچى ناھىيىسىنىڭ شەرقىي شىمالىي چېتىدىكى داۋان.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

«*daƣ ol*» دېگەن سۆزدىن كەلگەن. ئوغۇزلار بۇ سۆز-
نىڭ ئىككى «ا - ئېلىپ» نى چۈشۈرۈپ قويغان ۋە «د -
d» ھەرپىنى «ت - *t*» غا، «غ - *ƣ*» ھەرپىنى «ك - *g*»
گە ئالماشتۇرۇپ قويغان.

جِغِلْ تِغِلْ qiƣil tiƣil : اُقْ كِيشْ اِجْرا جِغِلْ تِغِلْ قِلْدِى
— ئوق ساداق ئىچىدە *ok kix iqrə qiƣil tiƣil kildi*
چىقىل - چىقىل (غىچىر - غىچىر) قىلدى.

جِكِلْ qigil چىگىل. ئۈچ تۈرك قەبىلىسىنىڭ نامى: بىرىنچىسى
بارسغاننىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى «قُياسْ *kuyas*» شەھەر-
چىسىدە ياشايدىغان كۆچمەنلەر. ئىككىنچىسى، «طراز — تا-
لاس» شەھىرىنىڭ يېنىدىكى بىر شەھەرچىدە ياشايدىغانلار-
مۇ «چىگىل» دەپ ئاتىلىدۇ. بولارنىڭ «چىگىل» دەپ
ئاتىلىشىدىكى سەۋەپ مۇنداق ئىمىش: زۇلقەرنەيىن ئارغۇ
ئېلىگە كەلگەندە، قاتتىق يامغۇر يېغىپ، يوللار ماگىفۇسىز
دەرىجىدە پاتقاق بولۇپ كېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن زۇلقەرنەيىن
پارس تىلىدا «اين چەكل است — نېمىدىگەن يامان پات-
قاق» دەپ كايىپتۇ ۋە كېيىن ئۇ يەرگە بىر قورغان سال-
دۇرۇپتۇ، بۇ قورغان «چىگىل» دەپ ئاتىلىپتۇ. شۇنىڭدىن
كېيىن، ئۇ قورغاندا ئولتۇراقلاشقان تۈرك قەبىلىسىمۇ،
«جِكِلِي *qigili*» دەپ ئاتىلىپتۇ. بۇ نام كېيىنچە
ئەترابلارغا يېيىلغان ئىكەن. ئوغۇزلارمۇ شۇ ئەترابلاردا
ياشىغان ۋە چىگىللەر بىلەن دائىم ئۇرۇشۇپ تۇرغان، ئۇ-
لارنىڭ ئارىسىدىكى دۈشمەنلىك بۈگۈنكى كۈنگىچە ساقلى-

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

نىپ كەلگەن. ئوغۇزلار چىگىل شەكلىگە كىرىۋالغان. باشقا تۈرك قەبىلىلىرىنىمۇ «جِكِلْ *qigil*» دەپ ئاتايدۇ. ئوغۇزلار يەنە جەيھۇندىن يۇقۇرى چىنغىچە بولغان يەرلەردە ياشى-غۇچى تۈرك قەبىلىلىرىنىڭ ھەممىسىنى «جِكِلْ *qigil*» دەپ ئاتايدۇ. بۇ خاتا. ئۈچىنچىسى، قەشقەردىكى بىر-مۇنچە يېزا - قىشلاقلاردا ياشايدىغان تۈرك قەبىلىلىرىمۇ «جِكِلْ *qigil*» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇلارمۇ بىر يەردىن تارقالغان.

جُمُلْ qomul چومۇل. تۈرك قەبىلىلىرىنىڭ بىرى.

سُكَلْ segəl كېسەل، ئاغرىق. ئوغۇزچە.

سِكِلْ sigil سوگەل.

قِزِلْ kizil قىزىل. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: قِلْنُو بِلْسا قِزِلْ كَذارْ يَرانُو بِلْسا يَشِلْ كَذارْ *kilīnu bilsə kizil kəzər yaranu bilsə yaxil kəzər* — قىلىقلىناي دىسە قىزىل كىيەر، ياراي دىسە يېشىل كىيەر. يەنى خوتۇنلار ئېرى بىلەن خۇش مۇئامىلىدە بولماقچى بولسا، قىزىل يەپەك كىيىم كىيىدۇ؛ غەلىجىڭلىق قىلماقچى بولسا، يېشىل يىپەك كىيىم كىيىدۇ. بۇ ماقال خوتۇنلارنى ئېرىگە دائىم خۇش مۇئامىلىلىك بولۇشقا ئۈندەپ ئېيتىلىدۇ.

قِزِلْ kizil قىزىل. قەشقەرنى كېسىپ ئۆتىدىغان بىر دەريانىڭ نامى. شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

قِزِلْ سَرِغْ آرْقَشِبْ
يِبْكِنْ يَشِلْ يُزْكَشِبْ
بِرْ بِرْ كَرُو يِرْكَشِبْ
يَلِنْكُقْ آنِي تَنْكْلَشُورْ

kīzīl sarīƣ arkaxīp
yipkin yaxīl yüzkəxip
bir bir kərü yərgəxip
yalīŋuk anī taŋlaxur

[قىزىل، سېرىق (چېچەكلەر) بىر - بىرىگە يۆلىنىپ،
يېشىل رەيھانلار كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ،
بىر - بىرىگە يۆگىشىپ (تۇرماقتا)،
ئىنسان ئۇنىڭغا تاڭ قالىدۇ.]

قىزىل، سېرىق چېچەكلەر قات - قات ئېچىلىپ، يېشىل رەيھانلار بىر - بىرىگە يۆمشىپ كەتتى، كىشىلەر ئۇلارغا قاراپ تاڭ قېلىشتى.

كَفَلْ kəvəl يورغا. كَفَلْ آتْ *kəvəl at* — يورغا ئات.

بِيجِمْ piqīm پىچىم، تىلىم. بِيرْ بِيجِمْ قاغُونْ — *bir piqīm kaƣun* بىر تىلىم قوغۇن. باشقىلاردىمۇ شۇنداق.

بُغِمْ boƣīm بوغۇم. بارماقلارنىڭ بوغۇمى، قومۇش ۋە بامبۇك-نىڭ بوغۇمىمۇ شۇنداق دېيىلىدۇ.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

بُكُمْ : bükum بُكُمْ اَتُكْ *büküm ətük* ــــ ئايالچە ئۆتۈك. ئوغۇزچە. باشقا تۈرك قەبىلىلىرى بۇ سوزنى «مُكِمْ *mükim*» ياكى «مُكِنْ *mükin*» دەيدۇ. بۇنىڭدا «ب ـ *b*» ھەرپى ئورنىغا، «م ـ *m*» ھەرپى، «م ـ *m*» ھەرپى ئورنىغا «ن ـ *n*» ھەرپى ئالمىشىپ كەلگەن. مېنىڭچە بۇ سوز ساپ تۈركچە ئەمەس. لېكىن قىپچاق ۋە باشقا قەبىلىلەرنىڭ ئاۋام خەلقى بۇ سوزنى شۇنداق ئىشلىتىدۇ.

تَرِمْ tarim تېگىنلەرگە (شاھزادىلەرگە)، ئافراسىياپ ئەۋلادىدىن بولغان خېنىملارغا، شۇنىڭدەك ئۇلارنىڭ ئۇلۇغ ـ ئۇششاق باللىرىغا خاس بىر سوز. خاقان ئوغۇللىرىدىن باشقىلار ھەرقانچە يۇقۇرى مەرتىۋىدە بولسىمۇ، بۇ سوز ئۇلارغا ئىشلىتىلمەيدۇ. خان ئەۋلادىدىن بولغان ئاغىچا ـ خېنىملارغا ئۇنىۋان ئورنىدا «اَلْتُنْ تَرِمْ *altun tarim*» دىگەن سوز ئىشلىتىلىدۇ.

تَرِمْ tarim كول ۋە قۇملۇقلارغا قۇيۇلىدىغان دەريا تارماقلىرى (تارماق دەريا).

تَرِمْ tarim تارىم. ئۇيغۇرلار چېگرىسىدىكى «كُجا *kuqa* ــــ كۇچا» دىگەن يەرنىڭ يېنىدىكى بىر جاي. بۇ يەر «اسمى تَرِمْ *usmi tarim*»مۇ دىيىلىدۇ. ئۇ يەردە ئاقىدىغان بىر دەريامۇ «تَرِمْ *tarim*» دىيىلىدۇ.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

تُرُمْ turum بويلام. ئادەم بويى كېلىدىغان ئېگىزلىك ياكى چوڭقۇرلۇق ئۆلچىمى. بِيرْ اَرْ تُرُمِى سُوقْ — bir ar turumi suw (چوڭقۇرلۇقى) ئادەم بويى كېلىدىغان سۇ. باشقىلار- دىمۇ شۇنداق.

تُرُمْ torum بوتا، بوتىلاق. تِشِى تُرُمْ — tixi torum — چى- شى بوتىلاق.

تِزِمْ tizim تىزىم، تىزىق. بِيرْ تِزِمْ يِنْجُو — bir tizim yinqü بىر تىزىق ئۈنچە.

تُقُمْ tokum سوۋۇلىدىغان مال. بۇ سۆز كوپىنچە سوۋۇلىدى- غان ئاتقا ئىشلىتىلىدۇ.

تِكِمْ təgim تىكىم، پارچە. بِيرْ تِكِمْ تُرْمَاكْ — bir təgim türmək بىر پارچە تۈرمەل.

تَلِمْ təlim تولا، كۆپ. تَلِمْ يَرْمَاقْ — təlim yarmak كۆپ يارماق. شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

تَلِمْ بَشْلَرْ يَقْلَدِيمَتْ
يَغِى اَنْدِنْ يَقْلَدِيمَتْ
كُجِى اَنِنْكْ كَقْلَدِيمَتْ
قِلِجْ قِنْقَا كُجِنْ سِغْدِى

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

təlim baxlar yuvaldïmat
yaqï andïn yavaldïmat
küqi anïŋ kəvəldimət
kïlïq kïnka küqün sïqdï

[تالاي باشلار دومۇلىدى،
يىغا ئاندىن يۇۋاشلاندى،
كۈچى ئۇنىڭ ئاجىزلاشتى.
قىلىچ قىنغا تەستە سىغدى.]

بىر جەڭنى تەسۋىرلەپ شۇنداق دېيىلىدۇ: باتۇر-لارنىڭ باشلىرى تېنىدىن جۇدا قىلىندى، شۇڭا دۈشمەننىڭ ھەيۋىسى سۇنۇپ، كۈچى ئاجىزلاشتى. قىلىچلار يۈزىگە قاتقان قاننىڭ كۆپلۈگىدىن قىنغا تەستە سىغدى.

تُلُمْ tolum ئۇرۇش قوراللىرى. بۇ كۆپلۈكنى بىلدۈرىدىغان ئىسىم.

تِلِمْ tïlïm تىلىم. بىرْ تِلِمْ آتْ *bir tïlïm at* — بىر تىلىم گۆش. ئۇزۇنىغا كېسىلگەن ياكى تىلىنغان ھەرقانداق نەرسىمۇ شۇنداق دېيىلىدۇ.

دِدِمْ didim نىكاھ كېچىسى كېلىنگە كىيدۈرۈلىدىغان ئوتۇ-غات. تاج.

سَرِمْ sarïm سۈزگۈچ. ئېۋرىق ۋە كوزىغا ئوخشاش قاچىلار-دىكى ئىچىملىكنى سۈزۈپ قۇيۇش ئۈچۈن، شۇ قاچىلارنىڭ ئاغزىغا باغلانغان يىپەك سۈزگۈچ.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

سَغِمْ saqïm سېغىم. بِير سَغِمْ سُوتْ — bir saqïm süt
بىر سېغىم سۈت.

سُقِمْ sokïm ئۇقيا ئۇقىنىڭ ياغاچتىن قىلىنغان قوۋرۇغى. بۇ
مۇنداق ياسىلىدۇ: بىر پارچە ياغاچ ئۇچى ئۇچلۇق، تۈۋى
تۈز قىلىپ يونۇلۇپ، ئىچى كاۋاك قىلىنىدۇ ۋە ئۇچ
تەرىپىدىن تېشىپ ئوقنا كىيدۈرۈلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئوق
ۋىڭىلداپ ئۇچىدىغان بولىدۇ.

بَقِرْ سُقِمْ bakïr sokïm «مەرىيخ mirrih — مارس» يۇل-
تۇزىنىڭ ئېتى.

قُجَمْ kuqam قۇچاق. بِيرْ قُجَمْ نَانْكْ — bir kuqam
naŋ بىر قۇچاق نەرسە.

قُرُمْ korum قورام تاش، قىياتاش. توپلانغان مال-مۈلۈكمۇ
شۇنداق دېيىلىدۇ. اُلْ قُرُمْ بُلْدِى — ol korum buldi
ئۇ ئورغۇن مال-مۈلۈككە ئىگە بولدى، يەنى ئورغۇن
مال تاپتى.

كَرَمْ kərəm كەرەم، گەمە. يۇقۇرى ۋە تۆۋەن چىنلىقلار تىلىدا.

كَرِمْ kərim تامغا تارتىلىدىغان گۈللۈك چارشاپ. تام كَرِمى
tam kərimi — تام چارشىپى.

بُتُنْ pütün ئىشەنچىلىك، چىنپۈتكىلى بولىدىغان. جِين بُتَنْ

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

كِشي *qin pütün kixi* — چىنپۈتكىلى بولىدىغان كىشى.

بُتُن pütün پۈتۈن، ساق، مۇكەممەل. بُتُن يَرمَاق *pütün yarmak* — پۈتۈن يارماق، پۈچۈلمىغان يارماق.

بُذُن bozun خەلق، ئامما، ئاھالە، چىگىلچە.

بُرُن burun بۇرۇن.

بُرُن burun بۇرۇن، تۇمشۇق. تاغ بُرنِي *taq burni* — تاغ تۇمشۇغى. ھەرقانداق نەرسىنىڭ باش بۇرنىمۇ شۇن- داق دېيىلىدۇ.

بُرُن burun بۇرۇن، ئىلگىرى. اُل مَندِن بُرُن بَردِي —*ol mandin burun bardi* ئۇ مەندىن بۇرۇن كەتتى. بۇ سوز پەقەت مەنە جەھەتتە ئەرەپچىگە ئۇيغۇن كېلىدۇ.

بِزِن buzïn (ئىككى مەخرەج ئارىسىدىكى «ز» بىلەن تەلەپپۇز قىلىنىدۇ) بىر خىل زەھەرلىك ئوتنىڭ ئىسمى.

بَسَن basan ئارقا ئاش، ئۇلۇك كومۇلگەندىن كېيىن بېرىلىدىغان ئاش. شۇنىڭدىن ئېلىنىپ، نەزىر ئېشى «يوغ بَسَن *yooq basan*» دېيىلىدۇ.

بُغُن booqun بوغۇم. بوغۇم، قوموش بوغۇمى، بارماق بوغۇمى. بۇ سوزدىكى «ن - *n*» ھەرپى «م - *m*» ھەرپىنىڭ ئورنىغا ئالماشقان. بۇ قائىدىگە ماس كېلىدۇ. شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

يَارُبَّ جَعْدٍ فِيهِمْ لَوْ تَدْرِينَ

يَضْرِبُ ضَرْبَ السَّبْطِ الْمَقَادِيمَ

خۇددى ئەرەپ تىلىدا بولۇشسىزلىق قوشۇمچىسى بولغان «لَمْ»نىڭ «لَنْ» بولۇپ كەلگىنىگە ئوخشاش.

بَقَنْ bakan بويۇن ھالقا، چەمبەر. ئالتۇن ۋە ئالتۇنغا ئوخشاش نەرسىلەردىن ياسالغان بويۇن ھالقا «اَلْتُنْ بَقَنْ *altun bakan*» دېيىلىدۇ.

بِقِنْ bīkīn بىقىن.

بُكِنْ bükin ئەرلىكى يوق ئادەم، ئەرلىكى زەئىپ كىشى.

بُكَنْ bügən سوقۇر ئۈچەي.

بُكَنْ bükən ھىند قوغۇنى.

بُلُنْ bulun تۇتقۇن، ئەسىر. شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

اَبَنْاكْ قُلْسَامْ اُذُو بَارِبْ

تُتَرْ اَرْدِمْ سَسِنْ تَارِبْ

بُلُنْ قِيلِبْ بَشِي يَارِبْ

يُلُغْ بَرْجَا مَنْكَا يِغْدِي

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

abaŋ kolsam uźu barïp
tutar ərdim süsin tarïp
bulun kïlïp baxï yarïp
yuluq barqa maŋa yïqdï

[ئەگەر خالىسام قوغلاپ بېرىپ،
قوشۇننى تارمار قىلىپ تۇتاتتىم،
ئەسىر قىلىپ بېشىنى ياراتتىم،
ماڭا بار-يوق نېمىسىنى تولەم مال قىلىپ قويدى.]

يېڭىلگەن بىر كىشى توغرىسىدا شۇنداق دېيىلىدۇ:
ئەگەر مەن خالىسام، ئارقىسىدىن قوغلاپ بېرىپ، قوشۇنى-
نى تارمار قىلار ئىدىم ۋە ئۇزىنى تۇتقۇن قىلىپ، باش-
كوزىنى يارار ئىدىم؛ لېكىن، جېنىنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن
ئالدىمغا نۇرغۇن مال قويدى، مەن ئۇنى قويۇپ بېرىپ
ئوزەمدىن مىننەتدار قىلدىم.

تَبَنْ tapan توگتاپىنى (ئوسۇملۈك).

تُبُنْ tüpün ئاشىنىڭ توۋى، قازان توۋى. غىزا-تاماقنىڭ
قالدۇغى. ئۇچلۇقلار تىلىدا.

تَذُنْ tazun تايىنچا. ئىككى ياشلىق كالا. بۇنىڭ چىشىسى
«تِشِي تَذُنْ» «tïxï tazun» دېيىلىدۇ.

تُذُنْ tuzun يېزا ئاقساقىلى، يېزا باشلىقى؛ كوكۆيشى.

تُتُنْ tütün تۇتۇن. ئىس. ماقالىدا مۇنداق كەلگەن: اوتْ

تُتُنْ سِزْ بُلْماسْ يِگِتْ يازُقْ سِزْ بُلْماسْ. ol —
tütünsüz bolmas yigit yazuksuz bolmas ئوت تۈ-
تۈنسىز بولماس، يىگىت گۇناسىز بولماس.

تُگُنْ tügün تۈگۈن.

تِگَنْ tikən تىكەن. بۇ سۆزنىڭ يېزىلىش ۋە قىسقا شەكلى شۇنداق. قائىدە بويىچە بولغاندا، بۇ سۆز ئىككى «ك» بىلەن «تِگَّنْ tikkən» بولۇشى لازىم ئىدى. چۈنكى بۇ سۆز «تىكمەك، قادىماق، سانچىماق» مەنىلىرىدىكى «تِگْدِي tikdi» سۆزىدىن ئېلىنغان. «تِگَّنْ tikkən» سۆزىدىكى بىرىنچى «ك» سۆزنىڭ ئەسلى تومۇرىدىكى «ك» بولۇپ، ئىككىنچى «ك» سۈپەت ياساشقا لازىم بولغىنى ئۈچۈن كېيىن قوشۇلغان. مەسىلەن: «گوشنى زىققا تارتتى» مەنىسىدىكى «تَڤْدِي اَتْنِي təvdi ətni» دېگەن جۈملىنى سۈپەتلەشتۈرمىز دېسەك، «اَتْنِي تَڤْكانْ ətni təvgən» دەيمىز.

دېمەك، بىر سۆزدىن سۈپەت ياساشتا، ئۇنىڭغا بىر «ك» ھەرپى قوشۇلىدۇ. «اَرْ جُمْدِي سُڤْدا ər qɵmdi — suvda ئادەم سۇغا چۆمدى» جۈملىسىدىكى «جُمْدِي qɵmdi» سۆزىدىن سۈپەت ياسىغاندا «سُڤْقا جُمْكانْ اَرْ suvka qɵmgən ər» بولىدۇ. بۇنىڭدىمۇ سۆزنىڭ تومۇ-

رىغا بىر «ك» قوشۇلغان. ئەگەر سوزنىڭ ئوزىدە «ك»
بولغان تەقدىردىمۇ. سۆپەتكە ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن. يەنە
بىر «ك» قوشۇپ، قاتلاپ ئوقۇلىدۇ. مەسىلەن: «آرْ
اُراغُتْنِى سِكْتِى — *ər uraqutni sikti* ئەر خوتۇ-
نىنى سىكتى» دىگەن جۈملىنى سۆپەتلەشتۈرمەكچى
بولساق، «سِكّانْ آرْ *sikkən ər*» دەيسەن. «تِكّنْ
tikkən» سوزىمۇ شۇنداق. يېنىكلىتىش ئۈچۈن كېيىنكى
«ك» چۈشۈرۈپ قالدۇرۇلغان.

تُلُنْ tulun چېكە. ئادەمنىڭ چېكىسى. ئىككى تىلنىڭ بىرىدە.

تُلُنْ tulun يۈگەننىڭ ئوڭ ۋە سول چېكىلەكلىرىدىكى نەرسىلەر.

تُلُنْ tolun تولۇن. تُلُنْ اَيْ *tolun ay* — تولۇن ئاي،
ئون توت كۈنلۈك ئاي.

تُمَنْ tümən تۈمەن. قەشقەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئېقىپ ئوتىدى-
غان دەريانىڭ نامى.

تَمَنْ təmən تومۇنە. تَمَنْ يِنْكْنا *təmən yiŋnə* —
تومۇنە.

تُمَنْ tümən تۈمەن، كوپ، نۇرغۇن. تُمَنْ تُرْلُكْ
سُوزْلادِى *tümən türlüg sözlədi* — تۈرلۈك - تۈمەن
سوزلەرنى قىلدى.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

تُمَنْ tüman تۈمەن. تُمَنْ مِنْكْ tüman miŋ — مىڭ
كەررە مىڭ، يەنى بىر مىلىيون. تُمَنْ مِنْكْ يَرْمَاقْ
tüman miŋ yarmak — بىر مىلىيون يارماق.

تُسُنْ tosun توسۇن. مىنىلمىگەن تاي.

چُبَنْ qoban يېزا ئاقساقىلىنىڭ ياردەمچىسى.

چِقَنْ qikan جىيەن بالا. هاماچىنىڭ ئوغلى.

چَكُنْ qəkün مولۇن ئاسلىنى.

چُكَنْ qogən چوگەن، چوگەن ئويۇنى.

سَبَنْ sapan ساپان، قوش.

سَبَنْ sapan تىرىقچىلىق، يەر تىرىش. ماقالدا مۇنداق كەل-
گەن: سَبَنْدَا سَنْدِرِشْ بُلْسَا ٱرْتُكُنْدَا اِرْتَشْ بُلْمَاسْ
— *sapanda sandïrïx bolsa ərtkündə irtəx bolmas*
ساپان ۋاقتىدا پۇختىلىق بولسا، خامان ۋاقتىدا جاڭجال
بولماس. بۇ ماقال كېيىن جاڭجال چىقماسلىقى ئۈچۈن،
ئىشنى باشتا پىششىق ئىشلەش لازىملىقىنى ئۈندەپ
ئېيتىلىدۇ.

سَغُنْ saqun قارلۇق قەبىلىسىنىڭ چوڭلىرىغا بېرىلىدىغان
ئۇنۋان. تۈرك تېۋپىلىرى «اَتَا سَغُنْ *ata saqun*» دېيىلىدۇ.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

سِغَنْ siojan: سِغَنْ سَجْ *siojan saq* — سىلىق چاچ، بۇدرە ئەمەس چاچ.

سُكَنْ sükən سۆكەن.

قَجَنْ kaqan قاچان. قَجَنْ كَلْدِنْكْ *kaqan kəldiŋ* — قاچان كەلدىڭ؟ بۇ سوز بەزىدە ۋاقىت ياكى شەرت يار-دەمچىسى مەنىسىدىمۇ كېلىدۇ. مەسىلەن: «قَجَنْ بَرْسَا سَنْ *kaqan barsa sən* — قاچان بارىدىغان بولساڭ» دېگەنگە ئوخشاش. بۇ سوز يەنە «ئاۋادا» مەنىسىدىمۇ كېلىدۇ. لېكىن ئاساسىي مەنىسى بىرىنچى مەنىدۇر.

قَذِنْ kazïn «قېيىن ئاتا، قېيىن ئانا» دېگەن سۆزلەردىكى «قېيىن». قىپچاقلار بۇ سوزنى «ز - z» بىلەن ئېيتىدۇ. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: قَدَشْ تِيمِيشْ قَيْمَادُقْ قَذِنْ تِيمِيشْ قَيْمِيشْ — *kadax təmix kaymaduk kazïn təmix kaymïx* قېرىنداش دېسە قارىمىغان. قۇدا دېسە قاراپتۇ. بۇ ماقال تۇغقانلار ئارىسىدا قۇدىلارغا ھۆرمەت بىلدۈرۈشكە قارىتىپ ئېيتىلىدۇ.

قَرِنْ karïn قىرىن. قَرِنْ آتْمَاقْ *karïn atmak* — قېرىن ئاتماق، قېرىننى قارىغا ئېلىپ ئېتىش. بۇنىڭدا سويۇلغان مالنىڭ قېرىنى نىشان قىلىنىپ، ئۇنىڭغا ئوق ئېتىلىدۇ. تەككۈزەلىگەن كىشى گوشتىن بىر پارچە ئالىدۇ.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

قُرُنْ korun قورۇم. تـۇرخۇن، تام ياكى ئۇچاقـقـا چاپلىشىپ قالغان ئىس.

قُقُنْ kokun ئۇچـقـۇن.

قَلِنْ kalïn قـېلـىن؛ ئۇرغۇن. قَـلِـنْ سُو *kalïn sü* — ئۇر-غۇن قوشۇن.

قُلُنْ kulun قۇلۇن.

قُلَنْ kolan توشلۇك، توشۋاغ. قُلَنْ اَتِي *kolan əti* — ئاتنىڭ توشلۇك تۇرىدىغان يېرى.

كَتَنْ kətən جاپا ـ مۇشەققەت، قىيىنچىلىق، يوقسۇللۇق. جاپا ـ مۇشەققەت چەككەن كىشىگە «كَتَنْ كُرْدِي كَراكُو يُذْتِي *kətən kordi korəgü yüzti*» دېيىلىدۇ. بۇنىڭ مەنىسى «كەمبەغەللىكىدىن شۇنچىلىك جاپا ـ مۇشەققەت تارتتىكى، ھەتتا كىگىز ئۆينى ئۆزى يۇدۇپ يۇرىدىغان ھالغا يەتتى» دېمەكتۇر.

كُدَنْ küdən بالىغا ئات قويۇش زىياپىتى.

كُبَنْ kübən تۇگىنىڭ چومى، ئاتنىڭ ئېگەر ـ توقۇمى قاتار-لىق ئات ـ ئۇلاق جابدۇقلىرى. ئوغۇزچە.

كُرِنْ kürin كوشۇك. قوغۇن ـ تاۋۇز، تەرخەمەك ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش مېۋىلەرنى تېرىشۇيدىغان كاجۇۋا.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

كۆزن küzən سېسىق كۆزەن. قۇچقاچ، ئېتىز چاشقىنى ۋە شۇ-
نىڭغا ئوخشاش جاندارلارنى ئوۋلايدىغان، چاشقان جىنسى-
دىن بولغان بىر خىل هايۋان.

كسن küsən كۆسەن. «كۇچا» دەپ ئاتىلىدىغان شەھەرنىڭ
يەنە بىر نامى. بۇ شەھەر ئۇيغۇرلار چېگرىسىغا جايلاشقان.

كلن kəlin كېلىن.

مۇشۇ باپلاردىكى بۇ خىل ئىسىملارنىڭ ئوتتۇرا
ھەرپى فەتھەلىك بولغانلىرىنى تۈركى يېزىقتا يازماقچى
بولساق، فەتھەنى «ا-ئېلىف» بىلەن يېزىش لازىم ئىدى.
مەسىلەن: «توگىتاپىنى» دېگەن سۆز «تبن» *tapan* شەك-
لىدە يېزىلغىنىدەك « *tapan*» شەكلىدىمۇ يېزى-
لىشى مۇمكىن. بۇ هالدا بۇ سۆزنى ئەرەپچە يېزىق بىلەن
يازغاندا لازىم بولمايدىغان ئىككى «ا-ئېلىف» قوشۇلغان
بولىدۇ. بۇ «ا-ئېلىف»لار فەتھەلەرنى ئىپادىلەيدۇ. جۈمە-
لىدىن، ئوتتۇرىسى زەممىلىك بولغان «تبن» *tüpün* — غە-
زا-تاماق قالدۇقى» دېگەن سۆز ئىككى «و-ۋاۋ» قوشۇ-
لۇپ « *tüpün*» شەكلىدىمۇ يېزىلىشى مۇمكىن.
«كلن» *kəlin*»سۆزى تۈركى يېزىق بىلەن يېزىلغانىدا
« *kəlin*» بولىدۇ. قائىدە شۇنداق. مەن ھەممىنى
سۆزلەپ ئولتۇرمايمەن. ھەرپى مەد بىلەن ھەرپى لىنىدىن

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

بىرەرسىنى قوشۇش مۇمكىن بولسىمۇ، توغرىسى ۋە تۈزۈكى كىتاپتا كۆرسىتىلگىنىدۇر. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، «فَعَّل»سۆزى «فَعّال» سۆزىنىڭ، «فُعّل» سۆزى «فُعّال» سۆزىنىڭ «فِعّل »سۆزى «فِعّال» سۆزىنىڭ قىسقارتىلمىسىدۇر. سۆزۈپ تەلەپپۇز قىلىش سۆزنىڭ ئەسلىدىن ئۆزگىرىشىپ كەتكەنلىك بولمايدۇ؛ قىسقارتىلسا، سۆز يېنىكلىشىدۇ. يېنىك دېلفىنى تېخىمۇ توغرا.

مۇجەررەت سۆزلەر[1] باپلىرى تۈگىدى.

---

① مۇجەررەت سۆزلەر — ئەسلى تەركىۋىدە ھېچقانداق ھەرپ قوشۇلمىغان سۆزلەر.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

بىرىنچى ھەرپى بىلەن ئىككىنچى ھەرپلىرى ئارىسىغا مەد ھەرپلەر قوشۇلغان سۆزلەر باپلىرى

فاعِلْ fail شەكلىدە ھەر خىل ھەرىكەتلىك سۆزلەر بابى

قاغۇتْ kaqut تېرىقتىن قىلىنىدىغان بىر خىل تاماق. ئۇنى قىلىش ئۇسۇلى مۇنداق: تېرىق ئاۋال قاينىتىلىپ، كېيىن قۇرۇتۇلىدۇ؛ ئاندىن تۈگمەندە تارتىپ ئۇن قىلىنىدۇ. ئاندىن كېيىن ياغ ۋە شېكەر ئارىلاشتۇرۇپ، تۇغۇتلۇق ئاياللارغا بېرىلىدۇ.

جاتِرْ qatir چېدىر.

جاتِرْ qatir نوشۇدۇر. كۇچا شىۋىسىدە.

جاجِرْ qaqir چېدىر. ئوغۇزلار بۇنى «جاشِر qaxir» دەيدۇ.

ساتِرْ satir «ھوي ھارىمى» دېگەن مەنىدىكى تىل.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

ساغِرْ saqır ساغىر. تۆۋى تار، ئاغزى كەڭ بىر خىل قاچا. ئۇنىڭدا ئىچىملىك ساقلىنىدۇ.

سِبِزْ sibiz : سِبِز كِشي *sibiz kixi* — قىرلمىقتىن دوتلىشىپ كەتكەن كىشى.

تُودَشْ tüdəx : تُودَش نانْكْ *tüdəx naŋ* — تۇرداش نەرسە، بىر-بىرىگە ئوخشايدىغان، بىر جىنستىن بولغان نەرسىلەر. بۇ سۆز «تۈك» مەنىسىدىكى «تۇ *tü*» سۆزىدىن كەلگەن. ھايۋان ئۈچۈن «بو اَتْ نا تولُكْ *bu at na tülüg* — بۇ ئات قانداق رەڭدە» دىيىلىدۇ. «دَش *dax*∥*dəx*» تەڭداشلىق ۋە يېقىنلىقنى بىلدۈرىدىغان بىر قوشۇمچىدۇر. بىر ئانىدىن تۇغۇلغان ئىككى بالا «قَرِنْدَش *karındax*» دىيىلىدۇ. چۈنكى «قَرِنْ *karın*» سۆزىگە «دَش *dax*» قوشۇلۇش بىلەن «بىر قېرىندا ياتقان» دىگەن مەنە ئاڭلىنىدۇ. ئەمچەك «اَمِكْ *amik*» دىيىلىدۇ، بىر ئەمـ-چەكنى ئەمگەن ئىككى بالا «اَمِكْدَش *amikdəx*» دىيىلـ-دۇ. بىر يەرلىك بولغان ئىككى كىشى «يِيرْدَش *yərdəx*» دىيىلىدۇ. يېقىن بىر تۇققان «قَدَش *kadax*» دىيىلـ-دۇ. بۇ سۆزنىڭ ئەسلى «قاچا» دىگەن مەنىدىكى «قا *ka*» سۆزى بولۇپ، ئۇنىڭغا «دَش *dax*» قوشۇلغاندا، «بىر قاچىـ-

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

دا يەنى ئانىنىڭ قارنىدا بىللە ياتقان» دېگەن بولىدۇ.
«كۆڭۈلدەش» *koŋüldəx* سۆزىمۇ شۇنداق بولۇپ، «قېلىب-داش، يۈرىكى بىر» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. يۇقۇرىدىكى «تۈدەش» *tüdəx* سۆزىمۇ شۇنداق ياسالغان بولۇپ، «رەڭگى بىر»، «تۈرداش» دېگەن ئۇقۇمنى ئاڭلىتىدۇ.

تېدِش tidix تېيىش، توسقۇنلۇق. توسقۇن بولۇش.

كاكُش kəküx ئىششىققا سۈرۈلىدىغان دورا، دېۋىرقاي.

بالِغ baliq يارىدار. شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

ارمِش اژُن بُسوغِن قِلْمِش اَني بالِغ
اَم سَم اَنكَر تِلانِب سِزْدا بُلُر يَقِغ

urmīx azun pusuɣīn kīlmīx anī balīq
əm səm aŋar tilənip sizdə bulur yakīq

[دۇنيا تۈزىنىنى قۇرۇپ، ئۇنى يارىدار قىلدى، ئۇنىڭغا دورا-دەرمان ئىزلىسە، داۋانى سىزدىن تاپىدۇ.]

ئۆزىنىڭ ھالىنى ئېيتىپ شۇنداق دەيدۇ: زامان مېنى جاپا-مۇشەققەت تۈزىغا ئىلىندۇرۇپ، يارىدار قىلدى؛ كېيىن چارىسىنى ئىستىدى ۋە سىزنىڭ يېنىڭىزدا دورا-داۋا تاپتى.

تاتِغ tatiq تاتىق~تېتىق؛ تاتلىق. بۇ سۆز «تاتِغ تالِغ *tatiq taliq*» دەپ قوشۇپ ئېيتىلىدۇ.

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn

بِيشْكْ bəxik بوشۇك.

دِيدَكْ dədək كىلىنىڭ يات كىشىلەرگە كۆرۈنمەسلىك ئۈچۈن بېشىغا ئارتقان پۈركەنچىسى.

بِيلَكْ bələk بولەك، سوغات، تارتۇق.

تۇنَكْ tünək قاماقخانە، زىندان. بارسفانچە.

سُوجِكْ süqik چۈچۈك، تاتلىق. ھەرقانداق نەرسىنىڭ تاتلىقى.

سُوجِكْ süqik هاراق، مەي. بۇ سوز بۇ يەردە يۇقۇرقى سوز-نىڭ ئەكسىچە بولغان ئۇقۇمنى بىلدۈرىدۇ. ئىلى ۋادىسىدا ياشىغۇچى ياغما، توخسى، چىگىل قەبىلىلىرى هاراقنى «قِزِل سُوجِكْ *kizil süqik*» دەيدۇ.

سِيزِكْ səzik سېزىك، گۇمان؛ پىكىر.

كُوبِكْ küpik پاختىلىق تون.

كُوشِكْ koxik پۈركەنچە، پەردە؛ پانا.

كُولِكْ kolik كولەڭگە، سايە.

قاغِلْ kaqil ئۈزۈم نوتىلىرىنى باغلايدىغان تال چىۋىق.

ماقالدا مۇنداق كەلگەن: قل ساقِى قَلْماس قاغِلْ باغِى

PDF 文件使用 "pdfFactory Pro" 试用版本创建 www.fineprint.cn